

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 15 жніўня 1986 г. № 33 (3339) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Гомельшчына. Жніво.

Фота А. КЛЕШЧУКА

Іван ШАМЯКІН:

ЧАС СМЕЛАСЦІ І РАШУЧАСЦІ

Наш няштатны карэспандэнт П. ЖУРАЎ гутарыць з народным пісьменнікам Беларусі, Героем Сацыялістычнай Працы Іванам ШАМЯКІНЫМ

— БЯГУЧЫ год багаты на важныя падзеі. Адбыўся гістарычны XXVII з'езд КПСС, XXX з'езд КПБ, прайшлі пісьменніцкія з'езды, рэспубліканскі і ўсесаюзны. Вы, Іван Пятровіч, былі іх дэлегатам. Які ўплыў на вашу творчасць зрабілі гэтыя падзеі? На які роздум навялі?

— Год сапраўды незвычайны, палітычна насычаны. Асабліва, калі мець на ўвазе XXVII з'езд нашай партыі, яго пафас, яго прадвызначэнні. Як яны адбіліся на творчасці? Натуральна, што за такі кароткі час пісьменніку-празаіку, пісьменніку-раманісту адгукнуцца на ўсё гэта нялёгка. Магчыма, паэт, а таксама публіцыст, дакументаліст мог бы адгукнуцца хутчэй. Я ж пакуль што канчаў свой раман «Зеніт». Праўда, займаўся і публіцыстыкай, надрукаваў некалькі артыкулаў, якія напісаў і перад з'ездам, і ў час работы з'езда. Магу толькі адно сказаць: безумоўна, XXVII з'езд зрабіў на мяне надзвычай вялікае ўражанне і прымусіў задумацца над многімі праблемамі — жыцця і літаратуры, перагледзець свае адносіны да многіх грамадскіх з'яў і праблем. На партыйным з'ездзе была надзвычай шчырая, надзвычай адкрытая, крытычная размова пра недахопы ў нашай эканоміцы, у сферы духоўнага жыцця людзей і ў сферы мастацтва таксама. Ведаеце, мне часам (ці не раблюся з узростам кансерватарам?) рабілася нават страшнавата ад такой адкрытасці і такога самавыкрыцця. А потым, добра абдумаўшы ўсё пачулае, я прышоў да высновы, што, сапраўды, для таго, каб карэнным чынам памяншаць псіхалогію, псіхалагічна перабудавацца і перабудавацца як можна хут-

чэй, відаць, патрэбны іменна вось такі рашучы крок. Ён патрэбны і для партыйных, савецкіх работнікаў, і для гаспадарнікаў, кіраўнікоў буйных аб'яднанняў, заводаў, фабрык, шахтаў, будоўляў. Ён патрэбны і для нашага брата, пісьменніка, — і нам не зашкодзіць псіхалагічна перабудавацца. Не скажу, што мы хутка перабудуемся, за месяц-два адшукваем новыя канфлікты і новы погляд на жыццё. Відаць, у нас гэта будзе праходзіць больш пакутліва, чым у эканамістаў, гаспадарнікаў, але гэта неабходна.

— Якія праблемы існуюць, на ваш погляд, на сучасным этапе развіцця літаратуры працэсу ў Беларусі?

— Праблемы, калі ты чытаў матэрыялы пісьменніцкіх з'ездаў (хоць многія выступленні надрукаваны скарачана), асветлены ў выступленнях дэлегатаў. Як іх разумею? Што з'яўляецца тут галоўным, наспелым? Беларуская літаратура, у прыватнасці, раманістыка, нядрэнна паказала чалавек на вайне. Гэтымі творамі мы выйшлі да ўсесаюзнага чытача і ў пэўным сэнсе на сусветны кніжны рынак. Іменна творами пра вайну, яшчэ раз падкрэслію. На вялікі жаль, творы аб сучаснасці на нашых выстаўках, міжнародных кірмашах, дзе заключаюцца кантракты, не карысталіся такім попытам. І таму, відаць, першая праблема ўсё-такі — набыць і тут належны вопыт, глыбей паказаць наша сучаснае жыццё, канфлікты сучаснага чалавек з усім яго складаным духоўным светам, з усімі праблемамі, якія ўзнікаюць перад ім. Разам з тым лічу, што магістральны курс і

(Заканчэнне на стар. 2—3).

УНУМАРЫ:

Алег ЛОЙКА:
«Без любові да вучня
няма настаўніка».

стар. 3—4.

Уладзімір КАЛЕСНІК:

Рух жыцця
і літаратурны
працэс.

стар. 5—7.

Марына НОВІКАВА:

«Мінулае не павінна
выглядаць для сучасніка
зборам рэліктаў, або
старым бабуліным
куфрам».

стар. 6—7.

Невядомыя вершы
Уладзіміра КАРАТКЕВІЧА.

стар. 8—9.

В. Ф. КУПРЭВІЧ
пра пісьменніцкую справу.
Урывак з дакументальнай
аповесці Уладзіміра
ЛІПСКАГА.

стар. 8—9.

У жанры гісторыка-
дакументальнага кіно.

стар. 12.

Успаміны пра Андрэя
Макаёнка.

стар. 14—15.

Нарада ў ЦК КПСС

13 жніўня ў ЦК КПСС адбылася нарада тэатральных дзеячаў, дырэктараў тэатраў, міністраў і начальнікаў упраўленняў культуры, загадчыкаў аддзелаў культуры ЦК Кампартый саюзаўных рэспублік, краінаў і аб'ёму КПСС, прадстаўнікоў цэнтральных міністэрстваў і ведамстваў, сроднага масавай інфармацыі, грамадскіх арганізацый па пытанні «Аб ходзе падрыхтоўкі да правядзення комплекснага эксперыменту па ўдасканаленні кіраўніцтва і павышэнні эфектыўнасці дзейнасці тэатраў».

З дакладам выступіў першы намеснік міністра культуры СССР Я. В. Зайцаў. У абмеркаванні прынялі ўдзел народныя артысты СССР М. І. Цароў (старшыня праўлення УТТ), Г. А. Таўстаногав (Ленінград), А. М. Яфрэмаў (Масква), Г. Г. Булганав (Новасібірск), А. Я. Сябяр (Эстонія), намеснік Старшыні Савета Міністраў УССР М. А. Орлік, загадчык аддзела куль-

туры ЦК Кампартый Беларусі І. І. Антановіч, міністр культуры Грузінскай ССР В. Р. Асаціані, галоўны рэдактар альманаха «Современная драматургия» М. І. Мірашнічэнка, намеснік міністра фінансаў СССР Н. В. Гаратоўскі.

У дакладзе і выступленнях падкрэслівалася важнасць і неабходнасць перабудовы тэатральнага працэсу, якая ў адпаведнасці з паставамі ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР будзе праведзена з 1 студзеня 1987 года ў 69 тэатрах краіны. Разгледжан ход падрыхтоўкі гэтай работы ў тэатральных калектывах, а таксама пытанні кіраўніцтва з боку партыйных і савецкіх органаў.

На нарадзе падкрэслівалася, што перабудова тэатральнай справы скіравана на значнае павышэнне ідэянасці і майстэрства тэатра, поўнага выкарыстання яго духоўнага патэнцыялу для камуністычнага выхавання людзей, мабілізацыі на-

рода на рэалізацыю стратэгіі паскарэння і абнаўлення, распрацаванай на XXVII з'ездзе партыі.

Выказаны прапановы па практыках дакументаў, распрацаваных Міністэрствам культуры СССР у мэтах палепшэння ідэяна-творчай дзейнасці тэатраў, пашырэнне правоў і самастойнасці кіраўнікоў калектываў і іх мастацкіх саветаў. Абмеркаваны пытанні прадастаўлення тэатрам арганізацыйных і фінансавых магчымасцей для непасрэднай работы з драматургамі і кампазітарамі, пашырэння іх правоў па фарміраванні рэпертуару і выпуску новых спектакляў. Выступаючы ўхвалілі стабілізацыю дзяржаўнай датацыі і павышэнне яе сацыяльнай ролі. Разгледжаны таксама новыя арганізацыйныя прыныцы дзейнасці тэатра.

На нарадзе выступіў член Палітбюро ЦК КПСС, сакратар ЦК КПСС Я. К. Лігачоў. У рабоце нарады прынялі ўдзел сакратар ЦК КПСС А. М. Якаўлеў, іншыя адказныя работнікі ЦК КПСС.

ТАСС.

Створан аргкамітэт Савецкага фонду культуры

Як паведамлялася, грамадскія і творчыя арганізацыі, дзеячы навукі і мастацтва ўнеслі прапанову аб арганізацыі Савецкага фонду культуры, які закласі актыўна садзейнічаць далучэнню савецкіх людзей да культурнага будаўніцтва, выкарыстанню іх матэрыяльных магчымасцей і творчых намаганняў у інтарэсах прымнажэння духоўнага багацця грамадства, больш поўнага задавальнення культурных запатрабаванняў народа.

Заснавальнікамі гэтага фонду выступілі:

Саюзы пісьменнікаў, кінематаграфістаў, мастакоў, кампазітараў, журналістаў, архітэктараў СССР, ВЦСПС, Саюза савецкіх таварыстваў дружбы і культурнай сувязі з зарубежнымі

краінамі, Міністэрства культуры СССР, Акадэмія навук СССР, Акадэмія мастацтваў СССР, Камітэт савецкіх жанчын, Савецкі фонд міру, Усесаюзнае таварыства аматараў кнігі, агенцтва друку «Навіны», Савецкае таварыства па культурных сувязях з суайчыннікамі за рубяжом (таварыства «Радзіма»), Камісія СССР па справах ЮНЕСКА, Усесаюзнае агенцтва па аўтарскіх правах, Усерасійскае таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Цэнтрсаюз, Траццякоўская галерэя і Дзяржаўная нацыянальная галерэя СССР, Музей выяўленчых мастацтваў імя А. С. Пушкіна,

ЧАС СМЕЛАСЦІ І РАШУЧАСЦІ

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 1).

метады, які названы метады сацыялістычнага рэалізму, будучы вызначальнымі. Мы павінны смялей гаварыць пра тэму недахопы, якія маюцца ў жыцці, але ўсё-такі стварэнне станоўчага вобраза ёсць і будзе, на маю думку, генеральны напрамак усей савецкай літаратуры і, у прыватнасці, кожнага з нас, хто прысвяціў сябе служэнню гэтай літаратуры.

— Беларуская савецкая літаратура, безумоўна, дасягнула сталасці, але, здаецца, у апошнія гады з'явілася не так ужо многа твораў, якія сталі з'яваць, важны мастацкім адкрыццём. Ці так гэта? І ў чым справа?

— Думаю, што пытанне ты ставіш не зусім правільна, не зусім карэктна. Што ж, я павінен быць сябе ў грудзі, пасыпаць галаву попелью і гаварыць, што я нічога не напісаў? І мае калегі, пачынаючы ад Быкава і Гілевіча, ды і маладзейшых, — Глушакова і іншых, — таксама нічога не напісалі? Гэта было б няправільна. Пісалася многа, і многа цікавага. Пра гэта сведчаць нават прэміі — саюзныя, як скажам, нядаўняя Ленінская прэмія В. Быкава, Дзяржаўная — П. Панчанку, прызуджаная некалькі гадоў назад. Яшчэ раней Ленінскія прэміі прысуджаліся Танку і Броўку. А былі ж яшчэ Дзяржаўныя прэміі нашы, беларускія, якія мы прысуджаем раз у два гады. Справа нават не ў прэміях. Публікацыі, пераклады лепшых твораў беларускай літаратуры на рускую мову, на іншыя мовы, мовы сацыялістычных краін і мовы свету — сведчанне таго, што наша літаратура мае, пры ўсёй нашай самакрытычнасці ў святле рацённага партыйнага з'яўдзі, — неблагія набыткі. Яна выглядае ва ўсякім разе не горш за іншыя літаратуры, старэйшыя і з большым вопытам.

Канечне, мы нямаюць, пішам і пра сучаснасць, але не так інтэлігентна, чым пра рабочы клас, пра калгаснікаў. Дарэчы, гэта характэрна для ўсёй са-

вецкай літаратуры. Зусім недаравальна, што мы мала сталі пісаць пра вёску. Беларуская літаратура — традыцыйна вясковая літаратура. Распрацоўка вясковай тэматыкі пачата яшчэ Багушэвічам, Купалам і Коласам. Многія беларускія пісьменнікі 20—30-х гадоў узраслі менавіта на вясковай праблематыцы. Мы пра вёску пісаць сталі мала, таму што не дабіраемся туды, адарваліся ад яе і можам толькі паўздыхаць: як там хораша! А ехаць туды не вельмі рвёмся.

У асэнсаванасці сучаснасці пэўныя заслугі мае паэзія. Аднак ёсць свае недахопы і ў паэзіі. Паэзія, па-мойму, стала залішне інтымнай. Дзесьці даўно, гадоў 20—25 назад, нібы спалохаўшыся высокай публічнасці, высокіх грамадскіх матываў (было такое адразу пасля XX з'езда партыі, у канцы 50-х — пачатку 60-х гадоў), паэзія адышла ад гэтых матываў і да гэтага часу застаецца залішне лірычнай. Ей яшчэ не хапае высокіх грамадзянскіх матываў, пафасу баявога, рэвалюцыйнага, не хапае традыцый Маякоўскага.

Але сама па сабе паэзія, калі глядзець з боку чыста мастацтва, зрабіла крок наперад, узровень яе вырас. Гэта можна сказаць і пра прозу, і пра драматургію. Факт пастаноўкі п'ес двух маладых беларускіх драматургаў А. Дударова і А. Кудраўцава ў лепшых тэатрах краіны (МХАТ, Малы тэатр, Ленінградскі драматычны) радуе. Гэта паказчык: не кожная рэспубліка гэтым можа пахваліцца. Сёння, ва ўсякім разе.

— За час, які прайшоў пасля Перамогі над фашыскай Германіяй, у нас з'явілася шмат твораў на тэму Вялікай Айчыннай вайны. Але чаму дагэтуль у нас няма твора, роўнага па сваёй значнасці «Вайне і міру» Л. Талстога?

— Я думаю, што на гэтае пытанне табе ніхто не адкажа. Чаму няма? Я наогул пачынаю сумнявацца, ці будзе. І ці трэба? Наогул то траба. Можна, у наш час калектывна гэта зрабілі ўсе разам: Лынькоў, Мележ, Макаёнак, Быкаў, Шамякін, рускі Бондараў, украінец Ганчар, літовец Авіжус і г. д. Можна, мы калектывна,

калі выбраць усё лепшае, напісалі сваю «Вайну і мір». Хаця, канечне, кожнаму з нас хацелася, каб з'явіўся савецкі Леў Талстой і напісаў сапраўды-такі «Вайну і мір».

— Хоць бы «Ціхі Дон».

— Не, «хоць бы» — гэта не тое. Нам бліжэй будай што «Ціхі Дон». Па рэвалюцыйнаму пафасу і па таму вялікаму сацыяльнаму пералому, якім была рэвалюцыя, грамадзянская вайна.

— Шолахаў жа не пісаў новую «Вайну і мір», а напісаў «Ціхі Дон». Таму нам не патрэбны новыя «Вайна і мір» і не патрэбны новы «Ціхі Дон».

— Нам патрэбны новы творчы узровень паказу падзей вайны.

— Даўно стала крылатым сцвярдженне, што па ўзроўні прозы мяркуюць аб сталасці літаратуры. А ад літаратуры залежаць поспехі ў іншых галінах мастацтва. Што вы наконт гэтага скажаце?

— Абсалютна правільна, што ад літаратуры залежыць поспех іншых галін мастацтва. І тэатра, і кіно, і тэлебачання, гэтага новага мастацтва (хаця я ўсё яшчэ трошкі скептычна гляджу на яго, па-мойму, не знайшло яно сябе) у цэлым паўтарае і тэатр, і кіно). Ад літаратуры залежаць нават такія далёкія віды мастацтва, як музыка і выяўленчае мастацтва. Дрэнна, што нас мала чытаюць, калі б чыталі, было б больш фантазіі ў жыццёва, у скульптураў. Музыка таксама не можа быць без літаратурнай асновы — гэта ўсё абсалютна правільна.

Калі гаварыць і параўноўваць, то я, напрыклад, чыстую літаратуру пакуль што пры ўсім яе недахопах стаўлю вышэй, чым, дапусцім, кінематацтва і наш тэатр. Нягледзячы на тое, што я перад гэтым назваў Дударова, Кудраўцава, нагадаў і дадатак п'есы Макаёнка і Крапівы, усё-такі ў апошні час беларускі тэатр відэаважна здаў пазіцыі. Ён перастаў быць нацыянальным. Шэкспіра ўмеюць ставіць ва ўсім свеце. А ты знайдзі беларускую п'есу або папраўць з беларускім празаікам. Ды так, каб спектакль атрымаўся на ўзроўні літаратурнай асновы.

— Вы, безумоўна, з'яўляецеся пісьменнікам сучаснай тэмы. Якія цяжкасці выпадаюць на долю пісьменніка, які піша пра сучаснасць?

— Я ўжо добрых гадоў восем не пішу пра сучаснасць, многа часу ў мяне заняла праца над раманам гістарычным — «Петраград — Брэт». Гісторыка-рэвалюцыйная тэма складаная і новая для мяне, раней гістарычных рэчаў я не пісаў. А пасля гэтага я ўжо роўна тры гады працую (якраз улет-

ку 1983 года пачаў, паметачка ў мяне ёсць на рукапісе) над раманам пра вайну. Праўда, там ёсць выхад і ў нашы дні, але зноў-такі закранаецца жыццё інтэлігенцыі. Але ў асноўным гэта раманы пра вайну, пра зенітную часць, — я сам служыў у зенітнай часці, — і, галоўным чынам, пра лёс тых дзяўчат, якія ваявалі нароўні з мужчынамі. Таму гаварыць пра нейкія складанасці я магу толькі арыентуючыся на творы сучасных пісьменнікаў, якія я, на вялікі жаль, у сувязі з хваробай вачэй не так многа зараз чытаю. Але я магу паўтарыць тое, што казаў у пачатку, — не хапае глыбіні ў творах пра сучаснасць, шырокага бачання свету. Канечне, пра вайну пісалі 40 гадоў, накоплены вялікі вопыт. Ці ж варта здзіўляцца, што ў асэнсаванні вайны ў нас такія значныя ўдачы? Я ўспамінаю вопыт работы над раманам «Атланты і карыятыды». Калі я акнуўся ў дзейнасць архітэктараў, архітэктурных саветаў, архітэктурных упраўленняў, то такая глыбіня прыадкрыў, што страшна зазірнуць было. Праўда, я, можа, не ўсё зрабіў, не ва ўсе глыбіні дабраўся. Але я перакананы, што сучаснасць дае цікавыя тэмы і вельмі цікавыя характары. Шкадуно, што мае маладзья калегі, поўныя сіл і энергіі, гэта не выкарыстоўваюць, не дабіраюцца да першаасноў жыцця. Жывём мы ў Мінску — вялікім прамысловым горадзе. А хто з пісьменнікаў або празаікаў бывае на заводах, фабрыках, у інстытутах? Зрэдку дабіраюцца дакументалісты Якавенка, Казловіч. А мы, «грэшныя дзелам» як гаварыў Лынькоў, заглядаем туды толькі або на выступленні, або, як я, — з дэлегацыямі замежжы, калі быў старшынёй Вярхоўнага Савета БССР. Гэта наш, я лічу, вялікі недахоп. Гэта недахоп усюго выхавання маладых пісьменнікаў і ўсёй арганізацыі нашага пісьменніцкага жыцця і нашай работы.

Інфармаванасць слабая. Я некалі спрабаваў у Саюзе пісьменнікаў наладзіць сістэму інфармацыі... Пісьменнік павінен быць інфармаваны асабліва, аб усім. Інфармаванасць надае яму смеласць і пранікліласць.

— Якую перавагу мае пісьменнік сучаснай тэмы перад іншымі калегамі?

— Я думаю, што перавагі ён не мае. Наадварот, разведчыкам цяжэй. Перавагу пакуль што мае той, хто піша на ваенную тэму, таму што яна больш асвоена, назапашаны большы вопыт, усё адсталялася, і пісаць можна з большай смеласцю, чым на тэму сучасную. Тут менш, чым у твор пра сучаснасць умешваецца, дапу-

сцім, рэдактар. Ды і ў кожным з нас сядзіць свой рэдактар. Калі пачынаеш пісаць пра сучаснасць, міжволі пачынаеш вострыя вуглы абыходзіць. Гэта недахоп, канечне, агульны наш недахоп. Так што пераважна няма. Хоць яны павінны быць. Па логіцы, калі мы хочам зрушыць распрацоўку сучаснай тэматыкі, то павінны даваць ёй перавагу ў публікацыі. Часопісы павінны даваць зьялёнае святло творам на сучасную тэму. Гэта ж апэратыўны матэрыял, гэта амаль газета. Лагічна і справядліва, я думаю, патрабаваць, каб першачаргова ішлі творы пра сучаснасць, каб у выдавецтвах яны не ляжалі на 3—4 гады. Раман яшчэ паўбяды, ён праблемны, ён больш даўгавечны. А калі гэта вострая п'еса, дакументальная апоэсы? За доўгі час матэрыял траціць сваю актуальнасць.

— Чаму ў нас часам выходзяць з друку кнігі, якія па сваім узроўні адлюстравання жыцця, па сваёй мастацкай вартасці далёкія ад дасканаласці?

— Я павінен сказаць, што літаратурны працэс вельмі складаны. Такім ён быў і застаецца. Колькі было пісьменнікаў, дапусцім, у XIX стагоддзі, у дакастрычніцкі перыяд XX стагоддзя? У Расіі, я маю на ўвазе. Сотні, калі не тысячы імён! А нават мы, людзі, якія займаюцца літаратурай, можам па памяці налічыць у XIX стагоддзі 20—30 імён, на пачатку XX стагоддзя — не больш. У нас выдаецца многа літаратуры, вельмі многа. І гэта натуральна: попыт на літаратуру нараджае прапанову — з'яўляецца многа пісьменнікаў. Але многа не адразу дастаюць да таго, каб даць нешта значнае, такое, што зацікавіла б шырокую масу. Станаўленне пісьменніка — працэс доўгі і складаны. Але без публікацый няма росту.

— Якія асноўныя праблемы стаяць сягоння перад літаратурнай крытыкай і якія вы бачыце шляхі іх вырашэння?

— Перад крытыкай, па-мойму, задачы заўсёды стаяць адны і тыя ж. І пакуль што з гэтымі задачамі лепш за ўсё спраўляўся Бялінскі. Пасля яго, я думаю, лепш ніхто не спраўляўся.

У чым галоўнае, як мне здаецца? Мы нядрэнна навучыліся аналізаваць творы. Умеем павучаць адзін аднаго. А задача ў тым, каб мы ўмелі і маглі спалучаць грамадскія працэсы з літаратурнымі з'явамі, любіў літаратурную з'яву суадносіць і вытлумачаць тым, што адбываецца ў грамадстве. Вось каб тое ўсё, пра што гаварылі на XXVII з'ездзе М. С. Гарбачоў і іншыя прамоўцы, яшчэ перад з'ездам казалі крытыкі, я парадаваў-

НА ПІНШЧЫНЕ ПАЭТЫЧНАЕ СВЯТА

Аляксандр Блок надзіва мала ездзіў па Расіі. Яму не давалася бачыць ні Сібіры, ні Урала, ні Волгі, ні Каўказа, ні Крыма. Але здарылася так, што першая сусветная вайна закінула яго на Палессе. Там ён адкрыў для сябе някінутую, але прывабную беларускую прыроду і простага чалавека, там выспявалі яго славытыя «Сніфы».

У вёсцы Колбы Пінскага раёна, ля векавага дуба, які памятае вялікага паэта, адбылося традыцыйнае, сёмае па ліку, свята Блокаўскай паэзіі.

Як заўсёды, гучалі вершы А. Блока, згадваліся факты яго біяграфіі. У сваю прымаў удзел літаратар з Масквы, адзін з ініцыятараў стварэння музея паэта ў суседняй вёсцы Лапаціна — Георгій Блюмін. Саюз пісьменнікаў БССР прадстаўлялі Галіна Наржанеўская і Мікола Федзюковіч. Чыталі свае вершы ўдзельнікі раённага літаб'яднання «Арбіта».

У заключэнне выступілі фальклорныя калектывы з саўгаса «Парахонскі» і іншых гаспадарак.

Г. ЗІНКЕВІЧ.

Дзяржаўны Эрмітанж, Вялікі тэатр СССР, МХАТ СССР, Дзяржаўная бібліятэка СССР імлі У. І. Леніна, Цэнтральны музей Рэвалюцыі СССР, а таксама ўстановы культуры і навукі, якія прадстаўляюць усе саюзныя рэспублікі.

Устаноўчая канферэнцыя Саветаў культуры і адукацыі ў лістападзе 1986 года. Створан арганізацыйны камітэт на чале з кандыдатам у члены Палітбюро ЦК КПСС, першым намеснікам Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР Дзмітрыем П. Н. Намеснікам з'яўляюцца: член бюро сакратарыята праўлення Саюза пісьменнікаў СССР Бондараў Ю. В., правадзейны член Акадэміі навук СССР Ліхачоў Д. С. і прэзідэнт Акадэміі мастацтваў СССР, народны мастак СССР Угараў Б. С.

У арганізацыйны камітэт ад Беларусі увайшлі народны пісьменнік БССР, член бюро сакратарыята праўлення Саюза пісьменнікаў СССР Быкаў В. У. і народная артыстка БССР Захаравіч М. Г.

ся б: вось гэта крытыка ў нас! Яны ж не казалі. Праўда, і мы, прэзікі і драматургі, не казалі, але ж і крытыкі маўчалі.

Каб наша крытыка паразважала, як Бялінскі разважаў, пра жыццё, пра ўсе яго працы, то, відаць, і чытач пачаў бы чытаць крытычныя артыкулы, як ён зараз чытае, дапусцім, другі сшытак той жа «Літаратурнай газеты». Дзе раскажваецца аб праблемах сацыяльных, эканамічных, гаспадарчых, маральных і многіх, многіх іншых.

— Чым выклікана ваша дачуэнне да крытыкі, і як гэта спрыяе асноўнай вашай пісьменніцкай працы?

— Я займаўся крытыкай эпізадычна. Займацца ёю пачаў, відаць, у сілу свайго становішча сакратара, першага сакратара Саюза пісьменнікаў, бо мусіў у гэтай якасці выступаць з дакладамі і прамовамі на розных сходках. Вымушаны быў пісаць таксама артыкулы з той ці іншай нагоды, у сувязі з юбіляямі і г. д. Лічыў таксама сваім абавязкам напісаць успаміны пра сваіх таварышаў, якія адышлі ад нас, — пра Коласа, Лынькова, Глебку, Броўку, Мележа, Макаёнку. Часам я пісаў пра таварышаў з другіх рэспублік. Пра Ганчара, напрыклад, пісаў разы тры, пра Закурткіна пісаў, пра Сартакова.

— Пісьменніцкая крытыка. Ці мае яна асаблівасці?

— Магчыма, асаблівасць заключаецца ў тым, што нас больш, чым крытыкаў, цягне пры аналізе твора раскажаць і пра самога аўтара. Не ўсе прафесійныя крытыкі гэта ўмеюць рабіць — раскрываць чалавечы воблік самога пісьменніка. А так, канечне, мы вучымся ў вопытных крытыкаў і паўтарам іх жа памылкі.

— Чаму памылкі?

— Мы вучымся ў іх і паўтарам усё станоўчае, але паўтарам і памылкі. Не памылкі нават, а недахопы. Памылка мала бывае. Усе зараз даволі адукаваныя людзі. А вось узровень бывае не вельмі высокі: і ў прэзікаў, і ў паэтаў, і ў крытыкаў.

— Калі б вы перавыдавалі сваю кнігу «Размова з чытачом», што з таго, што не ўвайшло, вы б цяпер уключылі?

— Я ўключыў бы публіцыстыку першага пасляваеннага дзесяцігоддзя. Хоць яна і была пазначана духам культуры асобы, але там было многа і цікавага. Цікавага нават не па агульнай атмасферы, а па тым, што з'явілася дзякуючы маёй малодсці, апэратыўнасці, тэмперменту, настойлівасці пранікнення ў жыццё. Я там прыводзіў вельмі многа цікавых фак-

таў з тагачаснай рэчаіснасці. Як дакумент таго часу, як дакумент гісторыі, гэта ўяўляе, мне здаецца, цікавасць. Але, на жаль, не ўсё з гэтага матэрыялу я ўключыў у кнігу.

— Чалавечы фактар — ключавое звязно паскарэння. Яго актывізацыя прад'яўляе да творчай інтэлігенцыі новыя высокія патрабаванні, выступае новай крытэрыя ацэнкі твораў літаратуры і мастацтва. Якія гэта крытэрыі, на ваш погляд?

— Канечне, чалавек ці тое, што мы зараз называем чалавечым фактарам, — тэрмін, які, прызнацца, не вельмі ўспрымаю, — заўсёды быў у цэнтры ўсіх грамадскіх працэсаў. Ад яго ўсё залежала. Пра гэта яшчэ Маркс пісаў, і Энгельс, і Уладзімір Ільіч Ленін. Чалавек заўсёды быў у цэнтры увагі мастацкай літаратуры. Маецца на ўвазе чалавек сацыяльна арганізаваны, чалавек і вытворчыя адносіны на дадзеным этапе. Адносіны ж гэтыя, вядома, мяняюцца, у вайну адны, у мірны час — зусім іншыя. І ў нашы дні ўзнікаюць часам нечаканыя вострыя сітуацыі. Узьць хаця б такі факт: як перажываем зараз мы ўсе, асабліва мы — гамільчане, у сувязі з аварыяй на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі. Перажываем і ў той жа час пераконваемся ўвачавідкі, як працягваюцца тут чалавек: і яго высокі гераізм, і яго нізкія якасці. Да падобных працяг чалавек як індывідуума ў літаратуры, часам, увагі не халае. Не халае гэтага самага чалавечога фактара, як мы сёння вачым.

— І апошняе, напаследак, пытанне. Ці падтрымліваеце вы, Іван Пятровіч, сувязь са сваёй роднай Гомельшчынай, са сваімі землякамі?

— Гомельшчына... Там я нарадзіўся, вырас, вучыўся, потым настаўнічаў і пачаў свой творчы шлях. Безумоўна, трымаю сувязь са сваёй малой радзімай. І як пісьменнік, і як дэпутат Вярхоўнага Савета СССР. Заўважу, дарчы, што прадстаўляю ў Вярхоўным Саветах якраз тыя раёны, якія перажываюць зараз немалыя цяжкасці. — Хойніцкі, Брагінскі, Лоеўскі, Рэчыцкі, Калінінскі. Перажываю за сваіх землякоў, падзяляю ўсёй душой з імі тое няшчасце, якое абрушылася ў выніку трагічнай аварыі на паўночныя куткі Украіны і на наш паўднёвы край. І ў той жа час спадзяюся, што вынікі аварыі будуць неўзабаве ліквідаваны, што глеба і паветра, усё акаляючае асяроддзе ў адзначаных раёнах, перш за ўсё ў Хойніцкім і Брагінскім, будуць паранейшаму чыстымі, спрыяльнымі для жыцця і шчаслівай стваральнай працы.

ЖЫЦЦЁ — СЛУЖЭННЕ РАДЗІМЕ

А АРУЙЦЕ, добрыя людзі, даруйце, Валянціна, але мой зварот да формы ліставання на гэты раз — ніякі не літаратурны прыём. Да формы ліста мяне проста вымушае звярнуцца самая асаблівасць таго, пра што я буду пісаць. Форма ж ліставання, відаць, больш эмацыянальная, чым самы інтымнейшы верш. А я перш за ўсё мушу быць сёння, як ніколі, адкрытым да гранічнага, як у сваіх лістах да людзей адкрываўся пры жыцці той, пра каго буду я пісаць. Гэты мой ліст, зноў жа — не прыватны адказ на Ваш ліст, Валянціна, хоць ён пэўным чынам і адказ на яго.

Тое, што ліст быў са Сваткаўскай СШ, мяне не здзівіла. Колькі разоў я там бываў!

«НАЙВЯЛІКШАЕ ШЧАСЦЕ — СТВАРАЦЬ РАДАСЦЬ»

Ліст у Сваткі

Колькі ўспамінаў маіх з імі звязана! Пачырк на канверце здаўся знаёмым. «Я — памятаю, мяне — памятаюць», — падумаў я, ды крыху самалюбнае пачуццё задавальнення тут жа перабілася іншым імпульсам. Сваткі! Сваткі заўсёды і скрозь першым у памяці маёй уваскрашалі імя і воблік яго — Міколы Пашкевіча! Зваротнага адрасу на канверце не было. «Зваротнага адрасу ў яго няма», — падумаў, машынальна разрываючы канверт і разгортваючы перагнутыя папалам лісткі ў клетачку. Убачыў Ваш подпіс: «Місюк Валянціна. Настаўніца Сваткаўскай СШ». Як я адразу не пазнаў Вашага почырку?! То ж толькі летася Вы скончылі філфак. Вашы вершы ў летанім зборніку ўзлётаўцаў «Вусны» — адны з прыкметных. І, можа, каб на канверце не значылася, што ён — са Сваткаў, я б, напэўна, адразу ж пазнаў Ваш почырк, як пазнаю з ходу почырк некаторых сваіх сяброў і былых студэнтаў. Вы мяне зразумееце? Сваткі, ён, Вы. Збег быў такім для мяне ашаламляльна-нечаканым, і змест ліста не перабіў уражання ад яго, не мог перабіць. Рой неймаверных асацыяцый узбудзіў гэты збег мясціны і лёсу Настаўнікаў — ягонага, Міколавага, які там, у Сватках, скончыўся ўжо, трагічна абарваўся, і Вашага — які ў тых жа Сватках зараз пачынаецца!.

Скажу наперад, што задоўга да гэтага Вашага ліста да мяне мы даўнішнія сябры і прыяцелі Міколы, памятаючы і жалобны сакавік, калі яго не стала, і спеўны салюўмі май, калі ён нарадзіўся, вырашылі ў жалобныя гэтыя «круглыя» ўгодкі маяў, з якіх ён да 50-ці ўдобраў так многа, бо ўжо ў 1972 годзе яго не стала, надрукаваць з «сурэзкай» аб ім некаторыя з яго вершаў, што ён пры жыцці публікаваў, і тое-сёе з чарнавікоў. З «сурэзкай!» Божа, я цяпер гляджу на гэтае слова і сам не веру, што мае вусны яго паўтаралі, што ў маім мазгу яго, вострае, як лёзо, варочалася, а мне не балела ні галава, ні душа! Дзякуй Вам, Валянціна, што душа мая забалела. Дзякуй за тое, што ў вір асацыяцый Вы кінулі мяне, што перайначылі ўсё ў намерах, што прывялі да іншых вывадаў!.

Хаця, праўду кажучы, намеры і вывады больш перайначваліся іншым — перачытваннем яго лістоў да мяне, ягоных дзённікавых запісаў, надпісаў на кнігах, лістоў да іншых лю-

дзей (чарнавікі іх засталіся ў двух агульных сшытках, што перадалі мне яго бацькі і сябры). Што ён нарадзіўся паэтам, у гэтым зноў пераконвалі асобныя строфы, радкі: Бульбай пахне на дварышчы ў роднай вёсцы Гарадзішчы. Восень неба апускае, Дождж на сіта прасявае...

Альбо:

Зіма накрухмаліла сценкі, На стрэхах завяя прысела. І нашыя шчыры ўсмешкі Пра многае кажуць нясмела.

Сапраўды пра многае! А найперш — пра шчырасць хлопца, нясмелае яго маўленне пра тое, што ў душы. З гэтага менавіта пачынаўся ён, яго характар...

Перагортваю вершы 1961 года — «Восень», «Варажыць не збіраўся на кветках...» Бачу супраць іх алоўкам выстаўленыя плюсы і ўжо цвёрда знаё-

лая Арсеньевіча. Не забыцца! Шматшаноўная Валянціна! Ужо з таго, што мною напісана вышэй, Вы, напэўна, зразумелі, што пра забыццё маё, маіх сяброў і Міколіных сяброў і подумкі быць не можа. Але чым зацвердзіць гэтую нашу памяць аб ім — вось што стала праблемай для мяне, бо пасля Вашага ліста і новага майго перачытвання рукапісаў Міколы я, які, здаецца, вельмі добра ведаў яго, любіў, чым мог спрыяў яму, спачатку студэнту, потым — настаўніку, аспіранту, тут раптам пачаў разумець, што не ў верхах яму трэба было спрыяць, не з аспірантурай, не з напісаннем яшчэ адной дысертацыі пра Янку Купалу (тэмай яго былі Купалавы пазмы «Адвечная песня» і «Сон на кургане»). Не, не, не! Мне трэба было тады зразумець, хто і што ён, дзе яго месца, што — яго лёс, яго веліч. Тое, што ў ягоных сшытках мяне сёння адкрывае мае вочы на яго, — тое ж я ўсё чуў на свае вушы ад яго самога, яшчэ жывога. Ды гэтыя ж сшыткі я ўжо неаднойчы за доўгія гады пасля яго смерці і перагортваў. Перагортваў, чытаў! Меў такую патрэбу: душы і памяці, бо вельмі шкадаваў яго, бо з памяці ён маёй не йшоў і не йдзе. Але што я шукаю ў яго сшытках? Вершы для друку. Правіць, даводзіць вершы не дазваляў сабе, усё адкладваў да наступнага разу — нарэшце, да гэтай круглай даты. І вось на табе! Няўжо патрэбна было столькі гадоў мне яшчэ жыць, каб гэта зразумець? Няўжо без гэтага Вашага, Валя, са Сваткаў штуршка не мог я, няшчасны, убачыць тое, што сёння мне так відавочна?!

Дарагі Мікола, даруй, я прагледзеў у табе сваткаўскага Сухамлінскага! Так, так, шаноўнейшая Валянціна, рэальнага нашага беларускага Сухамлінскага, прыклад працы якога ў школе быў несумненна новым у педагогіцы і выключна патрэбны нашаму грамадству і сёння — пад час школьнай рэформы, пад час пошуку форм і сродкаў выхавання нашага маладога чалавека.

«Новы Сухамлінскі?!» — чую я скептычны голас. — А дзе яго творы, прамовы з высокіх трыбун, артыкулы?!

Што ж, пасля Міколы Пашкевіча сапраўды не з'явіцца ні збору твораў, ні друку даўжэных прамов. Але, паверце, ад таго, што яны не з'явіцца, нічога не зменшаецца, бо ёсць у нас па Міколе Пашкевічу большае, чым вы думаеце, і што мы павінны ўпісаць у нашу педагогіку проста залатымі літарамі.

На жаль (хаця, які тут жаль, — гэта выдатна!), прырытэт адкрыцця Міколы Пашкевіча як настаўніка, героя свайго часу належыць не нам, Валянціна, і не мне. Аднойчы па запрашэнні Міколы пабываў у Сваткаўскай СШ Васіль Быкаў, і ён, вялікі знаўца чалавечых душ, адразу запрымкціў, што Мікола Пашкевіч — не радавы настаўнік. Вялікі пісьменнік аказаўся большым празаістам, чым мы, яго блізкія сябры. Здарылася так, што ў адначасе не стала Міколы Пашкевіча, і выйшла апошняя Васіля Быкава «Абеліск» — пра настаўніка, героя Вялікай Айчыннай вайны. Яму, герою нашай пасляваеннай школы, так заўчасна з парога яе адляцеўшаму, і прысвяціў Васіль Быкаў сваю аповесць. Рукатворны над тваймі магілаю, лобы Мікола, — пад плачучай бярозкай на пагоркавых могілках твайго роднага Гарадзішча, — стаіць абеліск з бар'ельефам, маладым профілем тваім, натхнёна зробленым нашым вядомым скульптарам Іванам Міско. І другі, нерукатворны. За гэты, другі табе помнік, дзякуй нізкі заўсёды Васілю Быкаву!

Ён жыў эмоцыямі, і мне здавалася, што ён жыў толькі эмоцыямі, але то было не так, бо ў (Заканчэнне на стар. 4).

«НАЙВЯЛІКШАЕ ШЧАСЦЕ — СТВАРАЦЬ РАДАСЦЬ»

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 3).

яго была ідэя жыцця, было самаадданае, самазварнае служэнне гэтай ідэі, ідэі ў аснове сваёй рацыяналістычнай, нібыта няновай і цалкам новай, бо забяспечанай залатым запасам яго душэўнай разнасцэжнасці і адкрытасці. Сарамлівы, ціхі, усеміслівы, з сцімі сцімі вачамі. Тварам прыгожы, кучаравы. І тут жа ўвесь у парыванні, запале, пачуццёва, адкрытасці. І што ён — такі, ён гэта ведае. Перачытваю яго радкі з пісьма да Язэпа Ігнатавіча Семяжона: «Я захлапаюся ад пачуцця, таму я ўвесь перад Вамі!» У іншых лістах да сяброў і сябровак ён пісаў аб раце свайго пачуцця, свайёй экзальтаванай узнісласці. Вучням у дзень свята Вялікага Кастрычніка дакладраваў: «Я расчыняю сябе пасцеж перад вамі, бачачы сябе між калегаў-педагогаў «на вяршышчах улоні юначай няўрымслівасці». І тое было ўжо ўстаноўкай — свядомай, зададзенай формулай жыцця, працы, наводзілі — быць паросхліст душой, быць няўрымслівым. Разнасцэжнасць душы — як педагогічны прынцып, першаснас, асноўнае ў працы з вучнямі.

Ды разнасцэжнасць яго арганічна вынікала з яго любові да дзяцей, да школы. Разнасцэжнасць і няўрымслівасць да азарту былі формамі праяўлення любові. Любоў, захапленне сваёй працай, тымі, каму аддавалася душа, усе подумкі, прысвячалася ўсё, былі рухавікамі, акрылімі, узносілі. І гэтым зноў жа сцвярджаўся першасны педагогічны прынцып — без любові да вучня няма настаўніка. Прынцып не новы? Не новы! Але як часта ў нас забыты! Як часта падменены чыноўніцкай выканальнасцю, абьякаваццю, адбываннем павіннасці! Мікола Пашкевіч усімі сваімі словамі, сцвярджаў сваю найвялікшую любоў да вучня, і я проста расчуліваюся, калі чытаю ягоныя звароты да сваіх выхаванцаў: «Звычайна-незвычайны адзінаццацікласнік! Знаёмныя незнаёмцы. Дзесяцікласнік! Мілія чарцяняты школы! Яркія светлячкі сямікласнік!» Якая сапраўды найвялікшая любоў выпраменьвалася да тых, хто называўся і светлячкамі і чарцянятамі! І якая тут жа павяга да іх, калі «дзесяцікласнік» напісана з вялікай літары!

Ён сам сябе лічыў «па-дзіцячаму ўлюбёным» у школу, у дзяцей, у добрых людзей і закліпаў вучняў: «падпальвайце сябе творчай любоўю», завяраючы іх: «... Нікому не паверу, што сапраўдная, душэўная Лю-

боў... можа бяспледна загінуць. Не, не і не!» І ён увогуле толькі з вялікай літары пісаў гэтае слова, як то відно з яго надпісаў на кнігах, падаронных ім вучням у дні іх нараджэння.

Ён быў педагог да мазга касцей. У ім усё бурліла, як паводка, не ўсё ўвайшло ў берагі закончаных, адточаных формул, але ідэі, думкі, што ў ім вірыліся, урэшце, расчытаў няцяжка. Ды спачатку я не магу не выпісаць для Вас, Валянціна, таго, што, на маю думку, павінна быць на плакатах у кожнай школе. Цытую:

«Найвялікшае шчасце — ствараць радасць і бачыць шчаслівымі тых, каго паважаш і любіш»; «Роздумнай самастойнасці!», «Дысцыпліна — рашаючы фактар поспеху»; «Не збіцца на безгустоўшчыну»; «Настаўнік патрабуе ад вас столькі, колькі сам дае, а аддаваць ён абавязан вам усяго самаго сябе»; «Будзьце такімі, якія ёсць, толькі крыху лепшымі».

Сярод яго наказаў нямала народна-прыказкавага: «Прыдонная вада цячэ павольней верхняй»; «Не пасмакавайшы горкага, не ацніш і салодкага». Нездарма ж ён сваім звычайна-незвычайным — выпускнікам зычыў: «Шчасця ад працы і народнай мудрасці!»

Чым ён, Мікола Пашкевіч, герой нашага часу? А тым, што слова ў яго не разыходзілася са справай, справа — са словам. Ён як гаварыў, так і сам жыў па тых формулах жыцця, якія сцвярджаў. Прычым, жыў задзёрыста, напорыста, сапраўды патхнёна і вясела, хоць быў і гнеўны, і гневаўся настолькі ж бурна, як і радаваўся, як, напрыклад, загнаваўся на свой дзесяты «а» клас тады, калі той, ягоным словам кажучы, байкаціраваў яго просьбу напісаць сачыненне пра вечар сустрэчы з паэтам. Гнеў яго выліўся ў верш «Адкрыты гнеў», — верш экспромтны, як і большасць яго вершаў. «Атмасфера была волькая ад слёз», — запісаў ён у сваім сшытку. Затое вучні яго зразумелі, што трэба быць адданымі справе так, як ён, што іх не кепскаму, а добраму вучыць і таму бязлітасна да чэрствасці сэрцаў, да неразумнення сапраўднага, вартаснага, роднага.

Я яшчэ раз хачу паўтарыць думку, што, не здкрываючы увогуле нейкіх неадкрытых да таго ісцін, ён адкрываў гэтыя ісціны: добра забытае старое рабіў новым. Адкрываў тым, як сцвярджаў гэтыя ісціны, як вёў з вучнямі рэй у школе і паза школай — ва ўсім чыста: і ў

гаворцы, і ўчынкам, і — галоўнае — працу маючы за працу, свята — за свята, вучобу ў школе — за вучобу і ўдзел у пазашкольных справах — за вучобу. І тут яго педагогічныя метады, былі, скажу ягонымі словамі, — звычайна-незвычайнымі.

Працу ён пераўтвараў у натхнёную талату. Народную традыцыю талакі неўпрыкмет перадаваў сваім вучням, звязваючы мэту яе заўсёды з чымсьці вышэйшым, як у выпадку, калі 50 яго вучняў пілі ліпу вядомаму разьбіру — народнаму мастаку Апалінарыю Фларыянавічу Пупко і вазілі каштоўныя для разьбіра плашкі аж у Івянец, такі няблізкі ад Сваткаўскай СШ. Увогуле ў народнага ўмельца набывалі ў розны час аж 250 выхаванцаў Міколы Арсеньевіча. Бо яго ж педагогічнай метадаў было далучэнне вучня да роднай гісторыі і мастацтва праз непазрэднае знаёмства з яго дзеячамі, праз тое, што блізка школе і мясцовасці. У Сватках вучыўся Максім Танк, а яго родная Пількаўшчына, якая паблізу Сваткаў, была сярод першых экскурсій, куды Мікола Арсеньевіч вазіў не толькі сваіх вучняў, але і гасцей-пісьменнікаў. І праз яго мы засталіся на фатаграфіях на фоне пількаўскай хаты Максіма Танка поруч з яго бацькамі — маці, бацькам, — Язэп Ігнатавіч Семяжон, Уладзімір Караткевіч, Геннадзь Бураўкін, Міхась Стральцоў, Вячаслаў Рагойша, я...

Паблізу Сваткаў — Будслаў. І адразу Мікола вылучыў у Будславе як слаўнага настаўніка Васіля Пятровіча Жука — цяпер заслужанага настаўніка БССР. Дружыць ён умеў! Умеў далучыць да сябе людзей таксама ж, як ён, школьнай спраме адданных!

А ў Будславе жыла Паўліна Вікенцьеўна Мядзёлка. Мікола і верш ёй напісаў, і ў школу запрасіў, і зноў жа не адзіны памятаю, як у Будслаўскай СШ гучаў голас першай выканаўцы купалаўскай Паўлінкі.

А паездкі ў Івянец да Апалінарыя Фларыянавіча былі адначасова і паездкамі ў Тупальшчыну, што паблізу, — на магільна аднаго з першых нашых вялікіх пісьменнікаў — Вінцука Дуніна-Марцінкевіча. Усё гэта было для вучняў далучэннем да гісторыі літаратуры, да краязнаўства, да бессмяротнага і вялікага. Свядомы прынцып, мэтанакіраваная праца!

Можна, менш зададзенага, усвядомленага было ў тым, як наладжваў Мікола ў Сватках літаратурныя вечары. Тады, ва ўсякім выпадку, калі я сам быў іх удзельнікам, мне здавалася, што яны спараджаліся з імпульсёўнага, імпрывізацыйнага, але цяпер я гэта бачу і разумею інакш. Стаўка была на карнавальнасць, на далучэнне ўсім — агулам, гармідарам, грамадой — да слова пазьтычнага, да свята паэзіі. І пагэтам былі і рознагалосая вучняў дэкламацыя, і карагоднае, вясёлае, святочнае...

Шчыра вас вітаюць Юнаны, дзюўчаты. Іланыяца ў пояс Нарач вам і Сваты.

Наш калгас багаты — Ударніцы-дзюўчаты. Хто з вас нежанаты — Едзьце ў Сваты ў сваты!

Слова для карнавала пісаў, вядома, ён сам. Бо і гэта было ягоным прынцыпам — ва ўсім, у кожнай працы і нагодзе быць з пазьтычным словам, скрозь з ім яднаць вучня — і ў класе, і ў зале сустрэч, і на бульбе, на любой экскурсіі. Так вось пад датаю 15 ліпеня 1964 года запісана: «Спявалі, калі давалі канцэрт у вёсцы Вішнева — пры ад'ездзе дадому». А спявалі вось што:

Старшыня калгаса, Што ж ты нарабіў, Хлопцаў танцпляшчадку На шчыты разбіў.

Вечна клуб закрыты, І з такой нуды, Разбрылася моладзь Хто абывуды.

На матыў тых жа папулярных тады «Ручнікоў» ужо ў саміх Сватках у дзень выбараў у народныя судзі Міколы вучні спявалі і больш вострыя строфы:

Магазін харошы Збудаваў калгас, А на полках, братцы, Вось які запас.

Водкі, хоць заліся, З'есці — ані ў зуб, Дзеля грам ста масла У Мядзель едзь за руб.

Гэта ўжо адбывалася — праз песню, праз яе дасачыненне — далучэнне вучняў да клопату пра сацыяльную ўладкаванасць сяла, выхаванне вучняў актыўнымі грамадзянамі, дзейнымі, не абьякавымі да спраў грамадскіх, лёсу людскога ўвогуле.

І тут я яшчэ хачу ўспомніць, як настаўнік Мікола Пашкевіч прабіваў для сваіх аднаасельчан-гарадзішчаўцаў ваду, даставаў трубы, калонкі, — колькі ў яго было клопатаў, няўважак, удач і няўдач, а ваду дастаў, і п'юць тую ваду дасюль яго аднаасельцаў, і ў такога настаўніка не маглі не расці ў школе вучні, каб быць непадобнымі да яго!..

Працоўнымі для настаўніка Пашкевіча становіліся і дні календарных свят — Чырвонанага календара. Тут зноў жа не навіна — для кожнага настаўніка, асабліва сельскага, як часта нядзеля яшчэ больш працоўны дзень, чым будзённы з урокамі. Ды ў святочныя дні Мікола Арсеньевіч яшчэ больш чым у будні дадаваў душы сваёй да таго, што рабіў. Бо як жа інакш, калі гэта Вялікі Кастрычнік, Май, 8 Сакавіка?

І разам з тым кожнае свята ён заўсёды рабіў і святкам кнігі. Сам кнігу любіў да апантанасці і накупліваў, раздорваў іх дзесяткамі, сотнямі. Прычым, заўсёды з надпісамі (таксама педагогіка!), якія вунь як непазрэдна збліжалі яго з вучнямі, «меншымі сябрамі сваімі», як ён лічыў. І ўсю сваю хатнюю вялікую бібліятэку ён запаветаваў школе ў Сватках!..

З яго наказаў хочацца выпісаць яшчэ некалькі: «Чалавек нараджаецца для працы і мазольнага шчасця», «Памятай, што выгадней ехаць уперад, сядзячы ў заднім вагоне сучаснасці, чым у першым купэйным каціца назад», «Куля пакарае аднаго чалавека, трапінае слова — сотню, а розум — увесь свет», «будзьце псіхалагізатарамі». Трэцяе, апошняе выслёўе, звернутае да вучняў, як будучых настаўнікаў і ненастаўнікаў, выяўляла адну з яго

запаветных мар: выхаваць чалавека як знаўцу чалавека, бо ўзаемаразумеенне, нічым незамутнёная любоў і дружба між людзьмі тады толькі змогуць пышна кустіцца, калі душа душы, разумее, калі людзі разумеюць, адчуваюць, угадваюць адзін аднаго. Гэтае патрабаванне быць «псіхалагізатарам» ці не адно з самых арыгінальных у настаўніка са Сваткаў?!

Я не магу ад Вас, Валянціна, таго ўтаіць, што ў запісках, надпісах, пажаданнях Міколы Арсеньевіча хапае часам сумбурнага вулканічнага вываржэння пачуццёвасці, романтичнай экзальтаванасці, што магло некаторым здацца дзівакаватасцю. Ды ён, які выпісаў у свае агульныя сшыткі верш Рымы Казаковай пра дзівакоў, разумеў цану дзівакоў:

А жыць у кождога в руках, Давайце чэстна к старту выйдём.

И кто там будет в дуранах — Увидим, умники! Увидим...

Ён сумленна выйшаў на старт. У сваёй роднай вёсцы Гарадзішча 22 жніўня 1965 года, незадоўга перад уступленнем у члены КПСС, у адным са сваіх вершаў ён пісаў:

Фанфаронствам грэбу, пагарджаю ўгодніцтвам, Белікавых беленькіх ненавіджу ўнутрана...

«Ці залічыш, Партыя, вось з такім характарам?» — такім пытаннем канчаўся крэдавы верш Міколы Пашкевіча.

І такі характар Партыя залічыла ў свае рады. Сем год свайго жыцця Мікола быў камуністам. Усё сваё жыццё ён рыхтаваў сябе, каб ім стаць. І, стаўшы ім, ён усё больш і больш прасветленым ладам выказаў свае пачуцці.

Расстаўшыся на час са Сваткамі, стаўшы аспірантам, ён сам спрабаваў асэнсоўваць як бы збоку тое, што рабіў у Сваткаўскай СШ. Першай яго думкай было, што зрабіў, можа, менш таго, што мог зрабіць, што павінна рабіцца. Але ні ад чаго зробленага ім не адчуваўся і толькі адно ў лісце да сваткаўскіх калег падкрэсліваў, што ўсё ім у школе рабілася «толькі і толькі з кута погляду выгады для школы... І ніколі не з карыслівых, кар'ерэсцкіх мэ, як магчыма тады некаторым здавалася».

Чытаю адзін з апошніх яго лістоў — ад 6 лістапада 1969 года. «Сапраўдную вартасць Чалавека мы вызначаем толькі пасля таго, калі ён ужо для нас з'яўляецца недасягальным, няўлоўным і спозненым. Калі ён ужо больш не наш, не мой і не твой». Спознены? Не! Мой, наш і Ваш, Валянціна!

І ў тым жа лісце — Міколава рытарычнае пытанне: «Няўжо ж тады салодкі самападман мая ўпэўненасць, што найвялікшае шчасце — ствараць радасць і бачыць шчаслівымі тых, каго паважаш і любіш?!» «Не самападман!» — на ўвесь голас прагну выгукнуць я, звароткам ставячы яго імя. Але зярнуцца мушу да Вас, Валянціна, упэўнены, што найвялікшае шчасце чалавека на свеце і ёсць у тым, у чым яго бачыў Мікола Пашкевіч, настаўнік са Сваткаў.

Шчыры Ваш

Споўнілася трыццаць гадоў з дня смерці Якуба Коласа. У гэты дзень пісьменнікі, прадстаўнікі іншых творчых саюзаў, супрацоўнікі літаратурных музеяў, студэнты ўсклалі кветкі на магільну народнага песняра.

Слова пра Якуба Коласа сназаў Максім Лужанін.

Фота Ул. КРУКА.

КНИГАПІС

А. КУДРАВЕЦ. Ад вясны да вясны. Пераклад з беларускай. Аповесць, апавяданні. М., «Художественная литература», 1986.

Усесаюзны чытач атрымаў магчымасць яшчэ раз перагарнуць паасобныя старонкі творчасці А. Кудраўца. Змест кнігі «Ад вясны да вясны» складлі аповесці «Раданіца», а таксама шматлікія апавяданні пісьменніка, сярод якіх такія шырокавядомыя творы, як «На балодзе скрыпелі драчы», «Іваніха», «Мікола вярнуўся», «Жулік», «Марута і Зіна» і іншыя, што прывабліваюць чытацкую ўвагу ўменнем аўтара раскрываць самыя чуйныя струны чалавечай душы.

Творы А. Кудраўца пераклала В. Шчадрына, апавяданне «На балодзе скрыпелі драчы» змешчана ў перакладзе Д. Кавалёва.

«Карэннямі ў народным жыцці» — так называецца ўступнае слова І. Навуменкі, у якім даецца высокая ацэнка творчасці самабытнага майстра беларускай прозы. Г. ВІШНЯКОУ.

Борис Саченко

Б. САЧАНКА. Палескія былі. Аповесці. Пераклад з беларускай. М., «Советский писатель», 1986.

Сёння амаль усе творы Барыса Сачанкі перакладзены на рускую мову. На гэты раз усесаюзны чытач пазнаёміцца з некалькімі аповесцямі пісьменніка. «Пакуль не развідзела» і «Апошнія і першыя» — трагічны і адначасова мужныя старонкі Вялікай Айчыннай вайны, часцінка летапісу барацьбы беларускага народа з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. У аповесці «Запіскі Зяндэбайлы» пісьменнік выкрывае сучаснае мяшчанства, робячы гэта на прыкладзе з жыцця творчай інтэлігенцыі.

У зборнік увайшлі таксама невялікія аповесці, аб'яднаныя назвай «Палескія былі». Гэта — расказ пра дарогае аўтару з маленства Палессе, пра учарашні і сённяшні дзень гэтага прыгожага кутка Бацькаўшчыны. К. КАРЭЛІЧ.

С. ФІЛІМОНАУ. Архітэктура грамадскіх будынкаў Беларусі. На рускай мове. Мінск, «Вышэйшая школа», 1985.

Аўтар абагульняе вопыт праектавання і будаўніцтва грамадскіх будынкаў, а таксама комплексна ў рэспубліцы ў 60—70-ыя гады. Гэты перыяд у два дзесяцігоддзі, як вядома, характарызаваўся пошукам новых эстэтычных крытэрыяў, барацьбой супраць залішняга дойлідскага ўпрыгожвання. Што гэта дало беларускай архітэктуры, якія набылі яе і пралікі — на гэтыя пытанні і дае адказ С. Філімонаў. К. ЛЯСКО.

Мастакоўскае спасціжэнне свету — гэта заўсёды пазнанне, перадусім пазнанне. Па мэтах і выніках яно нічым не можа адрознівацца ад пазнання навуковага і практычнага, бо канчатковая мэта і вынік у іх тыя самыя — праўда. Мастацкая праўда аднак не падмяняе і не паўтарае праўды практычнай і навуковай. Гэта двойчы цяжкая праўда: яе цяжка знаходзіць і часта яшчэ цяжэй гаварыць. Мастацкая праўда непасрэдна датычыць людзей, таму можа быць радаснай і балючай, можа выклікаць асалоду і гнеў, нянавісьць. Спасцігаецца мастацкая праўда не адным розумам і шчырым сэрцам, а іх спалучэннем — лесам, усім жыццём.

спасціжэнне памагае ўстанавіць разумна дазволена межы спажывання прыроды, і яно рашуча забараняе сучаснікам спажываць сваю будучыню.

Мне думаецца, на сучасным этапе мастакоўскае спасціжэнне свету можа і павінна адыграць ролю каардынатора паміж рознымі формамі пазнання, забяспечыць праўдзе чалавечую шчылівасць, гуманістычную важкасць, пракласці больш трывалы мост паміж сучасным і вечным.

Калі думаеш пра спецыфіку мастакоўскага спасціжэння ў

Час, жыццё, літаратура

цей — умова існавання. Парозы існавання свету выступаюць сёння не толькі ў выглядзе прывідаў тэрмаідзернай вайны, але і неспрадбачаных вынікаў працоўнай вытворчай сувязі чалавецтва з асяроддзем. Сучасны чалавек, узброены навукай і тэхнікай, упадабляецца Голему, які, шчыра абняўшы зямлю-маці, можа яе задушыць.

Пціцкі рукі Голема нагадвае выпадак з Чарнобыльскім чацвёртым блокам. Чарнобыльская бяда адкрывае сілу і слабасць чалавечай здольнасці разумець свет. Сунімае самаўпэўненасць

абьякаваму. Ды каб жа адзін кухар, і загадчык, настаўнік, мужчына ў самай сіле, не дужа рупіўся... Ды што абьякаваць! Знайшліся ж такія нашы калегі, што на старонках друку зрабілі з чарнобыльскай трагедыі аптымістычную паказуху, назвалі кавалак абрамененага бетону з пяты рэактара «Чарнобыльскім сувенірам». Вось вам і сучасны дыяпазон ацэначнага ўспрымання рэальнасці.

Мастацтва не цікавіць праўды рэгістрацыйныя, паньліць і легкадумныя, яны не бяруць за жывое, сапраўдна мастацкая праўда — каталізатор грамадскай думкі, а часта і змястоўны стрыжань яе.

Галоўная задача літаратуры, на маю думку, — знаходзіць чалавечую меру патрэб, каб прапанаваць грамадству і палітычнай кіруючай сіле ў кожнай краіне чалавечыя межы вытворчасці і спажывання. Вытворчасць, накіраваная на нястрымнае спажыванне, не ведае межаў-граніц, мы бачым, як у свеце ўласніцтва яна ператвараецца ў маньяцкую дзейнасць, якая расчалавечвае людзей. Сучасны свет павінен па мастакоўскіх адчуваннях накрэсліваць меру патрэб. У такіх умовах узрастае значэнне выхаваўчай місіі літаратуры.

Выхаваўчае ўздзеянне літаратуры — гэта працэс складаны, ён не выступае асобна, незалежна ад функцыі эстэтычнай, пазнавальнай, мадэліруючай, ці прадказваючай. Усе функцыі ў добрым творы супрэжаны і ўзаемаабумоўлены. Эфектыўнай выхоўвае той твор, які пераўзыходзіць іншыя — ідэйна, эстэтычна, пазнавальна, які больш важыць на вагах праўды, сумлення і характава. Літаратура выхоўвае ўжо тым, што яна існуе як сфера свабоднай творчасці, гуманістычнай ініцыятывы, якая ўзвышае і збліжае людзей.

Літаратура, як і любая грамадская справа, выхоўвае пракладам, цяжарам грамадскай адказнасці мастака за слова, ахвярнасцю жыцця ў мастацтве, складанасцю творчай працы — гэтага згустку крыві і таленту. Сутнасць творчай адказнасці трапіла перадае афарызм А. Блока: «У паэта няма кар'еры, у яго ёсць лёс».

Літаратура выхоўвае перадусім любоў да нацыянальных і агульналюдскіх каштоўнасцей — роднай мовы, гісторыі, прагрэсіўных традыцый, чалавечнасці, а ў рэшце рэшт здаровую, годную чалавеку любоў да жыцця. Выхаваўчае ўздзеянне літаратуры тым каштоўна, што яно нязмушанае, гэта выхаванне па жаданні, выхаванне з устаноўкай на творчае рэха з боку чытача, які пабуджаецца да пэўнага, грамадска карыснага, стваральнага тыпу паводзін і становіцца як бы наглядным увасабленнем ідэалу цераз свае паводзіны ў сям'і, рабочым калектыве, грамадстве, свеце.

Наша літаратура заклікана актывізаваць і абнавіць сферу агульначалавечага ў свядомасці сучасніка, пабуджаць да дзейнасці на карысць выжывання чалавечага роду ва ўмовах звышінтэнсіўнага ціску цывілізацыі на прыроду, агрэсіўных інстыктаў і дэструктыўных ідэй на свядомасць. Само наша ўяўленне аб выхаваўчых магчымасцях літаратуры складалася на падставе многавяковага выхаваўчага ўздзеяння сусветнай літаратуры на чалавецтва і нацыянальных літаратур на народы, станаўленне нацыянальных характараў, стыль паводзін асобы ў прыроднай і ў гістарычнай прасторы.

(Працяг на стар. 6—7).

Крытэрыі праўды і характава

АРТЫКУЛ ПЕРШЫ

Праўда выступае ў мастацтве як характава ці брыдота, камічнае ці трагічнае. Мастацкая праўда ў вочы кола. Яна пазнае і ацэньвае — арыентуе.

Яно і ў гаспадарчай дзейнасці мы сустракаем рэчы прыгожыя і агідныя. Скажам, каб атрымаць драўніну, сталярку ці прыгожую мэблю, трэба высякаць прыгожы лес. Вынікі гаспадарчай дзейнасці могуць быць таксама прыгожымі, калі там ёсць апрадмечанае чалавечае ўмельства і разумнасць. Узрушаюць тэхнічнай магутнасцю плаціны, шлюзы, турбіны на Волжскіх каскадах, але вярэдзяць душу зводдаль бачаных, падобных на слаі святочнага торта, але паньліць абязлюджанасцю, не здольныя абараняцца ад неспрадбачанай актыўнасці стыхій.

Эстэтычнае часта сужываецца з маральным і разумна-карысным, гэты спалучэнні даюць адметную моц слову-вобразу. Напрыклад, моцны вобраз у палемічным артыкуле А. Адамовіча «На зямлі жыць» быў падказаны абурэннем розуму і сэрца, грамадзянскай адказнасцю: «Бачу я сібірскі лес па дарозе да Байкала, непраходны ад такіх васьмі бессэнсоўна загубленых векавых дрэў, мне здалося, забітых, і ўвесь лес, як месца апантанага рабюю».

Выдатныя творы беларускіх пісьменнікаў, прысвечаныя адносінам чалавеча з прыродай, таксама напоўнены не адным эстэтычным, але і патрыятычным пачуццём. Уклад мастакоў слова ў культуру асваення Палесся відавочны. Пачынаючы ад «Дзівасілу» В. Палтара, паэм А. Рязанова і канцаючы «Пушчай» В. Карамазова, «Нерушам» В. Казько, «Паляваннем на апошняга жураўля» А. Жука — пісьменнікі Беларусі ўносяць свой уклад не толькі ў этыку адносінаў сучаснага чалавеча да прыроды, але і ў самую эканоміку карыстання натуральнымі багаццямі зямлі, напамінаючы, што і лес не бясконцы, і балота не бяздоннае, які можа здацца лесарубу, экскаватаршыку ці леспрагасаўцу, ахопленаму азартам перавыканання плана любою цаной. Мастакоўскае

кантэксте сучасных парадоксаў быцця, дык пачынаеш усведомляць, што найбольш важнай і адказнай задачай мастацтва сёння становіцца пошук чалавечай меры ва ўсім, нават у паскарэнні, паколькі ў такой вялікай справе і малая прадлік моцць стаць вялікімі ці незваротна вечнымі. Мастакоўскае спасціжэнне, хоць само лёгка паддаецца эмоцыям і захваленням, павінна арыентавацца на маякі добра і характава агульналюдскага шчасця, вучыцца новай культуры пачуццяў, напаўняцца маральнай адказнасцю і этычнай мудрасцю, пра якую яшчэ Скарына пісаў, што без яе: «Несть можно почтстве жити человеку на земли».

Мастакоўскае спасціжэнне адрозніваецца ад навуковага ці практычнага асваення свету большай суб'ектыўнасцю. У мастацкім бачанні свету розум і інтуіцыя, суб'ект і аб'ект пазнання могуць мяняцца месцамі або злівацца: пазнанне знешняга свету можа прымаць формы пазнання самога сябе. Варта прыгадаць Л. Талстога: «Мастацтва — мікраскоп, які мастак наводзіць на таямніцы свае душы і паказвае гэтыя агульныя ўсім тайны — людзям».

Узрушліваю прывабнасць мастакоўскаму спасціжэнню надае багацце асобы аўтара, які міжвольна выступае як нейкі медыум, надзелены звышуралівацю. Не выпадкова сярод мастакоў так часта сустракаюцца так званыя акцэнтаваныя характары. Але сакрэт ёмістасці мастацкага вобраза ляжыць не толькі ў псіхафізічнай накіраванасці натурны творцы, але і ў сацыяльнай, грамадскай выхаванасці асобы. Вялікі называў мастака «праваснае абразоваанай асобы». Мне карціць сказаць — асобай сацыяльна, маральна і эстэтычна дасведчанай у жыцці, бо добрым мастаком можа быць толькі чалавек з высока развітаю сферай грамадскага сумлення, ахвярна зліты з высокім, часта трагічным імкненнем грамадства да праўды-справядлівасці, да характава і добра.

І сучасны мастак толькі тады стане мастаком буйным, калі здолее звязаць свой талент з глабальнымі праблемамі веку, спасцігнуць небяспеку дыферэнцыяцыі свету і найвялікшую патрэбу ў яго інтэграцыі, яднанні, бо аднасць супярэчнас-

нават вучоную. Прыгадаваецца мне нядаўняя размова са студэнткай, што прыехала з піянерскага лагера здаць запачытанасць па спецкурсе «Эстэтычны ідэал у выяўленчым мастацтве розных эпох». Я лічыў, што яна працуе ў звычайным лагера і пачаў пытацца пра тое, ці прымяняе яна веды на практыцы, у рабоце па эстэтычным выхаванні. Здзівіўся, што яна змоўкла, а вочы сталі волкімі.

Філфакаўцам чытаецца курс аховы прыроды. Пра курс аховы чалавека на б'яфаках і фізматах — штосьці глуха. Каб чыталіся такія курсы, хто ведае, можа, не дайшло б да вымярэння шчасця рэнтгенамі, вымяралі б ударамі сэрцаў... Літаратура, мастацтва, гуманітарныя навукі па сутнасці маюць сваёй галоўнай задачай ахову чалавека як самай дасканалай і далікатнай жывой істоты, адзінай з істот, якая вырастае не ў від, а ў індывідуальнасць, развіваючы дух і цела...

— Якое ж агульнае адчуванне дзяцей?

— Так, нічога. Вельмі ўзбуджаныя дзеці, нястрымныя... Са Стругі, можа, чулі, мне дзеці дасталіся.

— А як жа, чуў. Хор там знакамты. Мікола Пракаповіч тэлевізійную перадачу рыхтаваў, дык і мне давялося асабіста з удзельнікамі пазнаёміцца. Цудоўныя людзі, так шчыра, натуральна, з ахвотай спывалі калядкі. Днямі, ці то мне здалося, Пракаповіч гаварыў, што сустракаўся з кімсьці з харыстаў са Стругі, казалі яму, што і цяпер збіраюцца, спяваюць...

— З нашай вёскі, — гаворыць студэнтка, — таксама дзеці тут, пад Брэстам. Хацелася б туды, у той лагер, да сваіх, але ўжо не ўдасца, мабыць. Новы завод прыбывае, а я ўжо ў сваім лагера асвойталася. Нялёгка было ўмовы палепшыць, харчаванне наладзіць, кухара лянвіага замяніць, так што... Буду на месцы.

Аказваецца, і ў такой сітуацыі можна быць лянвіаму і

Г АЛІНА маіх навуковых заняткаў—міжнацыянальна літаратурныя сувязі. Але літаратурай міжнацыянальна кантакты не абмяжоўваюцца, яны ахопліваюць усю культуру; таму ўсюды, куды ні прыедзеш з Украіны, у кожнай саюзнай рэспубліцы або сацыялістычнай краіне, пачынаеш са знаёмства з братняй культурай у яе праявах—у музейных экспанатах і археалагічных помніках, у пажоўклых пергаментнах і сучасных творах мастацтва. Так «ужываюся» я і ў Беларусі, дзе асабліва люблю бываць. Менавіта тут, на беларускай зямлі, зберагліся многія сведчанні нашых агульных вытокаў: нездарма вучоныя з сусветным імем У. Іваноў і В. Тарпоў рэканструююць асноўныя рысы славянскай пракультуры перш за ўсё на матэрыяле беларускага Палесся. Духовны свет Старажытнай Русі, развіццё кнігадрукавання ў славянскім рэгіёне, лёс усходнеславянскага барока—не пералічыць праблем, усваяючы якія немагчыма без беларускай гісторыі.

Агаваруся: нататкі гэтыя—не універсальны агляд усяго ўбачанага, нават, скажам, у сферы музейнай. Трэба асобна пісаць пра гісторыка-рэвалюцыйны і ваенныя мемарыялы Беларусі, пра пранізваючы сэрца хрыпаватыя перазоны Хатыні, пра Курган Славы, дзе старажытная народная форма ўвекавечання воінскіх подзвігаў (курган) так шчыльна злілася з нашай біяграфіяй, з Вялікай Айчыннай вайной...

І яшчэ агаваруся. Пспехі музейнай, ахоўнай, гісторыка-папулярызатарскай справы ў Беларусі несумненныя. І калі не на іх (ці не на іх толькі) я за-

ссяроджуся, то не з тае прычыны, што госці Беларусі іх не заўважаюць. «Пспехі—яны бачныя,—справядліва сказаў Н. Гілевіч,—за іх турбавацца не трэба». Зараз, у новай грамадскай атмасферы, чакае «небывалая напружаная работа—творчая, арганізацыйная, выхавальная». Па-грамадзянску завоўстрапа павінна ставіцца адным з першых і пытанне «адносінаў да гістарычнага мінулага і культурнай спадчыны» («ЛГ», 9 ліпеня 1986 г.). Пра гэта і пойдзе гаворка.

СЛУЖБА ПАМ'ЯЦІ

Пачну з двух музеяў, гэтай непасрэднай службы нашай культурнай памяці: з Дзяржаўнага музея БССР і Музея старажытнабеларускай культуры Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. Першы—музей шырокадаступны. Багатыя і прадстаўнічыя яго паслякастрычніцкія раздзелы. Пастычна аформлены стэнды аб прыродзе Беларусі. З раздзеламі дакастрычніцкімі сітуацыя больш складаная.

Па-першае, музею цесна: дзесятак залаў сціплай велічыні—на ўсю неаглядную гістарычную прастору ад маманта да пачатку нашага стагоддзя. Па-другое, «яго экспазіцыя пабудавана паводле грамадска-эканамічных фармацый» (як сведчыць прадмова да буклета), і прыныц гэта—натуральна—неўразуменная не выклі-

кае. Неўразуменні пачынаюцца вакол прадметнай рэалізацыі прыныцы.

...Муляжы, макеты, копіі, фотаздымкі з малюнкаў, малюнкi з карцін. Ці не замнога іх для галоўнага музея рэспублікі? Бо менавіта тут чакаеш сустрэчы з копіямі, а з першакрыніцамі—гісторыі, культуры, побыту. А калі ўжо з-за цеснаты даводзіцца жорстка адбіраць, то выбар, напэўна, павінен быць вартасным. З пункту гледжання: як раскрывае ён самабытны ўклад дадзенай культуры? Як

памагае адчуць сутнасць яе: «Сярэднестатыстычныя» рыцарскія даспехі ёсць—нацыянальнаму беларускаму касцюму яго храналагічнай дынаміцы, рэгіянальных варыянтах месца не хапіла. «Сярэднестатыстычнай» масавай прадукцыі XIX стагоддзя (часам эстэтычна мстачковай) плошча выдзелена—сусветнай славы служкі паясы займаюць адну вітрыну, і марна спадзявацца, што тут наведвальнік зможа прачытаць хрэстаматыіны верш М. Багдановіча «Слуцкія ткачыкі». (Не кажу ўжо пра баладу савецкага таджыкскага паэта А. Кахары «Паясок» на аналагічную тэму—пра яе пісаў «ЛіМ» зусім нядаўна). І няўжо магутны пласт лінгвістычнай славянскай даўніны, які даў нам аб'ёмную навуковую працу (і сенсацыйны «бестселер») акадэміка Б. Рыбакова, працу, у многім

арыентаваную на беларускія знаходкі,—няўжо, паўтару, гэты пласт дастойна рэпрэзентуе адзіны каменны ідал, які сіратліва ўзвышаецца без якіх бы там ні было каментарыяў? (Акрамя вусных, экскурсавода: маўляў, у ідала «злы твар». Прама скажам, нягуча—і моцна аддае «выкрыццём забабонаў» на пяцідзсяцігадовай даўнасці ўзроўні).

Гісторыя вучыць нас толькі тады, калі мы ўлоўліваем логіку яе працэсу. Логіку эканамічнага развіцця па залах музеяў прасачыць можна, логіку развіцця культурнага—з праблемамі і цяжкасцямі. Вось карта Беларусі эпохі неаліту: на ёй адзначаны розныя культуры—але чаму тут з'явіліся менавіта яны? Адкуль і куды перамяшчаліся? Чаму на параўнаўча абмежаваным участку яны такія розныя? Адказаў няма... Вось у славянскае рассяленне плямёнаў уцяляліся плямёны балтыйскія—і зноў жа пытанні: адкуль? як? чаму? І зноў няма на іх адказаў... У склад старажытнарускай дзяржавы заходнія княствы ўскокваюць (калі верыць стэндам), як у трамвай: на хаду і без тлумачэнняў. Наведвальнік не знойдзе ніводнага імя князёў полацкіх, тураўска-пінскіх—няўжо спрацавала застарэлая «князевобязь»? Памятаем жа мы з дзяцінства пра вешчага Алега, пра Яраслава Мудрага, пра князя Уладзіміра—і нічога, памяць гэтая не перашкаджае нам сацыяльна правільна ацэньваць падзеі мінулага... І ўжо яўнае неўразуменне выклікае поўная адсутнасць якіх-небудзь упамінаў пра Рагнеду—адну з найбольш яркіх фігур Старажытнай Русі, чый трагічны лёс натхняў не аднаго паэта і мастака не толькі Беларусі, а і Расіі, і Украіны, ажно да нашай сучаснасці, ук-

раінскай паэтэсы Ліны Кастэн-ка.

Калі Дзяржаўнаму музею БССР цяжка ў некаторых аспектах задаволіць сённяшняга наведвальніка з-за цеснаты і, я б сказала, культуралагічнай недагрукі, то ў музея Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору цяжкасці іншага роду. Пачну з таго, што ў музей гэты проста цяжка трапіць. Знаходзіцца ён у будынку інстытута, ні ў якіх даведніках па Мінску не пазначаны, ды і галоўнае—працуе па сутнасці на грамадскіх пачатках. Супрацоўнікі інстытута, адрываючы час ад сваіх прамых даследчых абавязкаў, па чарзе дзяжуряць у музеі, водзяць экскурсіі. Я ўдзячна маім калегам—беларускім пісьменнікам і літаратуразнаўцам, а ўдвая—навуковым супрацоўнікам А. А. Варатніковай, М. П. Мельнікаву, В. Я. Фадзеевай, з дапамогай якіх я ўбачыла сапраўды казачную прыгажосць (і глыбока прадуманую навуковую кампазіцыю) гэтага музея. Але дзіўная рэч—музей без штатаў, без экскурсаводаў і наглядчыкаў, без аб'яў і масавага доступу!

А між тым менавіта ён у сілах стаць цэнтрам найбольш шырокага (падкрэсліваю: не толькі спецыяльнага, але і масавага) вывучэння і прапаганды народнага мастацтва Беларусі. Залы музея літаральна зачароўваюць: калекцыі касцюмаў і тканін, музычных інструментаў і ўзораў лазапляцення, саламянай вясковай цацкі (са старажытнай абрадавай генеалогіяй), жывапісу і драўлянай разьбы... Да гэтага часу адчуваю, напрыклад, узрушэнне ад суровай экспрэсіі, сапраўды мікеланджэлаўскай магутнасці драўляных апо-

КРЫТЭРЫЙ—ПРАЎДА І ХАРАКТЭР

(Працяг. Пачатак на стар. 5).

Уздзеянне сусветнай літаратуры на чалавека і ўздзеянне сучаснай беларускай літаратуры—гэта рэчы розныя. Сусветная літаратура прапісвае чалавека ў чалавецтве, нацыянальная—у сваім народзе, робіць яго ўладальнікам народнага скарбаў: мовы, гісторыі, звычаяў, нораваў, казак, песень—усяго, у чым жыве нацыянальны тып характава і добра. Родная літаратура дорыць кожнаму чалавеку яго нацыянальную тоеснасць праз мову і сістэму вобразаў, канвенцыю ўзрушэнняў. Нацыянальная літаратура выходзіць свой народ тым, што расказвае пра яго свету, ставіць на суд усечалавечы. Усведомленне, што ты знаходзішся пад пільнай увагай свету, абавязвае да большага самакантролю і адказнасці.

Асабліва сучасна сацыялістычных нацыянальных літаратур з'яўляецца іх гуманістычная аднароднасць, зродненасць з перадавой сусветнай літаратурай, таму, мне здаецца, трапна вызначыць Я. Брыль у кнізе «Сёння і памяць» выхавальную місію сучаснага пісьменніка: «У чалавеку выходзіць Чалавек. Абуджаць у людзях разумную, высакародную чалавечнасць». А далей, у іншым абзацы, дапоўніць: «Чалавек, свабоднага ад безвыходнай цемры, крывавай затхласці нацыяналізмаў ды шавінізмаў розных масцей і калібраў». Нібы развіваючы гэтую думку беларускага мастака, Віктар Розаў у артыкуле «Пачаць з сябе», апублікава-

ным у «Літаратурнай газете» 7 мая г. г., сцвярджае: «Но, право же, легче построить гигантскую ГЭС, засеять целину, отправить корабль в космос, чем сделать человека Человеком».

Так, хацеў бы звярнуць увагу маладых пісьменнікаў і чытачоў на кнігу Я. Брыля «Сёння і памяць», выдадзеную ў 1985 г., дзе мяне, чалавека, які даўно і блізка ведае аўтара, кантактуецца з ім, проста ўраза змястоўнасць духоўнага жыцця і натуральнасць самавыяўлення таленавітай асобы, шырыня творчых адносін мастака з сучасным светам праз агульначалавечы, народнае і асабістае, сваё.

Кніга незвычайная сваім зместам і будовай, яна складаецца з кароткіх навел, літаратурных партрэтаў, эцюдаў, лірычных мініячур, публіцыстычных выступленняў у друку і раздзела датаваных толькі гадамі дзённікавых запісаў «Да творчай аўтабіяграфіі». Здаецца, колькі жанраў, а кніга цэльная і маналітная, ўсё ў ёй звязана і напоўнена самавітаасцю асобы аўтара, яго паўнагучнасць—яе багацце.

Чытаючы, учытваючыся, згадваеш пісьмы і запісныя кніжкі А. Чэхава, дзённікі Л. Талстога. Як і ў рускіх класікаў, настаўнікаў Я. Брыля, што жывуць на старонках павернікамі яго душы, дарадчыкамі ў цяжкія хвіліны, кніга яго з'яўляецца подступам да буйнафарматных мастацкіх і літаратурнаўчых твораў, або і запозненні—пасляслоўямі, узнік-

шымі ў часе роздумаў і прыпамінаў сабе, як тое стваралася, як дапрацоўвалася пры перавыданнях, калі ўсё паўней раскрывалася і заставалася не раскрытай да канца задума. Задума заўжды багацей твора, яна ўсё жыве ў душы мастака атожылкамі, карэннямі ідэй, якія «адрастаюць», просяцца яшчэ раз на паперу. Праўда, у Чэхава і ў Талстога запісы былі як бы эскізамі будучых мастацкіх твораў і артыкулаў, а Брылёвы мініячурны ўзнікі ці паралельны з буйнымі творами, ці пасля, і таму маюць у пераважнай большасці самастойны характар, як самастойныя рэчы—рэха ідэй.

Кніга захапляе рупнасцю пчалінай працы мастака, які частуе нас гадавымі медазборамі—медам любові, добра і ядам нялюдскасці, сабранымі ў штодзённых сустрэчах і гутарках з людзьмі. Атрымалася своеасабліва амплітуда чалавечнасці дня, звычайнага дня ў нас, на Беларусі, у горадзе і вёсцы, дня ўзважанага на вагах сэнсу жыцця чалавечлага, універсальнага эталону каштоўнасцей: «Разумнае, светлае жыццё—важна само па сабе».

З кнігі ўстае вобраз самавыяўлення душы буйнога мастака, яго напружанай работы ў часы глабальнай пагрозы жыццю і нягаснай надзеі. Чытач апынаецца ў лабараторыі маральнага самааналізу, школе духоўнай пільнасці, звернутай на сябе. Брыль абгортывае сваё права на публікацыю такой кнігі, аспрэчваючы тых

крытыкаў ранейшыя яго мініячур, якія «раілі» аўтару адкласці публікацыю на «потым». Не адмаўляючы таго, што не ўсё дзённікавае можна публікаваць пры жыцці, Брыль даводзіць на прыкладзе, наколькі каштоўным для сучаснікаў з'яўляецца тое, што можна апублікаваць цяпер аўтару, які ўступіў у шановны ўзрост і карыстаецца правам на расказ пра сумленна пражытае. Сапраўды, меру трэба ведаць чават у сціпласці, як вучыць Бернард Шоў.

Атрымалася выдатная панарама духоўнага жыцця мастака: у сям'і і на людзях, у адносінах з грамадствам і са скарбамі чалавечлага духу—карысная рэч для пісьменнікаў і для тых сучаснікаў, што адвеклі чытаць, занябалі ў хуткапільным руху надзённых спраў патрэбу вечнага пошукку сэнсу быцця, патрэбу маральнага самакантролю, замянілі пошук духоўных каштоўнасцей пошукамі матэрыяльных зручнасцей, камфорту, ачышчаюцца не самакрыткай, а мітуснёй, натуральнымі або штучнымі сродкамі «забыцця».

Барацьбу з бездухоўнасцю выдзела ўмудроны вопытам, надзелены аптымістычным характарам, жыццярэадным талентам мастак. Праявы дэгуманізацыі жыцця, пачынаючы ад сілавых прыёмаў у палітыцы і канчаючы тэхнарэска-спажывецкай амбіцыйнасцю ў вытворчых сферах, у горадзе і вёсцы, дня ўзважанага на вагах сэнсу жыцця чалавечлага, універсальнага эталону каштоўнасцей: «Разумнае, светлае жыццё—важна само па сабе».

не жывучы для свайго народа, не памятаючы яго славы, здзяйсненняў, яго страт, не дбаючы пра яго добрае імя ў свеце і яго будучыню. «Днямі зноў думалася пра крыніцу—родную мову, якой служыць і буду служыць я першаасноўе выхад у агульначалавечы».

Пісьменнік збліжае глабальную ідэю веку з рэальным днём, адкрывае неверагодныя, часам пацешныя, а часам і жахлівыя іх прапаленні ў чалавечых характарах, словах, наводзінах.

Вось вясковец, студэнт-медик, бяздумна і нахабна даводзіць «перавагу» натуралістычнага падыходу да чалавека над гуманістычным: «А што там ваш N? Падумаеш, паэт! Усё роўна да нас у анатамічку прывязуць». Пазычыўшы пасля гэтага па-зямляцку грошай «на тыдзень», натураліст знікае з вачэй аўтара назаўсёды, а паэт, «прайшоўшы апошні раз медыцыну, шырым словам сваім жыве і далей». Чым не сучасны варыянт пачатага калісь Гараццём і прадоўжанага Пушкіным і Купалам помніка паэту ў слове, што мацнейшае за мрамур і граніт, за ледзяную логіку морга і спажывецкае «ўменне жыць».

Я думаю, варты паэмы тры мініячурныя пра вочныя і завочныя сустрэчы аўтара з Бэндам, паталагічным суб'ектам, які з літаратурных задворкаў 30-х гадоў падняўся да ролі патромшычка і загубіцеля талентаў. Нават пасля вайны яшчэ спрабаваў сцвярджаць сябе пагрозамі, хоць, напэўна, ведаў, што настала дэвальвацыя падобных прыёмаў і паслуг. Маральны дэбілізм перашкодзіў уцяміць, што тыя, каго ён усё важаўся палохач, не спалохаліся і самога Гітлера, крывёй і пакутамі даказалі, што чэсць і годнасць чалавечая для іх больш значыць, чым фізічнае жыццё.

І вось, сустрэўшы аўтара ў рэдакцыйным калідоры, Бэнда цынічна і пагрозліва высювае

сталаў XVII ст. Толькі... толькі творы вялікага фларэнцінца растыраваны ў міліёнах паштовак і рэпрадукцый, людзі едуць на спатканне з імі з усіх канцоў свету, а шэдэўры безыменных беларускіх майстроў убачыць твар у твар — радасць, цяжкадаступная нават для мінчаніна.

Энтузіязм «пазаштатных супрацоўнікаў» музея бязмежны; яны цёпла гавораць пра дапамогу, якую аказаў у арганізацыі музея прэзідэнт АН БССР, пра выступленні «ЛіМа» ў падтрымку гэтага пачынення. Але ці справядліва — з пазіцыяй як прафесійных, так і выхаваных, ідэалагічных, грамадзянскіх — і далей трымаць музей-падзвіжнік на «самадзейным» статусе?

Я вяла гаворку пра музей. Але ў музейнай дзейнасці ёсць свая «прамова» і «пасляслоўе». Ёсць (ці павінны быць) рэклама, буклеты, папулярная літаратура — і дынамічныя, якія ўвесь час абнаўляюцца, выстаўкі за межамі музеяў, прамы выхад на сённяшняе мастацкае рамяство і прамысловы дызайн, на эстэтычнае і духоўнае выхаванне нашага сучасніка. У якім стане справа з гэтым ланцужком уземаасувязей?

Рэклама. У сталіцу Беларусі вядзе тое варот: аэрапорт, чыгуначны вакзал, аўтавакзал. Аэрапорт Мінск-2 будзеся, яму цяпер, магчыма, не да музейнай рэкламы. (Хаця адну прыкметную аб'яву пра музей Мінска і яго наваколле ўсё-такі вывесіць можна). Але усё — прастора паміж вакзаламі: месца гарачае, мнагалюднае. І гэта выдатна ўлічыў гандляр Шчыты з назвамі буйнейшых мінскіх магазінаў, з рэжымам іх работы — чытаюцца нават з транспарту. Пра музей рэклама маўчыць. Маўчыць і ў гасцініцах. Маўчыць на цэнтраль-

ных вуліцах Мінска.

Карта-схема горада: першае, што набывае прыезджы і чым ён кіруецца. Спісу музеяў, іх рабочага графіка, указанняў, як туды дабрацца, — на карце няма.

Буклеты і папулярныя выданні: краязнаўчыя, гісторыка-культурныя, этнаграфічныя. Ёсць, але ў абмежаваным выбары ў асноўным — у кніжных магазінах. Вядома, гасць-кнігалюб не праміне туды зазірнуць. Ну, а гасць «неспецыяльны» (да таго ж, які адчувае ў камандзіроўцы востры недахоп часу)? Калі нават у касе Дзяржаўнага музея БССР не купіш буклет таго ж музея, ці лёгка непадрыхтаванаму (няхай зусім неабыквамаму) наведвальніку здагадацца, дзе трэба яго шукаць?

На плошчы Перамогі ў кнігарні (зноў-такі!) набываю ў рамонава-кволах, нягучна-кляпалівых прадаўшчы кнігу М. Шкута «Беларускія мастацкія промыслы». Прашу замяніць экзэмпляр: адзін ужо зацёрты ад доўгага чакання пакупнікоў. А ў гэты ж самы час у «Паўліцы» або ў магазінах падарункаў бяруць «тавар без культуралогіі»: тыя самыя вырабы тых самых промыслаў. Без каментарыяў, без рада-слоўнай, без расказу пра майстроў, школы, традыцыі. Бяруць модна-прэстыжную рэч. А гэта не мода, не тавар, гэта матэрыялізаваны шлях і дух народны. Пра гэта і піша М. Шкут, але ці ўсе тосці Мінска (ды і карэнныя мінчане) яго пачуюць?

Роднае мінулае не павінна выглядаць для сучасніка нашага (а для маладога — асабліва) зборам рэліктаў або старым бабуліным куфрам. Яно павінна грэць душу, жыць паміж, уплываць на нашы інтарэсы і вартасны арыенціры. Але для гэтага трэба, каб

дарога ад музея да шумнай магістралі, ад старажытнасці да сучаснасці, ад прадзедаў да нас, тых, хто жыве цяпер, не зарастала травой забыцця. Не перапынялася.

Спашлюся на вопыт братніх краін: Балгарыі, Венгрыі. У Вялікім Тырнаве на старадаўніх, старанна адрэстаўраваных вулічках адзін каля аднаго стаяць музеі, майстэрні мастакоў і рамеснікаў, крамкі, дзе вы купіце іх вырабы. У Венгрыі знарком ствараюць школы народных рамёстваў у гісторыка-культурных комплексах. Задача ўсё тая ж: культура павінна выяўляцца як адзінства ўчарашняга і сённяшняга; мінулае — як жывы суб'ект і саўдзельнік сучаснасці.

Музеі шукаюць зараз больш разнастайных, больш дзейных кантактаў з намі. Ведаю, што ўздымаецца пытанне пра цэлы музейны комплекс на сталічнай плошчы Свабоды. Але да таго часу — ці ж нельга адкрыць, напрыклад, на Ленінскім праспекце выставачную залу, накіраваную на ўзровень Масквы на вуліцы Горкага або ў Кіеве на цэнтральнай Чырвонаармейскай вуліцы? Безумоўна, па традыцыі такія залы аддаюцца сучаснаму мастацтву. Але хто сказаў, што з ім не могуць суседнічаць тэматычна або жанрава адпаведныя «выяўныя» музейныя экспазіцыі? А як павучальна звесці ў такіх залах разам творы старадаўніх умельцаў і вырабы сённяшняй прамысловасці. У лепшых яе работах — няхай выразна абзначана народныя карані (якімі славяца, скажам, беларуская мэбля альбо льняная вытворчасць). У горшых — няхай сорамна будзе пластыкавай абязлічэнасці, або напорыста-залачоным сэрвізам ці сумкам колеру беспрасветнай нуды побач з

такімі цудоўнымі і такімі функцыянальна-мудрымі праметамі сялянскага побыту.

А наведвальнікі і дызайнеры няхай параўноўваюць і думваюць. Выйсці на сусветны ўзровень — такую мэту ставіць перад прамысловасцю наша грамадства, наш час. Але ніхто ніколі не выходзіў на гэты ўзровень з нуля: ігнаруючы культурныя здабыткі свайго народа.

І яшчэ адно меркаванне — у заключэнне. Ёсць у кіеўскіх пільменнікаў добрая традыцыя: першага верасня яны праводзяць у школах урокі літаратуры, урокі роднага слова. Адносна нашай тэмы традыцыю гэту можна пашырыць. Чаму б не праводзіць у школах Беларусі ўрокі роднай культуры — урокі Памяці? Ісці ў музеі або запрашаць у класы музейных работнікаў, дзеячаў мастацтва, народных умельцаў. І, вядома, майстроў слова — пільменнікаў. Які ўрок патрыятызму, грамадзянскасці ў адносінах да культурнай спадчыны атрымаюць дзеці! І як трывала, з малых гадоў, увайдзе ў іх духоўны склад такі ўрок!

Хоць у нейкай ступені хацелася б гэтымі нататкамі адказаць на гасціннасць дарагіх майму сэрцу беларускіх сяброў, падзяліць іх думкі і клопаты. Розныя нашы адрасы, рознымі могуць быць прафесіі і мовы, на якіх мы гаворым. Але ёсць у нас агульная святая служба: служба памяці.

Шчаслівая буду, калі адгукнуцца на гэтыя мае радкі мае сябры, «прабачы духу» (па метафары А. Вазнясенскага), дзейныя ўдзельнікі сённяшняга культурнага будаўніцтва Беларусі.

Марына НОВІКАВА,
доктар філалагічных навук,
прафесар, член Саюза
пільменнікаў СССР.
Сімферопаль.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

І. ДЗЯДКОЎ. Жывое аблічча часу. Нарысы прозы ся мідзесятых — васьмідзесятых. На рускай мове. М., «Советский писатель», 1986.

Новая кніга рускага крытыка Ігара Дзядкова, які відаць з яе падзагалюка, прысвечана прозе 70—80-х гадоў. І «вясковай», і «ваеннай», і «гарадскай». У ёй змешчаны артыкулы аб творчасці Фёдара Абрамава, Юрыя Трыфанава, Валіціна Распуціна, Рыгора Банкіна, Вячаслава Кандрацэва, Манеры І. Дзядкова ўласціва палемічнасць нават у «станочных» артыкулах, але мы ведаем, які асаблівы рэзананс і якую палеміку выклікалі ягоныя публікацыі «...Калі рассяўся лірычны туман...» (аб творчасці прадстаўнікоў гэтага званай маскоўскай школы прозы) і «Наш жывы час».

Не толькі аб рускай прозе піша І. Дзядкоў. Асобны артыкул — «Прастора апавядання, узлёт душы, або Як называецца ваша наманда?» — прысвечаны навістцыцы Літвы, Латвіі і Эстоніі. Беларусі чытаць кнігу І. Дзядкова цікава таксама і тым, што амаль у кожным артыкуле або згадваюцца для параўнання ці то супастаўлення, або аналізу юта творы беларускіх літаратараў. Гэта, у прыватнасці, кнігі Алеся Адамовіча, Янкі Брылі і Уладзіміра Калесніна «Я з вогненнай вёскі...», Святланы Алексіевіч «У вайне не жаночы твар», «Блакадная кніга» Алеся Адамовіча і Данііла Гранаіна. У асобнай публікацыі — «Плата за жыццё» — разглядаецца кніга А. Адамовіча «Карнікі».

І. Дзядкоў — аўтар манаграфіі «Васіль Быкаў, Нарысы творчасці», якая выйшла ў 1980 г. у Маскве. У новай кнізе надрукаваны артыкул «Момент праўды» — вызначальны. У ім гаворка ідзе пра аповесць «Знак бяды». Артыкул папярэднічала сама першая рэцэнзія на твор — «Неастылыя попель старога панарышча», надрукаваная ў кастрычніку 1982 г. у «Ліме». У кніжнай публікацыі «Знак бяды» аналізуецца не толькі ў кантэксце творчасці В. Быкава, але і ў сувязі з пэўнымі тэндэнцыямі ў сучаснай рускай літаратуры. К. ПАСІНСКІ.

джала: «На каком языке вы пишете? Я до вас доберусь!...» А мог жа і дабрацца, — думае аўтар, — калі б я пачаў друкавацца раней».

Не ведаў калісьці грозны Бэнда, што яшчэ ў 1945 годзе расказаў Я. Брылю В. Таўлай, як частавала яго ўдава Янкі Купалы. Бэнда даводзіў ёй, што ён ужо не той, зусім не той, якім быў перад вайною. «А яна, гасцінная і адкрытая цётка Уладзя: — От, еш. Сабака быў, сабака і застаўся, але еш!»

Кніга Брыля дае мужныя і мудрыя прыклады сустрэч з непазбежнасцю, роздумаў і практычных крокаў да дастойнага жыцця ў маладым узросце і завяршальным этапе, які аказваецца такім адказным. Мастак праходзіць гэты этап без страху і штучнага падмаждвання, але і без старчай дэмабілізаванасці, кожны прахыты дзень — гэта праца, клопат і выцягванне мудрасці з жыцця, фактаў штодзённасці, з успамінаў пражытага і з кніг.

Думаю, што кніга Я. Брыля хораша працягвае яго «Жменю сонечных промняў» і цыклы мініячур, што ўваходзілі ў «Вітраж», іншыя кнігі, ды змешчаны ў 5-ым томе збору твораў, яна прыклад выхавачага ўздзеяння на сучаснікаў асобы пільменніка і грамадзяніна, сапраўды народнага інтэлігента, уключанага ў грамадскую плынь сучаснасці. Не проста метафарай, а філасофіяй сэнсу і сутнасці гучыць прызнанне: «З гэтага хлебнага паху, з працы і я, маё маленства, малодасць». І яшчэ: «Адчуванне павагі да тых, што ведаюць і працуюць, — гэта было ў мяне заўсёды. На такім фоне бацьчы, правяраеш сябе — ці тое, што трэба, ці на ўсю сілу робіш сваё». Яго назіранні і роздумы — прыклад спажытоўвання здабыткаў ўласнага і агульналюдскага духу для пераўтварэння чалавека ў Чалавека. Прыгадваючы свае ўступ-

кі часоваму, каючыся ў міжвольных слабасцях, аўтар выноўвае агульнае правіла творчых паводзін для сябе і для кожнага мастака: «Кожную кнігу трэба пісаць як апошнюю».

Эліны, пачынальнікі еўрапейскай культуры, кпілі з варвараў і пагарджалі імі за тое, што ў іх уладары, знахары, прарокі аб'яўлялі сябе багамі. Эліны ганарыліся, што ўсе яны — ад простага марака ці рамесніка да палкаводца і філосафа — толькі людзі. Гэтая традыцыя еўрапейскай культуры жыве як актуальная свядомасць у кнізе Брыля. Размаўляючы з простымі людзьмі, землякамі, сучаснікамі, народны пільменнік не столькі вучыць, колькі вучыцца сам, вучыцца нават у малых дзяцей і са смакам выпісвае выказванне С. Абрацова, які убачыўшы на каленях вучаніцы, занятай падрыхтоўкай да ўрокаў, кацяня, падумаў: «Котенок делает девочку доброй. Нужнейшая продукция!» Нястомна стаіць шаноўны аўтар на варце ўсяго людскага, сочыць за захаваннем разумнай меры ва ўсім — мэтазгоднасці ў адносінах да прыроды і справядлівасці паміж людзьмі, гармоніі быцця.

Кніга Я. Брыля надзённая і карысная, бо яна вучыць чытача жыць адначасна ў сваім і ў гістарычным часе. Пільменнік дэманструе сваю павагу да сусветнай літаратуры, умённа ўзбагачацца з агульначалавечых крыніц мудрасці, дабра і сумлення ды стаяць на варце спадчыны, аберагаючы яе ад правініццальнай вузкасці як ад бяды: «І сапраўды — патрэбны міжнародныя правілы руху ў літаратуры: начытанасць, ці што, каб не быць меншым ці большым міжнародным правініццэлам». Асвойваючы думку Л. Талстога: «І ў малых пісателёў бываюць важныя значымыя рэчы», Я. Брыль знаёміць нас з уласным перакананнем, што «літаратуру робяць не

толькі вялікія, што найбольш трывае ішчэе (мастака. — У. К.) — у сумленным выкананні абавязку».

Закрануў мяне і раман А. Кудраўца «Сачыненне на вольную тэму», які даводзіць, што агульналюдскае належыць нашай сучаснасці, дню сённяшняму. Я, праўда, не зусім падзяляю спробу В. Казько і Л. Дранько-Майсюка паказаць Ігнаці Сцяпанавіча як мудра-слова, складальніка афарызмаў: «Змахануўся, дык бі, бо самому дадучь», «Няма нічога страшнага на гэтым свеце». Вартасць гэтых максім, на жаль, блякне пры параўнанні са спрадвечна вядомай ісцінай: «Паступай з другім так, як хочаш, каб з табою паступалі» Карачей: жывы цывілізавана. Мне думаецца, герой рамана А. Кудраўца — чалавек справы, і ён дастаткова працяўляе сябе, будуючы адмысловыя хаты і ладзячы сумленныя высякародныя адносіны з людзьмі. Мудраслоў'і ж ягоныя належыць да практычнай маралі і філасофіі будзённага дня. Яны ўяўляюць сабой паказальныя для сацыялага народнай культуры мадыфікацыі даўніх-прадаўніх зыходных і немінаўчых ісцін.

З нязменным задавальненнем чытаю новыя вершы М. Танка, дзе ўзважваецца на вагах разумнай чалавечнасці час — мінулае, сучаснае, будучае. Люблю ўрокі радасці і засмучэнняў, любові і пагарды, якія дае ачышчальная паэзія П. Панчанкі. Радуюся іскрыстым радкам Р. Барадуліна, якія ўзбагачаюць не проста нацыянальнае мастацтва ці свядомасць пакалення, а самую матэрыю роднай мовы, арсенал паэзіі заўтрашняга дня, усяляюць надзею, што паэты ў нашым краі будуць і будуць беларускімі. Чытаю афарызмы Рэзанова і не думаю, як лічаць некаторыя, што ён дарма марнуе час, бо не бяруся скласці спісу каштоўнасцей, якія патрэбны ў заможнай гаспадарцы,

Цешуся спантаннай шчырасцю Дануты Бічэль, рупнай пчалінаю працы Ніны Мацяш, далачуся да яе засмучанай дабрыні і мудрай сумленнасці. Сімпацтычная мне і духоўная актыўнасць У. Някляева, пахмурная патрабавальнасць А. Жыгунова, маральная адкрытасць Л. Галубовіча.

Многа месца займаюць і часу забіраюць відовішчыны мастацтва, часта раздзяраючы кіламетровымі сценамі нягеглай хады, сеансамі неахайнай яды, піцца, наборам штампаў экраннай «характэрнасці» ягонасць тэлевізара. Таму пры першым праглядзе спадабаўся мне дакументальны тэлефільм «Бядуля гаворыць». Падкупіла задума пастаноўшчыкаў Я. Будзіна і А. Кудраўца вывесці за кадр саміх сябе — журналістаў-рэпарціраў і пераканана гледча, што ўсе кадры зняты скрытаю камерай на аўтаматычным рэжыме — вось так яго было! Свабодна дзейнічае самавіты характар героя. Наколькі мне можна меркаваць на падставе асабістага знаёмства з Уладзімірам Лявонавічам Бядулем, асноўныя рысы яго творчай натуры і адметнага стылю зносі з людзьмі, метады гаспадарання і кіравання схоплены трапна. У маім успрыманні фільм паказваў жыццё асобы, таленавітага арганізатара, гаспадарніка і выхавача працоўнага калектыва ва ўмовах, калі ініцыятыва скоўвалася празмернай цэнтралізацыяй права на рашэнні. Ініцыятыва знізу вымушана была прарывацца праз частак бюракратычных забарон, праз нетры напышлівага балагану, прабівацца хітрыкамі, жартамі, абараняцца дзівацтвамі, дзёрзкасцю, якая шакіравала інстанцыі і з'ядноўвала кіраўніку сімпатны падначале-

ных. У тэлефільме гэтая драма, што сёння адыходзіць у архіў, адыграна выдатна. Пераканальна паказаны ў фільме аптымізм і перспектыва, мэта дзейнасці кіраўніка — клопаты пра чалавека, рэальны гуманізм у дзеянні.

Такое ўспрыманне замацавалася ў мяне, калі я глядзеў тэлерэпартаж пра той жа калгас «Савецкая Беларусь», зроблены мясцовым тэлебачаннем, дзе рэпарцір сваёй кампетэнтнай актыўнасцю смела засланы ў героя, нават спрабаваў падказваць.

Пры другім праглядзе паўторанага на Цэнтральным тэлебачанні фільма «Бядуля гаворыць» я аднёсся да яго больш прыдзірліва, і ўражанне стала слабей: дражніла некратычнасць падыходу аўтараў да тэмы культурнага жыцця калгаса. Ухваліўся правініццальныя снабізм культурнікаў, адарванасць ад мясцовых народных традыцый, памылковая арыентацыя на пасіўнае спажыванне духоўных каштоўнасцей і бесклапотнасць да выяўлення таленту сярод членаў вялікага калектыву калгаснікаў і насельніцтва калгаснай зоны. Таленты мясцовых спевакоў, танцораў, жартаўнікоў у калгасе, дзе старшыня мае такое багацце пачуцця гумару, валодае гаваркім народным словам, здаюцца мне абязвыкавымі, як кветкі і плады на садовых дрэвах, як ураджай бульбы на полі. Тым часам на тэлеэкране красаваўся малавядома ў музычным жыцці рэгіёна, але дужа ўпэўнены музыкант, які хваліўся ўменнем іграць масавыя песні і заносіў у свой творчы рахунак выступленні на калгаснай сцэне ўсесаюзных слаўтасцей.

ПАВАЖАНАЯ РЭДАКЦЫЯ!

Праз газету «Літаратура і мастацтва» прыношу шчырую ўдзячнасць усім, хто павіншаваў мяне з нагоды майго 70-годдзя.

Уладзімір ЮРЭВІЧ.

І яе, заўважышы след,
 Як жывую прынаду пакінулі
 У дзень апошні глядзець на свет,
 І ўвесь дзень мільгацеў за аблогай,
 Дзе спляліся хмызы, як паркан,
 Цень вялізнага, цень сівога,
 Дня з самотнага ў свеце ваўка.
 Тае лі ж ноч сныжком лебядзіным
 Закурыла на стужкі дарог,
 Ён прыйшоў з бяспечнай лагчыны
 І на снег поруч з ёю лёг.
 Занурыўшыся, думаў сурова,
 Быццам спаў, — ды спакойна так, —
 Толькі ціха ўздрыгвалі бровы
 Жаўтаплямыя, бы ў сабак.
 Поруч з ёй, яшчэ не памёршай,
 Ён прыпомніў летаўні снег,
 Сіні месяц, сустрэчу першую,
 У руі той шалёны бег.
 Што ж дарэмна выць і бадзяцца?
 Калі людзі са зброяй прыйшлі,
 Ён не мог, не жадаў падняцца
 І пакінуць яе на зямлі.
 Ён глядзеў не змаргнуўшы ў рулю,
 Ён маўчаў, не дыхаў, не соп,
 Уззяўшы гарачую кулю
 У шырокі пукаты лоб.
 1957 г.

Калі ў жамчужніцу пылінка трапіць,
 Ямчужніца адразу бой пачне,
 І жужародны боль, што цела драпае,
 Жамчужынаю дзіўнай ахіне.

Няўжо былі вы: пушча над азёрамі,
 Асенні холад, здзіраваны шлях,
 Два небы, дзве маленькія карты
 зорных,
 Што ззялі блізка ў дарагіх ваках?

Мінулае жыве яшчэ са мною,
 Але развееў шчасце, нібы дым,
 Лісток, напісаны рукою чужою:
 Ты замужам,
 ты знікла,
 ты з чужым.

Я вывучаў па вас каханне й радасць.
 Я ўдзячны вам і верны до канца.
 Не бачыць вам маёй акропнай здрады,
 Каханай вочы, боль майго жыцця.

Ствараю дзіўнай прыгажосці перлы,
 На дне якіх заснуў няшчэрны боль,
 Мая жывая і мая памерлая,
 Крыніца шчасця, мук маіх юдоль.
 1957 г.

Не хачу! —
 І ўздымаюцца колеры ніцыя.
 Заклінаю!
 І вась над бязмежжам зямлі,
 Над празрыстымі, быццам лістота,
 званіцамі
 У звонкім небе, як хмаркі, лятуць
 караблі.
 Мір усім!
 І спыняюцца страшныя воды,

І, — хвіліну назад смертаносна-руды, —
 Акіян жыцця, затаішы подых,
 Абдуванчык пільнуе на кромцы вады.
 Будзе так.
 І зарука — ў сонцы і зорах,
 У любові і мужнасці, ў дні і ў начы,
 У сініх стронгавых замках — літоўскіх
 азёрах,
 І ў бяздонных зяніцах літоўскіх жанчын.
 20 красавіка 1966 г.
 Рагачоў.

Зацітае дрэва Іудзіна,
 Горы ў весняй, цёплай журбе...
 Ну куды ж уцячы мне, людзі,
 Ад кахання, ад дум, ад сябе?!

Не купляў я зямлі гаршчэчніка,
 І нікога ў жыцці не прадаў,
 Што ж ты помсціш мне, чалавечнасць,
 Што ж ты, лёс, мне нічога не даў?

Так, нічога ў жыцці не зроблена,
 Так, пражыты нікомны век,
 Так, і словы і справы дробныя, —
 Але ж хоча святла чалавек,

Гімнаў тых, што няма і не будзе...
 Рук дзіцячых і словаў яе...
 Цяжка, людзі. Няшчэрна, людзі.
 Сонца здрадзіць. Шчасце заб'е.

Хутка сорак і хутка восень...
 Ужо адна толькі прага пячэ,

Каб скаціліся цёплыя росы —
 Хай на крыж мой з людскіх вачэй.

І маю я вышэйшаю верай —
 Уздайце мне дабрыню ці злом
 Не за тое, што на паперы,
 А за тое, што ў думках было.

Мы бываем не вінаватыя,
 Што звінім, як струны лазы;
 Што вісяць нашы рукі клятыя,
 Што маўчыць наш слабы язык.

Уздайце мне. Хай, што будзе — будзе.
 Нельга больш захлынацца ў крыві
 Пад праклятым дрэвам Іудзіным
 Без нянавісці і любові.
 6 красавіка 1967 г.
 Ялта.

Васілю Быкаву да 60-годдзя

Час стагоддзі, як касой, сцінае,
 Веры, царствы, догмы йдуць да ценяў...
 Усё мінае — Гонар не мінае,
 Бо народжаны адным сумленнем.

Калі сонца выб'еца з туману,
 Толькі іх і ўспомніць хор народаў,
 Воінаў сваіх, святых і зраненых,
 Рыцараў сумлення і свабоды.
 19 чэрвеня 1984 г.

на парткоме пры абмеркаванні газетнага фельетона.

Трэба, вырашыў Купрэвіч, падсыпаць «інжынерам душ» за якасць іх твораў. Яна павінна быць значна вышэй, чым у вучоных. Кажучы мовай біёлага, у навуковых працах працэс натуральнага самазрэджвання, выпадзення ўсяе непатрэбшчыны праходзіць значна хутчэй, чым у мастацкай літаратуры. Аднак мо і сыходзіць права чытача-вучолага звярнуцца да пісьменнікаў з некаторымі прэтэнзіямі, а калі дазволена, то і з парадзімі.

Дома Купрэвіч адмовіўся ад вячэры. Папрасіў Веру Аляксандраўну заварыць кавы. І, пераапрунуўшыся, зачыніўся ў сваім кабінцеце.

З паліц як бы пазіралі на яго тысяччу вачэй кніжкі асабістай бібліятэкі. Як бы ўзахапы прасіліся: «Вазьмі мяне! Мяне пачытай! Мяне патрымай, пагартай!» Найбольш, безумоўна, перападала ўвагі гаспадара кніжкам па біялогіі, хіміі, геалогіі.

Сёння Купрэвіч пачаў перагортваць мастацкія кніжкі. І найперш з аўтографамі. Ад Мікалая Ціханова, Міхайла Шолахава, з якімі сустракаўся на сесіях Вярхоўнага Савета СССР. Ад Аляксея Суркова, з якім ездзіў у Бразілію.

З асаблівай пачцівасцю перагледзеў кніжкі беларускіх класікаў. Ад Янкі Купалы займеў аўтограф яшчэ да вайны, на сустрэчы з ім у акадэміі. Тады для Купрэвіча, навуковага супрацоўніка Інстытута біялогіі, стала вялікай падзеяй бачыць і чуць паэта-акадэміка Купалу.

Цяпер жа ён працуе з яго паплекнікам. Якуб Колас быў віцэ-прэзідэнтам. Прадаўжае яго справу Кандрат Крапіва. У Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору — Пятро Глебка, у членах-карэспандэнтах — Пятрусь Броўка, Міхась Лынькоў.

Пра іх ходзіць, а мо й самі прыдумалі, такі жарт: «Не ідзі па глебцы, а ідзі па броўцы! І сцеражыся крапівы!» Жарт жартам, а ў кожнага з іх свой стыль, почырк, свой літаратурны партрэт.

Купрэвіч задумаўся: трэба напісаць пра стыль пісьменніцкіх твораў. Гэта важнейшая ідэйная і мастацкая асаблівасць любой кніжкі. А які стыль у большасці аўтараў, асабліва маладых? Надзіва аднолькавы, нават у мове, мастацкіх прыёмах. Падобна, што творы літаратараў, як і вучоных, выдавецкія рэдактары даводзіць да пэўнага стандарту. А чытачам хацелася б ужо па вокладцы вызначыць аўтара, як гэта робіцца ў адносінах да Талстога, Дастаеўскага, Чэхава.

Трэба кожнаму пісьменніку змагацца за свой стыль, за сваю мову, калі яны чаго-небудзь вартыя.

Пятро Фёдаравіч Глебка любіў расказаць, што ў старажытнай Грэцыі толькі за адзін недакладны націск слухачы абвіталі акцёра Гагалаха. Пасля таго ён змяніў прафесію. Шкада, што цяпер няма такой патрабавальнасці.

Купрэвіч прысеў за рабочы стол, уключыў лямпу, пачаў запісваць свае пажаданні пісьменнікам. І дзіўная рэч, так хораша клаліся думкі, а рука не слухаецца галавы. Запісвае не зусім тое і не зусім так, як думалася. Трэба правіць, перапісваць, шукаць патрэбныя словы. Іх толькі ў «Руска-беларускім слоўніку», выпушчаным акадэміяй, 86 тысяч. А ў Даля, Ожэгава, Насовіча? Вось дзе залатыя капальні для майстроў.

Пасля пакутлівых пошукаў думак і слоў Купрэвіч, урэшце, напісаў старонку заказанага артыкула:

«Мастацкія творы павінны адпавядаць задачам камуністычнага будаўніцтва. Ідэалогіі пралетарыяту. Гэта зусім не азначае, што героі твораў павінны абвешчаць голыя лозунгі і абавязкова быць камуністамі. Высокамастацкія творы, у якіх апяваецца прырода, вялікія і малыя парывы чалавечай душы найчасцей з большай сілай і больш глыбока хвалюць і выхоўваюць чытача.

Шырэй выкарыстоўвайце прыгажосць прыроды. Чаму б не згадаць аб спарышы ці трыпутніку, калі вы пішаце аб «запыленых», «шырокіх», «крывых» дарогах і прасёлках. Няўжо вясновы хор пёўчых птушак у лесе ці ў полі можна звесці да салаўіных трэляў і вясновага кукавання зязюлі? Чаму вы не адрозніваеце ніводнай кветкі, апроч рамонка, сярод багата расквечаных лугоў і лясных палаяў? Чым гэта растлумачыць? Няведаннем прыроды, незнаёмствам з ёй? Дык гэта не лепшая традыцыя.

А трэба ўлічыць, што народ у большасці свайй няблага ведае прыгожы свет дзікіх раслін, галасы птушак, пошум лістоты і перагуды крон нашых лясных дрэў».

Васіль Феафілавіч да ўсяго, за што браўся, ставіўся сур'ёзна, уважліва, аналітычна. Вось і артыкул для «Известий» каторы вечар не даваў яму спакою. Хацелася, каб з усесаюзнай трыбуны прагучаў яго важкі, арыгінальны голас. Для гэтага мелася ўсё: вопыт жыцця і практыка, навыкі пісьма.

Роздум над артыкулам прымусіў перадумаць ці не ўсе свядомыя гады. Востра помніліся гады маленства і

тыя шэрыя, як валы ў ярме, цягавітыя людзі. Сярод іх — дзед Лявон, бацька Тахвіль, маці Матрэна.

Прынята казаць пра часы няволі, што людзі за чорнай працай свету белага не бачылі. Так то так: кніжак мала чыталі, радыё не слухалі, а пра тэлевізар і не снілі. Але ж умелі складаць песні і спявалі, баялі на свой лад казкі, умелі дасціпна жартаваць. А якімі народнымі ўмельцамі славіліся! Ва ўсім: у майстраванні, вязанні, пляценні, лекарстве.

Кажучы, дзед Лявон меў клічку Грук: голас пярэновы, ростам пад два метры, рукі-кувалды. Людзі за сто кіламетраў ішлі, каб падмог у бядзе. Ён ведаў усе лясныя і палявыя травы. Ды яшчэ ўмеў шаптаць ласкавыя прымаўкі: «Добры дзень, вадзіца, ты мая сястрыца...»

Фальклор, народнае ўмельства, людзі з народа, носыбіты сваіх скарбаў — вось аб'екты пільнай увагі пісьменнікаў. І вучоных — з упэўненасцю мог дадаць Купрэвіч. Бо тое, што рабілася ў акадэміі пры яго няўхільнай падмозе, заслугоўвала ўвагі і падзякі не толькі сучаснікаў, а і нашчадкаў.

У Глебкаўскім інстытуце, так казалі пра Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, дзе дырэктарстваваў вельмі дзейны акадэмік — паэт Пятро Глебка, распачалі выданне збору беларускага фальклору.

У Інстытуце літаратуры, які ўзначальваў таленавіты літаратуразнавец Васіль Барысенка, рыхтаваліся «Нарысы па гісторыі беларускай літаратуры», акадэмічныя выданні класікаў, заснавальнікаў беларускага пісьменства.

Распрацоўваліся таксама «Гісторыя Беларусі», «Гісторыя Мінска», «Эканамічная геаграфія БССР». У культуру, у гісторыю Беларусі вучоным неслі свой важкі і вельмі патрэбны здабытак. Так было, ведаў Купрэвіч, па ўсёй краіне, ва ўсіх рэспубліках. Дык пісьменнікі не павінны ж заставацца ўбану. Ці не найпершы іх клопат — умела пакарыстацца набыткамі гістарычнай навукі, літаратуразнаўства, культуры, фальклору?

Гэты роздум падштурхнуў Купрэвіча напісаць новую старонку артыкула:

«Вялікія, часам празмерна вялікія, аб'ёмы аповесцей і раманаў нашых пісьменнікаў. Мы ўсяляк скарачаем свае вучоныя працы, выцскаем з іх «ваду», непатрэбшчыну. Пераймайце гэты вопыт — будзе толькі карысць. Мне не хацелася б каго-небудзь крыўдзіць, але прыкладаў не да мес-

ца доўгіх, у большасці запоўненых пустазвонствам раманаў можна прывесці нямала.

Любое мастацкае сачыненне пасля кожнай аўтарскай праўкі і перапрацоўкі павінна скарачацца, а яго мастацкія якасці расці. На жаль, назіраем адваротнае.

Мастацкі твор, асабліва буйны, павінен мець пазнавальную каштоўнасць. Да якой галіны чалавечых ведаў ён ні будзе адносіцца — не так важна. У творы павінен улічвацца сучасны стан ведаў пры распрацоўцы любой дэталі сюжэта. Гэта асабліва тычыцца моўных сродкаў, палітычных дысцыплін, філасофіі. Недасведчанасць герояў, і тым больш аўтарскіх сентэнцый, выклікае цяжкія пачуцці.

Мы з прэтэнзіямі да сюжэта. Нельга падмяняць яго рэпартажам. Савецкая літаратура, у якой мноства самых розных пісьменнікаў, не павінна жыць даўно вядомымі, прымільгаўшымі сюжэтнымі канонамі. Наадварот, яна заклікана, мы спадзяёмся, перасягнуць буйнейшыя майстроў апавядання, аповесці, рамана. Для гэтага існуе радыкальны сродак — павысіць патрабавальнасць, не дапускаць эпігонства.

А яшчэ нас не можа задаволіць скупасць форм сучаснай белетрыстыкі. Хацелася б бачыць высокамастацкія эпічныя творы, гераічны эпос на сучасныя тэмы, — быліны, легенды, паданні, балады, паэмы; з другога боку — больш драматычных твораў, камедыяў, гумарэсак. Амаль поўнаасцю адсутнічае мемуарная літаратура...»

Свой артыкул Купрэвіч назваў «Бачыць будучае...» Што хацеў ён, каб бачылі і прыкмячалі, аб чым пісалі нашы аўтары? Па-сучаснаму гучаць яго пажаданні:

«Пісьменніку трэба пільна бачыць парасткі новага. Менавіта ва ўменні паказаць развіццё перадавога і раскрываецца характар савецкай літаратуры.

Хто ж новы чалавек? Гэта тыя савецкія людзі, якія зведалі сакрэты атама і космасу, будуць гіганты індустрыі, падымаюць калгасы. Патрэбны сучасныя Давыдавы, Карчагіны, Марэсьевы, Сакаловы.

У зліцці вытворчага вопыту рабочых і савецкай навукі і заключаецца тая сіла, якая здольна вырашыць самяя складаныя праблемы тэхнічнага прагрэсу, самыя складаныя задачы ў будаўніцтве новага грамадства.

Няхай старонкі новых кніг будуць прасякнуты героікай працоўных будняў, пафасам стваральнай працы нашай сацыялістычнай краіны!»

Іван Стаднюк, які некалі даў «зялёную вуліцу» майму першаму апавяданню, дасланаму ў часопіс з Камчаткі, пры сустрэчы гадзію праз дзесяць заўважыў:

— Сама час табе брацца за агульначалавечую тэму, а то ўсё лёгчыкі ды лёгчыкі...

— Прайшлі гады. Зноў сустрэліся з Іванам Фоціевічам, і я падарыў яму сваю новую кніжку з чарговай «нябеснай» назвай. Ён пагартаў, сям-там учытаўся ў тэкст, і, уздыхнуўшы, сказаў:

— Мабыць, не варта табе адыходзіць ад авіяцыі. Ты ёю жывеш і дышаеш.

Я падзякаваў старэйшаму добраму таварышу за цёплыя словы і працягваў пісаць у тым жа духу. І сёння працягваю. Хоць, прызнацца, цяжкавата даводзіцца з такой вольна, «лёгкай», тэматыкай—рэдактары ды выдаўцы лічаць яе некалькі другароднай, быццам «завоблачнай».

Мне ж здаецца, што кожны з маіх сяброў і знаёмых па авіяцыі варты стаць літаратурным героем. Нічога не трэба дадумаць, бяры і пішы, як кажуць, з натуры. Што ні біяграфія, дык абавязкова сюжэт.

ДВАЦАЦЬ ПЯЦЬ ПЕРАМОГ

Цяпер у Героя Савецкага Саюза Уладзіміра Аляксандравіча Арэхава мірная, але не сказаць, каб вельмі ўжо спакойная прафесія—працуе ён у службе руху Мінскага аэрапорта. Дзяжурства па графіку, калі днём, калі ноччу. Бясконцы канвеер пасажырскіх лайнераў, адзін заходзіць на пасадку, другі вырульвае на ўзлёт.

А Вялікую Айчынную Уладзімір Арэхаў ідэяваў, як кажуць, «ад званка да званка». 22 чэрвеня сорак першага быў у павестры, 7 верасня ўжо збіў першы фашысцкі самалёт. А далей—палявіць аэрадромы, вылеты па зялёнай ракеце, паветраныя баі.

Падумаць толькі: ён знішчыў дваццаць пяць варажых самалётаў і, значыць, адзін вывёў з вайны амаль цэлы авіяполк праціўніка...

Але ў памяці—ніводнага бою без выключнага напружання, без смяртэльнай рызыкі.

Васьмёркай «Лавачкіных» прыкрывалі аднойчы наземныя войскі на подступах да Віцебска, Герой Савецкага Саюза капітан Уладзімір Арэхаў, як вядучы ўсёй групы, узіраў адначасова і першае звяно, Герой Савецкага Саюза старшы лейтэнант Міхаіл Гарам—другую чацвёрку. Воблачнасць нависала як бы сучаснай навесай, толькі сямтам былі прасветы. У такое надвор'е як бы чаго не прапусціць... Арэхаў паслаў Гараму за воблакі. І толькі яны змаглі пранікнуць чацвёркай уверх праз блакітнае «акно», толькі паспеў Арэхаў акінуць позіркам ахутаны дымамі пажараў Віцебск, як раптам, ледзь не ў самыя вочы, лезе вялікая група праціўніка—дзе дзевяткі бамбардзіроўшчыкаў «юнкерс-87» пад прыкрыццём васьмёркі знішчальнікаў «фоке-вульф-190». Першая і галоўная задача—не даць ім прыцэльна адбамбіцца па нашых войсках.

— Бачу «лапцюжнікаў», атакую!—перадаў Арэхаў па радыё Гараму.—Выходзь пад воблакі.

— Зразумеў, зніжаюся,— адказаў Гарам.

Аднак пакуль што яго чацвёркі не відаць. А немцы, вось яны, зусім блізка. Шасці ў іх, у «юнкерсаў-87» не хаваюцца, тырчаць калёсы з абцякальнымі, як ногі ў лапцях, таму і «лапцюжнікамі» празваны.

Чацвёрка «Ла-пятах» Арэхава ідзе некалькі ніжэй і пад ракурсам. Набіраць вышыню—страціш час, а ён, як кажуць, на вагу золата. Трэба апарэціць немцаў любой цаной.

— Атакуем знізу...—сказаў па радыё ціха, з прыдыхам.—Я б'ю вядучага.

Крыху павярнуў, даў поўны газ, рынуўся да важака бамбардзіроўшчыкаў знізу. Краем вока заўважыў, што напярэймы яму кінулася пара «фоке-вульфаў», але вытрымаў імгненне, каб прыцэліцца дакладна. Дробна задрыжэў самалёт пры зацяжнай чарзе з дзвюх хуткастрэльных гармат. Вядучы бамбардзіроўшчык, ахоплены полымем, стаў развальвацца ў паветры на часткі.

Адначасова з ім атакавалі і іншыя лётчыкі звяна. Страціў-

яшчэ бачны скрозь рэдкую заслону туману, і калі б той фрыц больш дакладна ўзяў папраўку...

З ліпеня сорак чацвёртага маёр Арэхаў кружыў над Мінскам, у якім ішлі баі. Зенітнага агню ўжо не было. Ён перадаў па радыё:

— У горадзе нашы танкі.

Іх гвардзейскі полк пераляцеў на аэрадром пад Мінскам. А вечарам 5 ліпеня лётчыкі і тэхнікі толькі прыйшлі на вя-

і сённяшняе, зляцеліся ў адзін строй «Ла-пятах», «Які» ваеннага часу і сучасныя «Мігі».

ІВАН, ПАРТЫЗАНСКИ ПЛОТ

Мой сябра Іван Лук'янавіч Тарасаў цяпер таксама носіць форму Аэрафлоту. І любіць у выпадку напаміць, што заўсёды працаваў у грамадзянскай авіяцыі, а што тычыцца часоў

Уладзімір Елісеевіч усміхаўся аднымі вачыма.—Я сам папрасіў Ваню Тарасава, нашага лепшага партызанскага піла

— Есць, зразумеў,—засароцеўся лётчык.

Уладзімір Елісеевіч па-сяброўску ўзяў яго пад локаць падвёў да карты, разасланай на сталае, быццам квяцісты абрус.

— Задача будзе такая. Паляціце з нашым начальнікам разведкі ў брыгаду, якую немцы заблакіравалі, сувязь у нас з ёю толькі па радыё. Паляціце, значыць, і падкажаце ваша рашэнне на прарыў і ўзаемадзеянне. Гэта па-першае. А потым са мной палятаем па некаторых брыгадах. Але дзевяцца ноччу, днём, вядома, шмат складаней.

— Трэба, дык трэба,—адказаў Тарасаў.

Начальнік разведкі Сяргей Маркевіч, уладкоўваючыся заднюю кабінку, прыхапіў некалькі гранат. «Навошта?»—спытаў позіркам Тарасаў. «Спатрэбяцца, ці мала што...»—прамармытаў Маркевіч.

Паляцелі на малой вышыні, імкнучыся трымацца над лесам. Але так ці інакш трэба было перасякаць дарогу Лепель—Бягомль, а немцы яе ахоўвалі пільна. Яшчэ на падходзе Тарасаў заўважыў натоўп салдат у брудна-зялёнай уніформе—чалавек каля ста. Пачнеш абыходзіць, яны адразу адкрыюць агонь, а збіць ціхаходны, безабаронны «По-2» можна нават з вінтоўкі. На роздум—секунды. А што калі самому іх прыстрашыць? Адрыву ж накіраваў машыну прама на натоўп, зніжаючыся да брыючага палёту. Фашысты напалохаліся «кукурузініка», які з ровам несе над самай зямлёй, — яны кінуліся ўрасыпную.

Азірнаўся на Маркевіча—той, шырока расквіўшы пот, бягуча смяяўся.

Пасадзіў Тарасаў машыну на вуліцы вёскі, дзе стаяў штаб брыгады. Маркевіч перадаў усё, што патрэбна было, камбрыгу.

І ў зваротны шлях. На гэты раз перасякалі дарогу ў іншым месцы, але і там былі немцы з бронетранспарцёрам. Зноў пайшлі прама на іх. Маркевіч, злавіўшы момант, скінуў дзве гранаты. Двойчы рванула ўнізе, нават самалёт уздрыгнуў. Здаецца, папаў Сяргей ў бронетранспарцёр. Без ніякай штурманскай падрыхтоўкі, а вось так цудоўна «адбамбіўся».

На другі дзень Тарасаў тройчы лятаў з У. Е. Лабанком. І ў якой бы брыгадзе ні з'яўляўся гэты малады, жыццядасны чалавек з залатою зоркай Героя Савецкага Саюза, усюды пачынаўся нейкі важны паварот у справах, набывалі новыя маральныя сілы людзі.

У гады вайны Тарасаў здзейсніў больш за 200 палётаў за лінію фронту, да партызан. Узнагароджаны многімі баявымі ордэнамі. І, магчыма, няменшай узнагародай была людская ўдзячнасць, з якой яго сустракалі на лясных пляцоўках, абазначаных ноччу кастрамі.

Цёмная поч, яна памочніца, калі трэба праскочыць над лініяй фронту пры сполахх зенітнага агню, яна ж і вядзьмарка чорная, калі шукаеш пляцоўку на незнаёмай мясцовасці, садзіш машыну і з разлікам і наўгад.

З атрада, загнаннага немцамі і паліцаямі ў балоцістыя лясы, прыйшла жанчына. Як прабралася яна праз лінію фронту—так і засталася загадкай. Ад імя камандавання папрасіла да-

Уладзімір Аляксандравіч АРЭХАЎ.

Іван Лук'янавіч ТАРАСАЎ.

Уладзімір Яўгенавіч ЯНЧАН.

ГРОЕЗ АВИЯЦЫ

шы важака і яшчэ некалькі сваіх, «юнкерсы» расслабілі строй, кідаючы бомбы куды папала, пікіраваннем адыходзілі ўніз.

Напарнік Арэхава—Віктар Коверзней атакуе, але ў хвасце ў яго—«фока». Між іншым і ў самога Арэхава. Рэзкім паваротам Арэхаў, не думаючы пра ўласную абарону, выбівае «фоке-вульфа» з-пад хваста напарніка. Коверзней гэтаксама адсякае агнём яго праціўніка. Не сказаўшы ні слова па радыё, «нажніцамі» атак вяртавалі адзін аднаго ад немінучай гібелі.

Вельмі ўскладняла гэты бой тое, што, прыцэлюючыся невысокай воблачнасцю зверху біліся быццам у цясноце. «Ла-пятах» з яго магутным рухавіком любіць вертыкальны манеўр, а развярнуцца няма дзе. Група Арэхава таксама распылалася, і закружыліся асобна «клубкі» знішчальнікаў, якія біліся то там, то тут. Хутчэй адчуў, чым убачыў знізу «фоку». Ён быў так блізка і так гатовы да стральбы, што адно вяртанне—у аблокі. Па самалёту ўдарыла быццам абухом. І адразу машына сарвалася ў штопар. Віток за вітком «з'ядалі» вышыню. З цяжкасцю выйшаў са штопара ля самай зямлі. Азірнаўся: стабілізатар злева няма, на чым толькі трымаецца руль вышыня... Машына амаль не слухаецца, але ў паветры трымаецца. «Дакавыляў» да аэрадрома, нейкім цудам сеў.

На аэрадроме ўста проста дзіву даваліся, як гэта Валодзя прыляцеў амаль без хваставога апарэння.

А сам Арэхаў стаяў і думаў аб тым, што немец адкрыў па ім агонь, калі ён толькі ўвайшоў у воблачнасць, але быў

чэру ў сталовую, як на ўскраіне аэрадрома пачулася страляніна. Група гітлераўцаў, што прыталіся ў лесе, спрабавалі прарвацца да сваіх. Камандзір авіяпалка (ён хадзіў тады з кавенкай пасля ранення) загадаў заняць абарону. Лётчыкі, тэхнікі, механікі, узброеныя толькі пісталетамі і вінтоўкамі, адкрылі дружны агонь. Паднялі хвасты некалькіх самалётаў на козлы, запусцілі матары і прывялі ў дзеянне гарматы, якія стралялі праз вінт. Прымусілі немцаў залегчы. А тут падаспелі нашы артылерысты.

— Адвядзіце лётчыкаў, няхай яны ў паветры ваююць,—сказаў іх камандзір.

Пад агнём узляталі самалёты і наносілі па гітлераўцах штурманскія ўдары. Артылерысты закончылі справу.

Праз некалькі дзён на вачах ва ўсёх загінуў Герой Савецкага Саюза Міхаіл Гарам. У палку іх служыла трое, братоў Гараму—Мікалай загінуў яшчэ пад Сталінградам, потым не вярнуўся з задання Віктар.

— Наш гвардзейскі знішчальны авіяполк знішчыў больш за пяцьсот варажых самалётаў,—гаворыць Уладзімір Аляксандравіч, быццам узіраючыся ў тую далечыню.—Зразуме, мела, ваявалі мы не без страт.

І моўчкі раскладвае на сталае фотакарткі лётчыкаў, якія навечна засталіся ў памяці маладымі.

На кніжнай паліцы ў яго «самалётная стаянка» авіямадэлей, зробленых уласнаручна. Да столі таксама падвешана іх нямаля. І раптам прыходзіць думка, што гэта незвычайны выпадак, калі сышліся мінулае

вайны, дык тады ж браліся за зброю цывільныя людзі—апалчэнцы, партызаны. Вось так, маўляў, іх, рэйсавых пілатаў, звялі ў адну авіячасць, якая стала потым гвардзейскай. Ляталі на лёгкаматорных «По-2» (немцы іх называлі «рус-фанер»), ляталі, у асноўным, ноччу, часта ў тыл праціўніка.

Што заўважыў ён на маім твары ў час размовы, не ведаю, толькі ні з таго ні з с'яго ўскіпеў:

— А ты не глядзі так, не ўсміхайся! Думаеш, калі на «кукурузініку», дык не тая ж баявая работа?

— Ды я нічога...

— Так-так, разумеш! Сам на якіх лятаў у вайну?

— На «Яках», потым на «Ла-пятах».

— Хуткасць, вышыня, агонь... Так?—працягваў ён задзірыста.—Не прэчу. Але паспрабуй ты на знішчальніку сесці ля вёскі ці на лясной паліне. Не атрымаецца—наломіш дроў. А «кукурузінік», той усюды сядзе і ўзяціць. Хоць на агародзе... у цешчы.

Абодва рагочам.

У сорак чацвёртым, як і раней, «кукурузінікі» ляталі ў партызанскую зону Лепельскага раёна часта—казалі жартам людзі—«як па раскладу». Тарасаў у чарговы раз прыляцеў, і яго пазвалі да У. Е. Лабанка, які тады быў камандзірам партызанскага злучэння.

— Я даў радыёграму вашаму начальству, каб пакінуць тут на пару сутак аднаго з пілатаў,—сказаў Уладзімір Елісеевіч.

— Будзе загад, нехта застанеца,—адказаў Тарасаў.

— А ўжо ўсё дамоўлена.—

Яўгену КРУПЕНЬКУ — 50

знайсці адпаведныя выяўленча-мастацкія сродкі, якія спрыялі пазытыўнаму вайсковаму побыту.

У Вашым другім зборніку лірыкі («Салаўі») акрэслілася кола тэм, якія атрымалі развіццё ў наступных кнігах: «Нядзеля», «Бусліны човен», «Стрэчанне». Гэта — роднае Прыдняпроўе, бацькоўская зямля, матчына песня, спрадвечнае сялянскае жыццё з яго надзеямі і турботамі, прыгажосць беларускай

прыроды. Зборнік засведчыў і Ваша імкненне да жанравай разнастайнасці лірычнай паэзіі, якое знайшло адлюстраванне і ў наступных кнігах (трылет, вянок санетаў, лірычныя мініяцюры). З кожнай кнігай пашыраліся тэматычныя далёгалыды Ваших вершаў, з'яўляліся адзнакі філасафічнасці, мастацкага абгульнення, роздму над жыццём і часам, наследаванне фальклору («Песні маці»).

Асобнымі кнігамі выйшлі Вашы байкі і сатырычныя вершы. Цікава, што і тут Вы шырока скарысталі форму санета. Вы з'яўляецеся аўтарам пяці кніжак вершаў для дзяцей, напісалі шэраг творчых партрэтаў сваіх равеснікаў, выступаеце з нарысамі, рэцэнзіямі, публіцыстычнымі артыкуламі. І як южны паэт перакладаеце паэзію з рускай, украінскай і іншых моў народаў СССР.

Ваши лепшыя вершы перакладаліся на рускую і украінскую мовы.

Віншуючы Вас з юбілеем, жадаем Вам, дарагі Яўген Міхайлавіч, моцнага здароўя і новых творчых поспехаў!

Штотыднёвік далучаецца да віншавання.

20 жніўня спаўняецца 50 год паэту Яўгену Крупеньку. У віншаванні праўлення СП ВССР гаворыцца:

«Дарагі Яўген Міхайлавіч! Мы, Ваши сябры, калегі і таварышы па літаратурнай працы, горада вітаем Вас у дзень Вашага 50-годдзя!

Трыццаць гадоў мінула з таго часу, як Вы дэбютавалі ў «Чырвонай змене» са сваімі лірычнымі вершамі, якія пачалі пісаць яшчэ ў школьныя гады.

Першай Вашай кнігай, якая убачыла свет, быў зборнік «Салдацкія горы» — своеасаблівы дзённік маладога салдата, вясновага беларускага хлопца, які зведаў у дзяцінстве цяжкія дні фашыскай акупацыі і не дачакаўся з вайны бацькі, Мажы, таму так і кранаюць душу гэтыя вершы — свежыя, шчырыя, напісаныя на адным дыханні. У сваёй вайсковай лірыцы Вы змаглі паказаць светаадчуванне ўчарашніх дзяцей вайны, якія прыйшлі на змену сваім бацькам і самааддана выконваюць свой абавязак перад Радзімай. Для адлюстравання духоўнага свету свайго лірычнага героя, што жыў па вайсковым статуте, Вы здолелі

Яўген КРУПЕНЬКА

Я адшукаў радок, як баравік,
што ў ельніку ад грыбніка
схаваўся.
На той радок забыўся, думаў,
як знік,
а ён ў маіх чарнавіках
застаўся.
Ляжаў маўкліва. І не ведаў ён,
што у яго такі быў доўгі сон,
або, дакладней, доўгі
адпачынак.
Я шкадаваў яго, нібы дзіця,
ён быў патрэбны мне дзеля
жыцця,
цяпер знайшоў, ён жыць
цяпер павінен.

Хаця і мной не мала
перажыта
спякот пякельных, завірух,
дажджоў,
пад сонцам і захмараным
блакітам
прыроды кнігу вечную нібыта
не дачытаў — чытаю зноў і
зноў,
дзе мудрасць дрэў, лугоў
мурожных, жыта
і ў паднябесці — песні
жаўрукоў.

О, як імгненне мне зрабіць
такое
хоць раз адзіны у сваім
жыцці,
каб дзіўны свет паўстаў
перад табою
і ты, зачараваная красою
ягонай,
з месца не змаглі сысці.

Скасці касою светлы ранак
цені.
У росах — сонца. І жаўрук
звініць.
Ад неба да зямлі — жывая
ніць...
Як трэба мне такое азарэнне,
каб свет і час, і сэрца
азарыць!

Каб цемні глыбокага
бяздоння
нідзе ў паміне нават не было,
каб заручыўся з доляю
бяздолны,
бяхлебны — з хлебам, а
бяздомны — з домам,
каб сонца выпраменьвала
святло.

Каб аніхто нідзе
не заблудзіўся,
і зразумеў дзівак, што ён
дзівак,
каб на трывогу чалавек
забыўся,
хто заблудзіўся ці з дарогі
збіўся —
увачавідкі выйшаў на
бальшак.

З'явіся ты, малою цябе,
імгненне,
адзіны раз, каб мог убачыць я
і свет, і час. Я стану на
калені
перад табой, каб толькі змог

пасля
сказаць табе на схіле свайго
дня
без горычы цяжкой: «Да
пабачэння».

Гекзаметр баразны

Рыгору БАРАДУЛІНУ

Баразну, як гекзаметрам
паэму Гамер
Піша зранку навостранным
плугам араты,
А яна, як радок доўгі і
зусім не сучасны,
Які чытаць цяжкавата,
Роўна кладзецца.
Ралля цеплыню дыхае, нібы
цела.
Араты ідзе за плугам:
Трэба да вечара закончыць
ворыва —
Зямліца даспела.
Доўгая баразна.
За ёй ляжа другая, трэцяя,
Магчыма, нават дваццятая,
пакуль
Узарэ тое поле араты,
Чалавек увішні і працалюбівы,
У яго ад асколкаў і куль
Ламоцце бывае,
Ньюць старыя раны перад
зменай пагоды.
І ён нікому не скардзіцца на
боль.
Да дактароў не звяртаецца:
Ведае — не дапамогуць яму ні
пілюлі, ні ўколы.
Нельга сядзецца, склаўшы рукі,
Быць чалавекам збоку
прыпёку,
У яго, аратага, заўсёды ёсць
справа,
і кожная неадкладная, асабліва
цяпер,
Калі ён, устаўшы на золку,
Роўную, як Гамер паэму
гекзаметрам,
Навостранным плугам
Піша на неўзараным полі
баразну.
«Ы!» — прамовіў, але не
маціюкнуўся,
Калі лемяхом крышку болей
адхапіў,
Адразу ж агрэх свой выправіў:
Зрабіў баразну роўную, як
струну —
Глянучы любя на працу такую:
Я шчыра зайздросчу табе,
араты.
Ох, як нялёгка прыходзіць на
стол
У поце запрацаваны надзённы
наш хлеб!
Раллей пульхнай стала глеба,
І ты, стаўшы сейбітам,
З сяўні раскідаеш залатыя
зярняты, —
У хлебе — уся сіла.
І ты разумеш гэта
надзвычай добра:
Без хлеба не пражывеш на
свеце
І не напішаш верш.

Сасну абпаліла маланка. Ды
толькі сасна

стаіць і не скардзіцца нікому
на боль невыносны:
да сонца цягнецца
абпаленай кронай яна,
каб сустракаць разам з
сёстрамі зімы і вёсны.

Калі густалістыя кроны
высокіх дрэў
нахіляюцца да зямлі,
мы гаворым: «Які моцны
вечер!»

Калі загайваюцца дрэў камлі,
беражыцеся, дрэвы, — бура!

Хмельны піць бярозавік
Клічу я ў Бярозаўку.
Як Бярозаўку знайсці?
Ды надзвычай проста:
Толькі выйдзі з цягніка
І не мерай вёрсты.
У белых бярозах
Стрэхі бялеюць,
Белыя ветры
Заўсёды сагрэюць.
Белыя ветры
Ад белых бяроз —
Што? Не бывае
Такое ўсур'ёз?
Выдумка гэта?
Памылка, магчыма?
Бярозавае лета —
Усмешка прад вачыма!
Белая ўсмешка
Белых бяроз.
А я тут нарадзіўся,
А я тут рос.
Хлапчуком вясковым —
Пацвердзіць суседзі —
На кані ружовым
З сябрамі ездзіў.
Адразу
Пасля марозаў
Піў удосталь
Хмельны бярозавік.

Трывожная памяць

Гром, як гарматны выбух,
так страсянуў наваколле.
аж горы сівыя уздыбіў,
нібы запараных коней.

А горы стаяць — ні з месца,
падпершы вяршынямі высі,
а гromу — куды было
дзецца? —
аб скалы крутыя разбіўся

і гулкі адклікнуўся плачам,
спадаючы ў бяздонне,
бо лёс свой не перайначыш,
калі ты зусім бяздомны,

Я ўсё назіраў з трывогай,
нібыта у тым вінаваты,
што з гнёздаў павыпадалі
маленькія арляны.

Іх маці-арліца лавіла,
ды толькі не ўратавала,
а следам з вяршыні лавіна
снежная

ўніз спадала.

У восень кацілася лета
з гromам і бліскавіцай.
А мне не забыцца дагэтуль
клёкат жалобны арліцы.

памогі. У палёце маглі быць розныя нечаканасці, і Тарасаў узяў з сабой тэхніка Кузьму Сізікава. Колькі здолелі, загрузілі медыкаментаў і боепрыпасаў.

Доўга кружыў, пакуль не ўчыў цымяныя агеньчыкі. Як усьмі прызямліўся, машыну моцна пацягнула на нос. Балодзістая глэба! Бегла, бегла, арываліся коламі, нарэшце, спынілася. Азірнуўся пілот і вачам сваім не паверыў: на хвасце, як на ішаку верхам, сядзеў Сізікаў.

— Ты як там апынуўся, Кузя?

— Ды адчуў, камандзір, што вось-вось ткінема носам. Вылез з кабіны і, значыць, сюды — для раўнавагі.

Вясной, калі раскілі лясныя пасадачныя пляцоўкі, даводзілася ўзаемадзейнічаць з партызанамі прама на полі бою. Не ўсім пілотам па сіле такое заданне. У ліку лепшых выдзелілі Тарасава, і ён паляцеў першым. Ноччу.

Выйшаў у прызначаны раён. Па стрэлах вызначыў, дзе патаі партызан, якія вялі бой. Тапіўся, скамандаваў тэхніку: «Кідай!». Той адразу ж кінуў скрынку з патронамі. За ноч некалькі такіх палётаў. Партызаны потым перадавалі, што дапамога боепрыпасаў была якраз своєчасовай і як з неба.

Калі-нікалі адпраўлялі Тарасава па спецаданню. У заданую кабіну садзілі дзяўчыну-парашутыстку з радыёстанцыяй. Ні імя, ні прозвішча — усё засакрэчана. Трэба было прарвацца з ёй праз зону зенітнага агню, дэсанціраваць у прызначаным пункце. Ён потым, вярнуўшыся з задання, заснуць не мог: усё паўставала перад вачыма хударлявая дзяўчынка з парашутам за спіной і радыёстанцыяй на грудзях, якая скокнула з крыла ў чорную бездань. І быў шчаслівым, калі назаўтра даведваўся ў штабе, што яна выйшла на сувязь.

З Сяргеем Маркевічам пасля таго палёту па заданню У. Е. Лабанка пасябравалі, відаць, на ўсё жыццё. Сяргей Васільевіч Маркевіч, доктар хімічных навук, супрацоўнік аднаго з НДІ пры сустрэчы расказвае аб сваіх апошніх работах. Іван Фук'янавіч Тарасаў як спецыяліст сведчыць, што ў бяспрыкрайнім небе, дзе цяпер цеснавата ад самалётаў, усё ў парадку.

...ХТО ВУЧЫЦЬ ЛЯТАЦЬ

Іншы чалавек з юнацтва перакананы, што павінен лятаць. І тады ён шукае дарогу ў неба. І прыходзіць у Мінскі аэраклуб.

Так прыйшлі сюды шаснаццацігадовыя школьнікі Аляксей Партноў і Канстанцін Пірагоў, студэнтка Беларускага політэхнічнага інстытута Марына Маёрава. Ім адразу пашанцавала сустрэцца з харошым чалавекам, энтузіястам лётнай справы Уладзімірам Янчанкам.

З дзевяцікласнікамі ў яго размова нядоўгая: даўно марыць аб авіяцыі, пытанне выбару прафесіі вырашана — тут усё зразумела. А Марыну аб сім-тым распяўтаў. Вучыцца ў політэхнічным, значыць, рыхтуецца стаць інжынерам. Навошта ж авіяцыя — пазабаўляцца, ці што?

Не! — цвёрда заявіла дзяўчына. — Прызвание.

— Паверым, — пагадзіўся Янчанка. — Але палятаем, навучышыся пілатаваць верталёт. А далей?

Яна памарудзіла з адказам — магчыма, трымала ў сакрэце. Але адчуўшы ў субядседніку ябра, усё ж сказала:

— Палятаю ў аэраклубе,

авалодаю машынай, а потым паеду ў Маскву, буду дабівацца, каб дазволілі паступаць у авіявучылішча.

— Калі так, дык што ж... пачнём вучыцца, — закончыў Янчанка. А пра сябе падумаў: каммандаўткі Ваяліціна Церашкова і Святлана Савіцкая таксама пачыналі з аэраклуба.

А сам Уладзімір Янчанка, цяперашні лётчык-інструктар? Урадженец Мінска, прыйшоў у гэты аэраклуб, адслужыўшы тэрміновую службу ў дэсантных войсках. Паступіў на работу авіямеханікам, з цягам часу далучыўся да палётаў як спартсмен. Магчыма і добра, што парадніўся перш-наперш з цяжкай інструментальнай сумкай, а потым ужо заняў пілотскае крэсла. Хутка вопытны лётчыкі заўважылі, што тэхніка пілатавання ў гэтага хлопца проста-такі філігранная, быццам ад нараджэння нешта дадзена яму. Ды плюс працавітасць, ды жаданне. Стаў ён расці на вачах.

Норму майстра спорту СССР па верталётнаму спорту Уладзімір Янчанка выканаў упэўнена.

Практыкаванні пры гэтым складаныя, рознага характару. Напрыклад, «верталётны слалом». Падняў Янчанка машыну ў паветра мякка і асцярожна, каб напарнік, што сядзеў з ім у кабіне і трымаў на вярочцы вядро з вадой, не выплеснуў ні кроплі. З такой ношай трэба праляцець нізка над зямлёй не па прамому маршруту, а па звілістаму, «пранесці» вядро праз шаснаццаць вузкіх варотаў і паставіць на стол. Янчанка не зрабіў памылак і недалгяду. Аўтарытэтная камісія высока ацаніла яго тэхніку пілатавання.

Удзельнічаў у спаборніцтвах, завасяўваў прызы на чэмпіянатах рэспублікі.

І вось ужо восем гадоў працуе ў аэраклубе лётчыкам-інструктарам. Падрыхтаваў за гэты час некалькі дзесяткаў верталётчыкаў, многія з якіх паступілі ў авіявучылішчы.

Чалавек ён малады, крыху за трыццаць, але для курсантаў — разумны, вопытны настаўнік. Звяртаюцца яны да яго ля верталёта афіцыйна «таварыш інструктар», а ў іншы час завуць Уладзімірам Яўгенавічам — як школьнікі сваіх настаўнікаў.

Нядаўна зрабіў першы самотны палёт Аляксей Партноў, атрымаў добрую адзнаку (выдатных наогул навічкам не ставяць). Інструктар задаволены, а курсант ад радасці на сёмым небе. У верасні прыйдзе на заняткі ў дзесяты клас, дык магчыма не адразу і павераць, што ён ужо сам, без інструктара падмае ў паветра вінтакрылую машыну.

Самастойна лятае і Марына Маёрава. Цяпер ёй лятаць і лятаць, удасканальваючы тэхніку пілатавання.

Дзяўчат у авіяцыі, канечне, зусім мала, але спраўляюцца яны з «нежаночай» работай не горш за хлопцаў. Пілтуюць часам нават лепш — мякка, дакладна, прыгожа — як на ўроку мастацкай гімнастыкі. Мне давялося сустракацца на палётах аэрадромах з некаторымі з іх. Ведаў, напрыклад, Лілю Літвяк, камандзіра звяна знішчальнікаў. На яе баявым рахунку было каля дзесятка збітых фашысцкіх самалётаў. У маім родным авіявучылішчы працавала інструктарам малодшы лейтэнант Наташа Міронава. Выдатная пілатэса! І прыгожая! І, мабыць, няма нічога нечаканага ў тым, што стала літаратурнай гераіняй маёй апавесці пра лётчыкаў.

Віктар ТРЫХМАНЕНКА.

Таццяна КУЗАЎЛЕВА

Чэрвеньская памяць

Зноў чэрвень.
І летнія дні
Набліжаюцца
К' дваццаць другому.
Памяць,
Сілай усіх ты вярні,
Хто ў бяссмерце
Адправіўся з дому.

Тых вярні,
Хто не ўбачыў святла
І салютаў не чуў Перамогі.
...Як хінуліся мы да цяпла,
Як нам помняцца
Гора, трывога!

Што ні хата —
Свой спісак імён.
Памяць
Страты высвечвае ясна:
Пётр,
Іван,

Аляксандр,
Сямён...
Колькі зорак
На небе пагасла!
І крыві пралілося і слёз —
Не сказаць
Ані вершам, ні прозай.
Колькі вырасла
Новых бяроз —
Памяць чорная
У кожнай бярозе.

І за кожнай бярозай,
Як сон,
Горкі сон,
Што пачаты ў лагодзе:
Пётр,
Іван,
Аляксандр,
Сямён
У даваенным адзенні

Юлія ДРУНІНА

Мне давалося бачыць
праходзяць.
рукапісны

На яве раз і тысячы у сне.
Той, хто гаворыць: на вайне
не страшна,
Нічога той не знае аб вайне.

Рыма КАЗАКОВА

Туманны і росны
нараджаецца восеньскі дзень...
Журбоціць не восень —
адыход непаўторных людзей.
Хаця не дружылі,
радні не сагрэла цяпло,
ды блізка жылі і хадзілі,
і ў тым суцяшэнне было.
На іх — не маліцца:
адчуць іх заслону крыла!
І як з тым змірыцца,
што гэта раскоша прайшла.
І гора няволіць,
здаецца, што стала бядней,
сіроцкая доля
навекі без гэтых людзей.
Нібы і прырода слязіцца,
яна ж замяняе тварца,

ад гэтага быццам
намёк на магчымасць канца.
Трывожнае, важнае
уплаўлена моцна у зрок.
Якое ты цяжкае,
сэрца маё з кулачок.
І людзі, і сімвалы
і часу майго і вякоў —
Твардоўскі і Сіманаў,
Луконін, Арлоў, Смелякоў...
Як пуста, жалобна
без вас на планеце маёй.
І ўсё-ткі падобна
паэту эпохі другой,
як выхад шчаслівы
з болю, што ў сэрцы не сціх,
не тое, што зніклі, пайшлі вы,
а тое, што помню жывых!

Вольга ФОКІНА

Світаннем — над сінню
туманаў халодных,

Над морам, усненым і
мнагаводным,
Над мірным спакоем палёў
хлебяробных —
«Саюз непарушны рэспублік
свабодных...»

Пад гэтыя, ўсходам сагрэтыя
рукі,
Крылата ўзлятаюць рабочыя
Курску
У Батумі, Архангельску, Таліне,
Курску
Ідуць радавыя станкоў і навукі.

І ў гуках і ў словах —
высакароднасць,
І быццам радню набывае
бязродны,
І ніва шуміць ураджаем
штогодна:
«Саюз непарушны рэспублік
свабодных...»

Перакладу Юрась СВІРКА.

КІНО

«Пакуль мы помнім — мы жывём». Простая па форме і ёмістая па сутнасці думка вядомага пісьменніка-гісторыка В. Чывіліхіна вычарпальна тлумачыць прыроду цікавасці чалавека да мінулага. Гісторыя далёкая і блізкая фарміруе грамадскую самасвядомасць, выходзіць патрыятызм, нацыянальны гонар, памагае зразумець цяперашняе. Сама па сабе гістарычная тэматыка — паняцце шырокае. І кінематограф, асвойваючы яе пласты, у кожным канкрэтным выпадку адгукаецца на пэўнае сацыяльнае запытанне.

У 1982—85 гады з'явіліся дакументальныя фільмы сцэнарыста У. Мехава, яго сааўтара рэжысёра Ю. Цвяткова і кінааператара В. Купрыянава, аб'яднаныя тэматычна ў экранны цыкл «Гісторыя партыі, рэвалюцыі, грамадзянскай вайны» — на гэтых старонках леталісу знаходзіць аўтары звесткі, прызначэнне якіх — узбагаціць нашы веды пра мінулае, пра гераічны ўдзел працоўных Беларусі ў барацьбе за Савецкую ўладу.

Творчае асаенне рэсурсаў гістарычнага дакумента аўтарскі калектыў распачаў яшчэ ў 1980 годзе — фільмам «Хутка і ў што б там ні было». Карціна, якая апаўдала пра ўдзел партыйцаў Гомеля, Віцебска, Мінска ў падрыхтоўцы Пражскай канферэнцыі 1912 года, была пабудавана па прынцыпе кінамастаграфічнага калажу рознахарактарных візуальных матэрыялаў. Падзея, занатаваная ў падручніках гісторыі, дзякуючы перакладу на экранную мову як бы «матэрыялізавалася» ў дэталях, адноўленых у кінакадрах.

Вопыт працы над гэтай карцінай паказаў, наколькі багатыя і як мала пакуль скарыстаны сучаснай беларускай публіцыстыкай ідэйна-мастацкія магчымасці гісторыка-храніцальнага фільма.

Фільмы, якія ўваходзяць у названы цыкл, сведчаць і пра тое, як развіваўся творчы пошук, як фарміравалася аўтарская мастацкая канцэпцыя. Стрыжнем, які з'ядноўвае стужкі ў цэласны цыкл, стаў факт пэўнай прыналежнасці матэрыялаў да Беларусі. Асабліва пераконвае ў гэтым поўнаметражны фільм «Рэвалюцыя дае нам права», дзе змест агульнавядомых падзей асэнсаваны аўтарамі з блізкіх ім пазіцый.

Імперыялістычная вайна народаў, як вызначыў яе У. І. Ленін, разгарнулася ў сваім апошнім, перадрэвалюцыйным перыядзе на тэрыторыі сённяшняй Савецкай Беларусі. Гэтая гістарычная ўзаемасувязь і выклікала цікавасць аўтараў да тэмы, практычна не асветленай у савецкай кінапубліцыстыцы.

На экране архіўная кінахроніка. Аконы рускіх і нямецкіх войск. Суровы побыт сал-

дата. У гразі, у холадзе, у акрываўленых бінтах чакае ён вырашэння свайго лёсу. А побач — напышлівыя афіцэры, апантаныя ваяўнічым імпэтам, агляды-парады дварцовых палкоў, урачысты выезд «святлейшага сямейства». Мільгаць хуткаплынным імгненні, зафіксаваныя неведомымі аператарамі ранняй кінахронікі. Паўстае час — у несумяшчальнасці двух класавых светаў. Так нараджаецца зрокавы эмацыянальны вобраз рэвалюцыі, што дала часу новы ход.

Карціна, у структуры якой злучаюцца розныя дакументы эпохі, раскрывае грань най-

экранная публіцыстыка навучылася. Ды яна ў многім яшчэ на шляху да філасофскага спасціжэння ўласнымі выразнымі сродкамі гэтага факта як гістарычнай катэгорыі.

Калі падзея разглядаецца ў лакальнай узаемасувязі з гістарычным фонам, экранная мова набывае трапінасць і даступнасць выяўленчых знакаў. Як у фільме «Мост», дзе ў самой назве ўгадваецца сімвалічны другі план. А ён, несумненна, адчуваецца ў карціне. Пра што ж яна? Пра аднаўленне

літаратуры і рабочых выданняў. На гэтай тэрыторыі завяршылася імперыялістычная вайна, якая выявіла палітычную негрунтоўнасць царскага рэжыму. Вось чаму беларускія большавікі адны з першых рашуча прынялі баявую эстафету рэвалюцыйнага Петраграда ў пераможным шэсці Кастрычніка і ўстаўленні Савецкай улады. Гэты падзеі леглі ў аснову храніцальнага сюжэта карціны «Чарвякову... Тэрмінова, Ленін».

Рэвалюцыя дзівосна пера-

гісторыі, лірычны эпізод, рэбілася вывучыць, адабрыць і звесці ў кінатканіну сапраўды рознамаштабныя па гістарычных вымярэннях матэрыялы. Тут некалькі дзесяткаў унікальных здымкаў з сямейнага альбома Армандаў, рэдкая хроніка часоў «юнацтва» айчынай авіяцыі, копіі асабістай пераліскі У. І. Леніна і І. Арманда і інш.

Пошук у галіне гісторыка-біяграфічнага фільма прадоўжыла «Сустрэча, якая вызначыла лёс». Гаворка ідзе тут пра Ірму Яўнзем, якую людзі старэйшага пакалення помняць як выдатную выканаўцу беларускіх песень. Яе творчы шлях звязаны з імем М. В. Фрунзе. Легендарны рэвалюцыйнер і ваенны дзеяч быў чалавекам шырокіх інтарсаў, вялікай культуры, па-мастацку адораны. Любіў музыку, добра разбіраўся ў ёй, сам някэпка спяваў пад гітару. Відаць, ні ў адным са шматлікіх дакументальных і ігравых фільмаў пра М. В. Фрунзе не была адлюстравана гэтая грань яго чалавечай натуры. Выпадкова пачуўшы спевы юнай артысткі, ён параіў Ірме заняцца выкананнем беларускіх песень, сачыў за яе лёсам. Карціна рамантычна апаўдала пра гэтую дружбу.

«Сустрэча, якая вызначыла лёс» не ўвайшла ў цыкл фільмаў, вылучаных на атрыманне Дзяржаўнай прэміі БССР, але і яна варта ўвагі з эстэтычнага пункту гледжання.

Такія «прыватныя хронікі» дзякуючы ўвазе захопленняга даследчыка памагаюць як бы акрэсліць глыбінную прастору ў экранным «партрэце» эпохі. Гісторыя робіцца не толькі перамогамі, якія атрымліваюць палкаводцы. Яна складаецца і з чалавечых жыццяў — калісьці тонка заўважыў Дзідро... Думаю, гісторыка-біяграфічны фільм скіраваны на адкрыццё індывідуальнасці, а праз яе — да ўсведамлення духоўнай і маральнай атмасферы мінулага часу.

...Імёны, падзеі, даты — на гэтым «залатым сячэнні» адкрывае дакументальны экран для гледача магчымасць розумам і душой дакрануцца да слаўнага мінулага, адчуць яго водгалас у сённяшнім дні. Пэўна часоў не перарываецца і ў дакументальна-гістарычным цыкле, пра які мы гаворым, створаным у аб'яднанні «Летапіс» кінастудыі «Беларусь-фільм». Гэтая работа прываблівае павізнай матэрыялу, пошукам незнаёмага ў агульнанародна вядомым. Экран вяртае нам дух эпохі ў штрыхах эмацыянальных, афарбаваных свежым аўтарскім успрыманнем.

Ніна ФРАЛЬЦОВА.

важнейшай тэмы — барацьбу большавіскай партыі за яднанне пралетарскіх і дэмакратычных сіл, за выпяванне класовай свядомасці ў салдацкіх масах. Разгорнута перад намі галерэя гістарычных асоб, а сярод іх імёны землякоў-беларусаў, якія аўтары называюць упершыню.

«Рэвалюцыя дае нам права» падаецца арыгінальным пошукам у новым для беларускай кінапубліцыстыкі накірунку — гісторыка-партыйным фільме. Паказаць у руху часу станаўленне ідэалагічнай і палітычнай канцэпцыі пралетарскай партыі, знайсці яе адпаведныя зрокавыя вобразы, — у гэтым, відавочна, задума работы. Не ўсё яшчэ ўдаецца на працягу поўнаметражнай стужкі. Есць эпізоды, дзе роздум адступае перад пільню падзей. І тады цяжка ўгледзець сувязь відэараду з каментарыем. Імклівая віхура эпізодаў «закручвае» спружыну эмацыянальнага напружання. А факты самі па сабе, наадварот, як бы запрашаюць нас прыпыніцца, каб вычленіць галоўнае, расставіць акцэнты.

Вобразная сістэма гэтага фільма наглядна сведчыць, які складаны і супярэчлівы пошук непаўторнай кінематаграфічнай формы ў сінтэзе дакументальнага і мастацкага. Убачыць факт у гістарычным часе

моста праз Бярэзіну, які і цяпер служыць для чыгуначнай перавозкі грузаў. Тады, у 1921 годзе, цяжка было пераацаніць яго значэнне ў зносінах Расіі і Беларусі. Пад час ваенных дзеянняў мост быў разбураны. Яго трэба было тэрмінова ўвесці ў строй.

Такі, коротка, малавядомы гледачу гістарычны сюжэт. Разам з аўтарамі мы ажыццяўляем карысную даследчую работу па экраннай рэканструкцыі пэўных абставін. У ляснішчым рабочым блакноце знаходзім упамінанне пра бярэзінскі мост, гартаем старонкі архіўных дакументаў, узнаўляем імёны людзей, далучаных да справы. Як своеасаблівы рэпартаж з гераічнага мінулага ўспрымаецца гэты фільм, канкрэтны ў сваёй вобразна-лагічнай завершанасці.

Беларускія большавікі, паводле гістарычных абставін, былі вылучаны на «ключавыя пазіцыі» рэвалюцыі. У Мінску адбыўся І з'езд РСДРП. Праз Беларусь на працягу пэўнага часу ажыццяўлялася сувязь пралетарскага руху з ляснішчым партыйным цэнтрам за мяжой. Тут вызначыўся найбольш кароткі шлях для нелегальнай

пляла, скрыжавала жыццёвыя лініі розных людзей. Біяграфіі адных сталі значнай старонкай гісторыі. У жыцці іншых рамантычны пафас эпохі адгукаўся нейкім яркім момантам, азарыўшы на доўгія гады лёс.

Так здарылася і з лётчыкам Ф. Армандам, пра якога мы даведваемся з карціны «Гісторыя адной тэлеграмы». 38-ы авіятрад, у якім ён служыў, дыслацыраваны на тэрыторыі Беларусі, падзеленай фронтам грамадзянскай вайны. Чырвоная Армія было важна пастаянна мець аператыўныя дадзеныя пра рух праціўніка. У наветраную разведку, а тады гэта называлася авіяназіраннем, пасылалі надзейных лётчыкаў. Фёдар Арманда і некалькі яго таварышаў даверу камандавання не выклікалі. За «высакароднага» паходжання. Відаць, сітуацыя склалася надзвычайная, і лётчык звярнуўся па дапамогу да У. І. Леніна. Ленін правільна аданіў становішча: пралетарскім байцам трэба было яшчэ спасцігнуць тонкасці палітычнай граматы. Ён выслае тэрміновую дэпешу, у якой асабіста ручаецца за Ф. Арманда. Прычым, ні слова не ўпамінае пра маці, вядомаму рэвалюцыйнеру. Ручаецца непасрэдна за авіятара.

Каб расказаць гэты невялікі, з пункту гледжання строгай

ВЕРНАСЦЬ ПАМ'ЯЦІ

Наўрад ці ў дзяцінстве, калі пачынаеш думаць пра тое, чым зоймешся, калі станеш дарослым, Леанід Дробаў уяўляў, якая прафесія будзе яго лёсам.

Сын настаўніка пачатковай школы вёскі Растваў, што на Гомельшчыне, ён збіраўся працягваць сямейную традыцыю. Там больш, што ў яго быў цудоўны прыклад бацькі Міканора Іванавіча, які за шматгадовую і добрасумленную працу быў узнагароджаны ордэнам Леніна. Пасля сямігодкі Л. Дробаў паступае ў Мінскі педагагічны тэхнікум, ды вайна парушыла ўсе планы юнака. Ён вярнуўся ў вёску. Пачалося поўнае трывог, гора і небяспек жыццё на зямлі, дзе гаспадарылі акупанты. Ён бачыў пажары і катаванні, слёзы маці, дзеці якіх загінулі ў час бамбёжак ці былі расстраляны фашыстамі, чытаў пагрозлівыя загады фашысцкага «новага парадку». Ён разумеў, што нельга ў такі час сядзець без справы. Трэба было нешта рабіць. І вось аднойчы, позна ўвечары, да яго зайшоў былы школьны настаўнік П. І. Штыцко, які быў пачынаў ЦК КПБ у тыле ворага для арганізацыі партызанскага руху на Бабруйшчыне. Пасля працяглай гутаркі Леанід Дробаў атрымаў заданне: збіраць звесткі аб размяшчэнні нямецкіх гарнізонаў, узбраенні, дыслакацыі варожых часцей і перадаваць баявой партызанскай групе, што размясцілася ў лесе. Так у жніўні 1941 года ён становіцца партызанскім сувязным.

У гэты ж час ён сустраўся з вельмі цікавым чалавекам, смелым, рашучым, таленавітым. Той у жніўні вырваўся з фашысцкага палону. Гэта быў дзядзька Паўлаў, родам з Паволжа, дзе прайшоў выдатную школу кавальства. Хворы і знясілены, ён тым не менш і дна не мог сядзець без справы. Так у вёсцы з'явіўся майстар-чараўнік. Юнак прывязаўся да гэтага чалавека і свой вольны час звычайна праводзіў у кузні. Было надзвычай цікава наглядаць за чарадзеяствам гэтага вясёлага і працавітага чалавека, а часам і выканаць нескладаныя даручэнні. Дзядзька Паўлаў працаваў утрапена, выконваючы самыя разнастайныя просьбы вясцоўцаў. Аб майстры на ўсе рукі даведліся партызаны, і аднойчы надвечоркам яны наведаліся ў кузню. Работы стала ў шмат разоў больш. Давалася рамантаваць вінтоўкі, аўтаматы, часам нават дэталі гармат.

Зімой сорак другога Паўлава выдаў правакатар, і яго расстралялі фашысты. Балюча перажываў юнак смерць старэйшага таварыша. Боль страты і нянавісць да ворага не давалі яму спакою. Так у свае няпоўныя семнаццаць год Л. Дробаў уступае ў рады ісціўцаў 252-га атрада 1-й Бабруйскай партызанскай брыгады. Са зброяй у руках ён разам з бацькам помсціў ворагу за пакуты роднай зямлі. Маці з меншымі дзецьмі, як сям'ю партызана, заключылі ў канцэнтрацыйны лагер пад Азарычамі. Ад голаду і хвароб памёрла там трохгадовая сястра Леаніда Марыяна. Толькі імклівае наступленне Савецкай Арміі вызваліла вязняў ад немінучай смерці. Аб гэтым Л. Дробаў даведаўся ўжо будучы ў арміі. Камандзір часці дазволіў маладому салдату пабачыцца з роднымі, а сябры, ды і не толькі сябры, а ўсе тыя, з кім пачаў свой баявы шлях Леанід Дробаў, сабралі рунзак сухароў, хлеба, кансерваў, цукру, каб падтрымаць знясіленых пасля цяжкіх год няволі былых вязняў канцлагера.

Сустрача з маці, братамі і сястрой была радаснай і хваляючай.

Салдат даў клятву помсціць ворагу, пакуль зможа трымаць у руках зброю. Дзень Перамогі ён сустрэў у Германіі, на берагах Балтыкі.

Пасля дэмабілізацыі з рады Савецкай Арміі Л. Дробаў працягвае вучобу ў сярэдняй школе, а потым паступае ў Мінскае мастацкае вучылішча, некаторы час працуе выкладчыкам чарчэння і малявання, але жаданне працягваць вучобу не пакідае яго. Ён паступае ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт імя У. І. Леніна на факультэт журналістыкі, пасля заканчэння якога становіцца аспірантам Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР. А пасля аспірантуры заканчвае жывапісны факультэт Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута.

Навукова-даследчая дзейнасць Леаніда Міканавіча пачалася з вывучэння беларускага мастацтва XIX стагоддзя. Яго манаграфія «Жывапіс Беларусі XIX — пачатку XX стагоддзя», «Беларускія мастакі XIX стагоддзя» вызначаліся па тых часах навізнай матэрыялу, сур'езнасцю падыходу да вырашэння праблем развіцця беларускага мастацтва дарэвалюцыйнага перыяду. Ён увёў у навуковы ўжытак шмат імёнаў мастакоў, чыя творчасць служыць сведчаннем высокага ўзроўню беларускага выяўленчага мастацтва мінулага. Глыбокае вывучэнне рэалістычных традыцый дарэвалюцыйнага мастацтва мела вялікае значэнне і для развіцця сучаснага беларускага мастацтва.

Праблемам развіцця савецкага мастацтва рэспублікі прысвечаны манаграфія «Жывапіс Савецкай Беларусі (1917—1975)», «Мастацтва Беларускай ССР», «Сучасны беларускі партрэт», «А. Мазалёў», «А. Шаўчэнка», а таксама шэраг навуковых артыкулаў.

Л. Дробаў — навуковы кіраўнік фундаментальнага выдання шасцітомнай «Гісторыі беларускага мастацтва», якая рыхтуецца да друку ў выдавецтве АН БССР «Навука і тэхніка», прымаў удзел у стварэнні 9-томнай «Гісторыі мастацтва народаў СССР». За гэтую працу ён быў узнагароджаны дыпламам першай ступені прэзідыума праўлення Саюза мастакоў СССР.

Л. ДРОБАЎ У штабе мінскай міліцыі, 1975.

Леанід Міканавіч належыць да ліку тых мастацтвазнаўцаў, якія сваё жыццё прысвяцілі даследаванню праблем, звязаных са станаўленнем і развіццём беларускага выяўленчага мастацтва. Ён шчасліва спалучае ў сабе мастака і вучонага-даследчыка, што дазваляе больш грунтоўна рашаць складаныя задачы навуковай работы.

Ужо чвэрць стагоддзя ён узначае сектар выяўленчага мастацтва Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР.

Побач з навукова-даследчай работай Л. М. Дробаў шмат увагі аддае творчай рабоце над стварэннем тэматычных карцін, партрэтаў, пейзажаў.

Карціны і вобразы юнацтва, якое было абпалена ў цяжкія гады Вялікай Айчыннай вайны, загартавалі ў баях партызанскай барацьбы і на фронце. Гора страт таварышаў па зброі і радасць перамогі паўстаюць разам з жывапісным палотнаў Л. М. Дробава «Партызанская кузня», «Успамін аб юнацтве», «Прэлюдыя», «Трагедыя Хатыні». Невыпадковым быў выбар тэмы для дыпломнай работы ў Беларускай дзяржаўнай тэатральна-мастацкай інстытуце — «Партызанская кузня». Ён добра памятаў вобраз каваля Паўлава, Галоўная ідэя палатна — усе сілы і сродкі на барацьбу з ворагам. Напружаны каларыт карціны перадае трывожнасць часу, калі кожную хвіліну ў кузню маглі ўварвацца фашысты. Карціна вызначаецца глы-

бокай праўдай у перадачы хваляючых падзей вайны.

У «Прэлюдыі» Л. Дробаў імкнецца перадаць хвіліну адпачынку байцоў паміж баямі. Стомленыя цяжкімі пераходамі, жорсткімі баямі байцы слухаюць «Прэлюдыю», якую выконвае былы музыкант, а зараз салдат. Прыцягвае ўвагу ўсхваляваны твар выканаўцы. Ён з асаблівай увагай услахоўваецца ў гукі скрыпкі, якую не давалася трымаць у руках ужо некалькі гадоў. Музыка рэстрывоўжыла салдата. Кожны з іх успомніў мірнае жыццё, дом, родных. Сонечны пейзаж, усхваляванасць твараў, разнастайнасць вобразаў і характараў надаюць палатну аптымізм і веру ў перамогу над ворагам.

Зараз на мальяберце ў майстарні Л. М. Дробава стаіць палатно «Трагедыя Хатыні». Ён не быў сведкам менавіта гэтых трагічных падзей, але ён бачыў пажары, расстрэлы і катаванні, бачыў канцэнтрацыйныя лагery, сам прайшоў праз цяжкія выпрабаванні, і выбар гэтай тэмы апраўданы. Карціна гучыць пратэстам фашызму, пратэстам вайне.

Пры ўсёй напружанасці навуковай, творчай, грамадскай работы Л. Дробаў заўсёды знаходзіць час, каб сустрэцца з баявымі сябрамі, каб прыпомніць тыя хваляючыя, поўныя небяспекі і цяжкасцей дні, прыпомніць сяброў, якія не дажылі да Перамогі.

Леаніду Міканавічу Дробаву спаўняецца 60 гадоў — гэта час падвядзення вынікаў і творчай сталасці. Ветэран па-ранейшаму ў страі.

П. КАРНАЧ.

МУЗЫКА

КРАНАЮЧЫ СТРУНЫ ДУШЫ

Ён прыйшоў за кулісы пасля канцэрта. Прадставіўся сціпла: Саша. Прозвішча, сказаў, значэння не мае, таму што хоча падысказаць ад усіх, хто быў зараз у зале. Ад усіх, хто толькі што з захвапленнем апладзіраваў артыстам, хто апускаўся з імі ў глыбіні незадавольнай любові і ўзлятаў на крылах радасці ў вясёлым «Карнавале». Прыйшоў падысказаць і пажадаць поспехаў.

Ён ужо слухаў аднойчы ансамбль у спякотным Самаркандзе. «Верасы» давалі тады для вайнаў чарговы шэфскі канцэрт. З таго часу і марыў пра сустрэчу...

Напэўна, няма для людзей мастацтва большай узнагароды, чым вольна прастыя, ад сэрца сказаныя словы. Не ўпершыню даводзіцца слухаць іх артыстам ансамбля «Верасы». Вольна ўжо больш за дзесяць гадоў калектыву не страчвае тых вышніх, якіх дасягнуў аднойчы, трывала ўтрымліваючыся на слізкім і няўстойлівым піку папулярнасці. Часта сустракаецца

ён з аўдыторыяй, патрабавальнай і непастаяннай у сваіх сімпатыях. І сустрэчы гэтыя — як глыток вады. Нярэдка пасля выступлення завязваецца сяброўская гутарка. Даверлівая танальнасць, якой прасякнуты абодва аддзяленні канцэрта, перарастае ў ім у магчымасць больш глыбокага ўзаемнага пазнання, што так многа дае і глядачам, і артыстам.

Зараз у ансамблі іх сямёра — нястомных у пошуку, ва ўдасканаленні свайго прафесійнага майстэрства, улюбёных у музыку і таварыскіх. Здолеў згуртаваць іх, задаць патрэбны тон, павесці за сабой таленавіты кампазітар і музыкант Васіль Раічык. Яго творы, сугучныя часу, блізкія маладосці па духу, і складаюць сёння аснову рэпертуару «Верасоў». Гучаць у выкананні ансамбля і мелодыі кампазітараў І. Лучанка, Я. Глебава, В. Іванова.

— Нам важна, — гаворыць В. Раічык, — не кім напісана песня, а тое, што яна можа раскажаць слухачу. Абсалютна не-

абходна, каб у ёй быў нейкі стрыжань, адштурхнуўшыся ад якога можна стварыць выразны музычны вобраз.

Шмат клопатаў у кіраўніка калектыву. Асабліва, калі выступае ён адразу ў некалькіх «іпастасях». Быць у курсе ўсіх навінак, класіфікацыя аб забеспячэнні ансамбля сучаснай апаратурай, не забываць пра ўдасканаленне ўласнага выканаўчага майстэрства і пастаянна тварыць, тварыць... Гледзячы на знешне кволю пастава Раічыка, міжволі задумваешся: як удаецца яму такое? Удаецца. Таму што гарыць у ім нязгасны агеньчык пошуку, таму што зноў і зноў кіча за сабой яе вялікасць Музыка.

Нядаўна японская фірма «Ямаха» арганізавала ў Маскве курсы навучання сучасным метадам ігры на найноўшых электронных музычных інструментах. І зноў тут праявіўся высокі прафесіяналізм Раічыка-музыканта. З усіх навучэнцаў да заключнага экзамена было дапушчана ўсяго чатыры, і сярод іх — кіраўнік «Верасоў». Віртуозна выкананыя ім мелодыі, у тым ліку музыка да балета Я. Глебава «Маленькі прынец», настолькі спадабаліся японскім слухачам, што яны павесілі гэтыя запісы з сабой.

Трэба сказаць, што быў сярод экзаменуемых і яшчэ адзін Раічык — 14-гадовы Сяргей. Так, сын упэўнена ідзе за бацькам. Хутка гледачы ўбачаць яго ў складзе ансамбля.

Артысты ансамбля «Верасы» гутарыць з дэлегатам XXVII з'езда КПСС старэйшай калгаса «Савецкая Беларусь» Камянецкага раёна Героем Сцяпаністычнай Працы У. Л. Вядулом.

Фота В. ШУБЫ. (БЕЛТА).

Калі чытач прабягне гэтыя радкі, «Верасы» далёка ад беларускай зямлі. Ім апладзіруюць прыхільнікі эстраднага мастацтва Уладзіслава і Благавешчанска, Паўднёва-Сахалінска і Хабароўска — жыхары далёкаўсходніх раёнаў краіны, маракі. Упершыню прадстаўляе ім ансамбль сваю праграму.

А што ж у планах калектыву на бліжэйшы час?

— Мяркую, — гаворыць Васіль Раічык, з якім мы сустрэліся перад ад'ездам, — закончыць работу над новым альбомам з дзювоў пласцінак з падрыхаванай назвай «Музыка для ўсіх»: з адной прагучаць лірыч-

ныя песні, другая адрасавана дыскацекам. Слухачам, думаецца, будзе прыемна сустрэцца з ужо вядомымі ім мелодыямі «Кяханія развіталыны баль», «Караван», «У імя каханя» і іншымі, а таксама пазнаёміцца з некаторымі навінкамі. Увосень нас чакаюць адказныя і цікавыя гастролі ў Славені. Старацца абдумаем і рыхтуем праграму. Перавагу ў ёй аддадзім песням на нашай роднай мове, пастараемся перадаць непаўторны каларыт Белай Русі.

І. МАРМУЛЕўСКАЯ, кар. БЕЛТА.

КІШЭННАГА фарма-ту кніжачка. На фоне чырванаватай залоні з беларускім арнамантам — выразным белым шрыфтам: Андрэй Макаёнак. НА ДОСВІТКУ. Тытульны аркуш, на ім — даравальны надпіс зялёным чарнілам: «Усеваладу Кухту — другу і рэжысёру з павагай». Подпіс аўтара. П'еса выдадзена ў 1952 годзе...

Праграма на мелававай паперы з эмблемай Крамлёўскага тэатра: Андрэй Макаёнак. ЛЯВОНІКА НА АРБІЦЕ. Камедыя ў 3 дзеях... Сінія радкі зверху: «Усеваладу Кухта. Будем надеяться, что не впервой встречаемся в Кремле». Подпіс аўтара...

Праграма ад 17 верасня 1961 года... Некалькі фотаздымкаў Андрэя перад Крамлёўскім тэатрам, афіша «Лявонікі» і сцэна з яе...

...У канцы 1951 года справы мае як рэжысёра «склаліся ў тэатры імя Янкі Купалы далёка не лепшым чынам, нягледзячы на даволі паспяховыя дэбюты. Новы дырэктар А. Целічан, які прыйшоў на змену У. Стэльмаху, упарта трымаў мяне ў становішчы беспрацоўнага. У складаных прычынах гэтага я паглыбляюцца тут не буду, але павінен адзначыць, што мой творчы шэф, якому я буду ўдзячны ўсё жыццё — Канстанцін Мікалаевіч Саннікаў упарта шукаў выйсця з неадарэчнага для мяне становішча, хоць і яму на той перыяд у тэатры было вельмі нялёгка. Адночы Саннікаў выклікаў мяне: «Ну, вось што, Усевалад, будзце ставіць разам са мной спектакль...» Па маладосці гадоў і адпаведнай узросту ганарыстасці я перш за ўсё падумаў пра абражанне сваё самалюбства: мною ўжо былі пастаўлены зусім самастойна два спектаклі ў Маскве і адзін тут — у купалаўскім тэатры, усе тры ўдала. І раптам мне прапанова працаваць на некалькіх рангаў ніжэй — асістэнта пры пастаноўшчыку (інакш я не мог вытлумачыць прапанову Саннікава). Так я і выпаліў Канстанціну Мікалаевічу, дадаўшы, што пры сітуацыі, якая склалася, гэта будзе афіцыйным зацвярджэннем пазіцыі Целічана. «Вы не зразу мелі мяне, — сур'ёзна-дабрадушна і настойліва сказаў Саннікаў. — Не рэжысёр-асістэнт, а супастаноўшчык, на роўных са мной правах».

Мне стала сорамна — я ўявіў, чаго каштавала Саннікава дамагчыся ў дырэкцыі і гэтага для мяне, аднак прапармытаў штосьці накітавалі: усё роўна, маўляў, крытыкі будуць лічыць мяне падручным пры Канстанціне Мікалаевічу, «на падхваце»...

— Ну, ці мала што будуць лічыць крытыкі. Даруйце ім за гэта. Бо вы ведаеце, як я да вас стаўлюся. Дык чаму б нам не папрацаваць побач — старому і маладому?.. А вось і п'еса. Маладога аўтара. П'еса першая, калі не лічыць некалькі аднаактовак. Бярыце, чытайце і з заўтрашняга дня пачынаем работу. — Саннікаў даў мне пераплаценны машынапісны экзэмпляр п'есы. — Гэта не шэдэўр, — дадаў ён, — але не настройвайцеся на тое, што гэта не шэдэўр. Сялянскі хлопец з Гомельшчыны, удзельнік вай-

ны, настаўнічаў у Грузіі, а п'есу напісаў пра... Францыю. На гэта таксама трэба набрацца смеласці. Чытайце без прадзятасці. Сапраўдная яго п'еса будзе наступнай. Але яна будзе пасля таго, як мы з вамі самым найлепшым, самым стараным чынам паставім «На досвітку». Назва вам падабаецца? А завуч аўтара — Андрэй. Андрэй Макаёнак. Ен, памойму, гады на два ўсяго старэйшы за вас... Ну, да заўтра! А як будуць крытыкі вызначаць вашу наменклатуру ў гэтым спектаклі, гэта не галоўнае. Галоўнае для нас — даць Беларусі новага драматурга.

Калі паспрабаваць вызначыць уражанне ад Андрэя Макаёна-

сваю рэжысёрскую ўладу. Канстанцін Мікалаевіч тлумачыў: «Хлопец разумны — пазней разбярэцца сам. Тое, з чым я згаджаюся, насуперак, здавалася б, здароваму сэнсу, — асабліва ўроўню спектаклю не прынясе. А для Андрэя ўрок у выніку будзе больш назіральны».

Саннікаў цудоўна разумеў, што з найўнага драматургічнага матэрыялу дасканаласці ўсё роўна не атрымаецца, і таму загадаў дапускаў пэўныя выдаткі, пры гэтым дбаў усё ж, каб спектакль у выніку атрымаўся добры.

Скажам, Андрэй вельмі хацеў бачыць у некаторых ролях

чанны Андрэя, Саннікаў максімальна абвастрыў канфлікт пазней дзейнымі асобамі, што зрабіла гэтую сцэну выразнай кульмінацыяй спектакля, а рэакцыя глядачоў затым цалкам пераканала ў праваце пастаноўшчыка.

Увогуле ж, праца вялася дружна і, я нават бы сказаў, захопленна. Крыху замінала, праўда, адмоўная настроенасць асобных актёраў да п'есы, дакладней, да яе недасканаласцей. Вызначыўся ў гэтым і любімы аўтарам (і ўсім нам) зухаваты Барыс Кудраўцаў — ён час ад часу добрадушна звяртаўся да аўтара непасрэдна са сцэны на рэпетыцыях: «Давай, Андрэй, выкрас-

у натхнёным выкананні Зары Далуханавай, а таксама асобныя інструментальныя мелодыі. Але, на жаль, музыку Я. Цікоцкі ўжо закончыў, не прыняць яе не было ніякіх фармальна падстаў. У дадат: да яе ўдалося скарыстаць толькі адну з песень Лемарка і запіс Далуханавай. Дарэчы, у друкаваным выданні «На досвітку» можна знайсці месца гэтых двух нумароў...

І вось спектакль выйшаў да глядача. Выйшаў з ім і новы беларускі драматург, які — прайдзе час — будзе народным пісьменнікам рэспублікі, вядомым і прызнаным далёка за яе межамі. «На досвітку» быў пачатак удалы. Я не стаў тут перад сабой задачу аналізаваць першы буйны драматургічны вопыт Андрэя Макаёнака, але хацу сказаць, што ён дастойны большага, чым проста напамінак у існуючых працах па гісторыі беларускага савецкага тэатра. Макаёнка адносна «На досвітку» звычайна інкрымінавалася яго асабістае няведанне замежнага жыцця. Ды не палянуўцеся і параўнайце «На досвітку» з сучаснымі прызнанымі п'есамі-навінкамі на міжнародных тэмы, аўтары якіх асабіста былі на месцах падзей, якія яны апісваюць. Ці вельмі вялікая розніца? І яшчэ. «На досвітку» мае рэдкую і каштоўную асаблівасць, якая зыходзіць, між іншым, з традыцыі беларускай класічнай драматургіі: галоўная дзейная асоба п'есы — народ. І я цалкам падзяляю думку, выказаную ў прэм'ерны дні Э. Герасімовіч: «Вельмі правільна зрабіў аўтар, зрабіўшы вядучай сілай у развіцці дзеяння рабочых завода Дзюрвіля, ставячы іх на першы план. Ім прысвечаны цэнтральныя сцэны ў п'есе, і яны найбольш удалы ў драматурга».

Дадамо: і ў спектаклі «На досвітку». Ен ішоў з поспехам, але доўга ў рэпертуары тэатра не ўтрымаўся. Адной з прычын была празмерная (калі можна так сказаць) актуальнасць п'есы: некаторыя моманты міжнароднага жыцця, акцэнтаваны ў тэксце, хутка мяняліся — хача, зрэшты, у такім выпадку можна было зрабіць належныя карэктывы. Але другая прычына аказалася больш істотнай — адносіны новага галоўнага рэжысёра І. Судакіна да п'есы і да спектакля: мякка кажучы, яны былі іранічнымі...

Праз дзень-два пасля прэм'еры абодва рэжысёры і аўтар абмяняліся падрабязнымі, шчырымі ўражаннямі аб супольнай працы і, як быццам, засталіся задаволены адзін адным. «Пад залоню» Канстанцін Мікалаевіч сказаў узрадаванаму Макаёнку: «Ну вось, Андрэй, тэатральная дарога перад табай адкрыта. Толькі, калі ласка, не пішы больш «пра заграўніцу...» — «Дык жа атрымалася!» — узвіўся Андрэй. — «Тым больш не пішы, — з мяккай настойлівасцю працягваў Саннікаў, — ты карэнны беларус і перш за ўсё абавязаны пісаць пра свой народ. Пра французцаў няхай французцы пішуць, яны сябе лепш ведаюць. Ты пішы пра беларусаў, а мы з Усеваладам гэтую новую тваю п'есу паставім...» — «Абяцаю!» — цвёрда сказаў Андрэй.

Новую п'есу Макаёнка «пра

ВОДГУК ДРУЖЬБЫ

ка некалькімі словамі, то і ўзяў бы такія: жыццярэдаснасць, энергія, напор. Вядома, даводзілася назіраць Андрэя ў розных станах — і заклапочаным, і сярдзітым, і задумлена-засяроджаным. Але вось цяпер, больш чым трыццаць гадоў пасля першай сустрэчы, бачу, нібыта ўсмехаюцца ён — хітравата і абаяльна. Па ініцыятыве Андрэя мы адразу перайшлі «на ты» гэтак натуральна, што быццам іначай і быць не магло. Убачыўшы ў мяне экзэмпляр сваёй п'есы, ён весела сказаў: «Крытыкаваць будзеш? Не трэба. Дзядзька Косця (так ён называў К. Саннікава толькі за вочы, ды і то рэдка пры кім) ужо маю п'есу на трэсачкі разбіў. А вось бачыш — ставіць! Ведаеш, калі на паперы — мне ўсё падабаецца, з любым словам расставацца шкада. Хутчэй бы на сцэне ўбачыць, тады лепш ва ўсім разбярэся. Я ж на адной п'есе не збіраюся спыняцца — новыя задумкі ёсць».

Потым Андрэй пажартаваў з нагоды таго, што, пачуўшы, відаць, пра яго ўпарта характар, на яго напусцілі не аднаго рэжысёра, а адразу двух. І дадаў: «Дзядзька Косця для мяне — бог. Што ён з маўзонаўскай дэкламацыі зрабіў!.. Твой «Пабег» я бачыў. Добры спектакль атрымаўся, а п'еса — не сказаў бы, што важнецкая... Ты толькі не падумай, быццам я за рэжысёрскія спіны хавацца збіраюся. Разумею, п'еса павінна быць такой, каб сама па сабе ўражвала — як у класікаў... Але гэта потым. Цяпер буду вучыцца!»

І Андрэй вучыўся. Хоць характар свой (у сэнсе ўпартаці) час ад часу паказваў. Трэба сказаць, што Саннікаў далёка не заўсёды спрабаваў яго пераканаць.

На маё неўразуменне, чаму ён не скарыстае сяды-тады

пэўных актёраў — Саннікаў згадзіўся. Напрыклад, ролі кіраўніка секцыі кампарты Анры Леду відавочна лепш адпавядаў І. Шаціла. Макаёнак настойваў на Б. Кудраўцаве. Саннікаў не спрачаўся: ні той, ні другі актёр, будучы вопытнымі майстрамі, усё роўна цалкам не «ажывілі» б пераважна дэкларатыўнага тэксту ролі. А іначай яе напісаць на той час аўтар проста не мог. Але вось настойлівасць Канстанціна Мікалаевіча ў прызначэнні на ролі найўрымслівага духам інваліда Раймона З. Стомы, якога глядачы і аўтар «На досвітку» прывыклі бачыць пераважна выканаўцам адмоўных персанажаў, — гэтая настойлівасць дала выдатны вынік, надзейна абгрунтаваны сакавітым аўтарскім матэрыялам.

Андрэй быў у захапленні ад работы Эдзіслава Францавіча, і глядач прымаў Раймона з вялікай сімпатыяй, узнагароджваючы многія яго рэплікі апладысмантамі. Асабіста я лічу, што роля Раймона ў творчасці З. Стомы недастаткова ацэнена, а гэта, бяспрэчна, адна з лепшых яго работ.

Што датычыць працы над тэкстам, то Саннікаў па магчымасці і вельмі далікатна перасцерагаў аўтара ад шматслоўнасці.

— Даверся ты актёру, — гаварыў ён Андрэю, — бо тое, што тут напісана на злай старонцы, можна данесці праз дзве-тры кароткія рэплікі. Ды і падтэкстаў у цябе малавата — што думаеце, тое і дакладаюць...

Вельмі ўважліва сачыў Саннікаў за тым, каб персанажы не проста абменьваліся фразамі, а дзейнічалі словам. У гэтым сэнсе вельмі паказальная рашучая перапрацоўка Канстанцінам Мікалаевічам фіналу 6-й карціны («Гасціная Дзюрвіля»). Нягледзячы на пры-

лім палавіну майго тэксту! Любую!» Аднак абаяльнасць аўтара, яго непрыхаванае і нейкае азартнае жаданне, каб спектакль атрымаўся як мага лепшы, аб'ядноўвала ўсіх.

Слабым месцам у пастаноўцы «На досвітку» аказалася афармленне. Яно не памагала актёрам, калі не сказаць — перашкаджала. Пры абмеркаванні «эскізаў» І. Ушакова, мастака таленавітага і прафесійнага, мая думка не перамагла ўражанняў Саннікава і Макаёнка. Афармленне было вырашана Ушаковым па-бытавому, тады як п'еса мела адкрыта выяўлены плакатны, публіцыстычны характар. Але эскізы аказаліся вельмі сугучнымі дэталізаваным аўтарскім апісаннем месцаў дзеяння, і гэта адразу ж выклікала да іх прыхільнасць Макаёнка. Саннікаў падтрымаў аўтара...

З музычным афармленнем было так. Музыку да спектакля спецыяльна пісаў цудоўны і сімпатычны Яўген Карлавіч Цікоцкі. Устаноўкі яму былі дадзены, так сказаць, у традыцыйна-ілюстрацыйным плане, што ён і ажыццявіў. Такі кампазітар мог напісаць толькі добрую музыку, але атрымалася яна, у лепшым сэнсе гэтага слова, акадэмічная. Як і афармленне, яна таксама «цягнула ў быт». Спектакль жа ўсім сваім ладам, надзеяннасцю, народнасцю вымагаў нацыянальных шлягераў, песень шансансье, мелодый барацьбы і перамогі. Я падзяляў гэтымі думкамі з Андрэем. «Чэсна скажу, — прызнаўся ён, — я ў музычных справах слабак. Ты канкрэтна можаш што-небудзь — прапанаваць?» І мы праслухалі з майёй даволі ўнушальнай калекцыі запісаў усё тое, што магло б быць карысным для «На досвітку». Асабліва спадабаліся Андрэю Франсіс Лемарк і «Песня французскіх докераў»

ЧАСОПІСЫ ў ЖНІЎНІ

«ПОЛЫМЯ»

Проза прадстаўлена апавяданнямі М. Ранітнага і працагам рамана В. Казько «Сад, альбо Забытаны след рамана». Змешчаны вершы Я. Міклашэўскага, У. Паўлава, А. Наско, У. Папковіча, К. Ільшчыца. Пад рубрыкай «Новыя пераклады» публікуецца падборка з англійскай класічнай пазіі ў перакладзе Р. Барадуліна. І. Антановіч выступае з артыкулам «Сучасны капіталізм і дэградацыя працы».

«Зорны час Уладзіміра Шванкова» — нарыс І. Канановіча.

У раздзеле «Навука» — артыкул Я. Бабосава «Чалавечы фактар і дыялектыка паскарэння». Пра творчасць Г. Бураўкіна ў сувязі з 50-годдзем пэста разважае Р. Барадулін — «Цвёрдая чына слова». Думкамі пасля знаёмства са зборам твораў М. Лынькова дзеліцца Т. Шамякіна — «Глядзю, бачыў вечнасць...». Літаратура, жыццё, шола — так у некалькіх словах можна ахарактарызаваць кола праблем, якія цікавяць

В. Вітку, — «Традыцыя, пошук, эксперымент». Новая кнігі рэцэнзуюць М. Ароўка, К. Далідовіч, А. Асташонок. Есць чарговая падборка «Наш календар».

«МАЛАДОСЦЬ»

«Дом» — паэма К. Камейшы. Публікуюцца вершы Я. Крупенкі, Я. Міклашэўскага, М. Башлакова, Алега Жука, У. Мацвеевіч, П. Пруднікава. Проза прадстаўлена пачаткам рамана Л. Левановіча «Шчыглы», апавяданнямі А. Дзятлава, А. Собалева, Л. Арабей. Г. Жылінін выступае з артыкулам «Сяньце разумнае, вечнае».

Артыкул А. Гаўрона «Чым абярнецца рубель?» прадаўжае рубрыку «Маладосць» у саўгасе «Адраджэнне».

«Буслы над стапелем» — фотарэпартаж В. Ждановіча. М. Матукоўскі разважае пра творчасць Г. Бураўкіна — «Я люблю давярацца людзям...» (да 50-годдзя творцы). П. Васілеўскі напісаў штрыхі да творчага партрэта мастака Ю. Герасіменкі — «Пачуць гучанне цішыні».

«БЕЛАРУСЬ»

Адкрывае нумар падборка апэратыўных матэрыялаў — «Хада падзей».

Пад рубрыкай «Зямля, адкуль родам» выступае М. Дубоўскі — «А памяць вяртае назад...».

Штрыхі да творчага партрэта В. Шаранговіча напісала Т. Бондар («У імя чалавека»). А. Дударэва — А. Ганчароў («Культ сонца»). Пра здабыткі і страты ансамбля «Песняры» разважае П. Янубовіч — «Я ўсё той жа...».

Змешчаны вершы М. Дунсы, апавяданні «Рута» С. Грахоўскага, «Не абкрадзі сябе» В. Санько, фотазамалёўка В. Жука з Венгрыі «Вясёлка над Дунаем», фотарэпартаж Л. Сухановай і Я. Контэша «Музыка вясковага ветру».

Пра забудову вёскі выказваюцца М. Шэляговіч — «Сялян-

Вісарыён ГАРБУК

8 жніўня 1986 года памёр вядомы беларускі пісьменнік, заслужаны работнік культуры БССР, член КПСС з 1964 года Вісарыён Сцяпанавіч Гарбук.

Вісарыён Гарбук нарадзіўся 24.XI.1913 года ў вёсцы Шкілякі Полацкага раёна Віцебскай вобласці ў сялянскай сям'і. Скончыў у 1933 годзе Лепельскі педагогічны тэхнікум, настаўнічаў у Чашніцкім раёне і завода вучыўся ў Мінскім педагогічным інстытуце. З 1940 года працаваў у Мехаўскай сярэдняй школе на Віцебшчыне. З першых дзён вайны знаходзіўся на фронце. Быў сапёрам. Прымаў удзел у абароне Масквы, вызваленні Беларусі, Польшчы, узяцці Берліна. Ваенныя нягоды адбіліся на здароўі Вісарыёна Гарбука. У 1946 годзе

ён цяжка захварэў. Жыў у горадзе Пяцігорску.

Хвароба не зламала Вісарыёна Гарбука. У 1957 годзе ён надрукаваў першае апавяданне. Неўзабаве выходзіць кніга прозы «Не шукаю спакою». Пяру Вісарыёна Гарбука належаць кніжкі «Лицо в полосу», «Таюшыны расказы», «Аллочка-забывалочка», «На маім акне», «Незнарок і знарок», «Такіх кветак не бывае», «Хто такія мы», «Мышки и Мишки», «Самной здарылася неверагоднае», «Горад без папугайчыкаў».

У сваіх творах Вісарыён Гарбук услёўляў подзвіг савецкіх людзей у гады Вялікай Айчыннай вайны, працоўныя будні савецкага чалавека. Асабліва цёпла і шчыра ён адносіўся да юнага пакалення, прысвяціў яму свае самыя лепшыя творы.

Вісарыён Гарбук прымаў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, дапамагаў мясцовым літаратарам у авалоданні пісьменніцкім майстэрствам.

За баявыя і працоўныя заслугі Вісарыён Гарбук узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны і медалямі.

Светлая памяць аб Вісарыёне Сцяпанавічу Гарбуку, таленавітым літаратары-камунісце, вэтэране вайны, мужным і слаўным чалавеку, назаўсёды застанецца ў сэрцах усіх тых, хто ведаў яго.

ПРАУЛЕННЕ САЮЗА ПІСЬМЕННИКАУ БССР.

ЛЕГЕНДАЙ БЫЎ І КАЗКАЙ...

Больш як два месяцы я не меў вестачкі ад Вісарыёна Сцяпанавіча Гарбука. Мясце гэта трывожыла. Мы часта абменьваліся кароткімі пісьмамі, дзяліліся навінамі. Мясце цікавіла, ці атрымаў мой друг кнігу ўспамінаў пра Пятруся Броўку. У ёй змешчаны і ўспаміны Вісарыёна Гарбука. Неўзабаве я атрымаў напісаны каліграфічным почыркам ліст. Кожная літара, кожнае слова былі выведзены выразна, і змест ліста быў лаканічным. 12 ліпеня прынеслі мне канверт з паштовым штэмпелем горада Пяцігорска. Чытаю і радуся. Дарэмна я трывожыўся. Прыгадаўся радкі з яго аўтабіяграфіі: «Глыбока ў маім сэрцы хаваецца надзея: у шэрагах будаўнікоў камунізму сустрэць двухтысячны год». Колькі веры ў свае сілы! І гэта пісаў чалавек, ветэран Вялікай Айчыннай, які быў прыкаваны да бальнічнай пасцелі звыш дзесятка гадоў.

Пісьменнік раскаваў далей, што разам з сябрамі рыхтаваўся вярнуцца на радзіму, але здарылася непрадбачанае: у пачатку 1946 года захварэў у Берліне поліартрытам і праляжаў на шпітальным ложку аж да 1960 года. А цяпер, у апошнім пісьме, пісаў:

«Любы Станіславе!

Я ўжо дзесятыю ноч сплю на лоджы, а не ў пакоі і адчуваю, як маладзёю штодзень на год-два. Распачаў бойку з

мясцовым выдавецтвам (Стаўрапаль) за выхад кніжкі да майго 75-годдзя ў 1988 годзе».

Я калісьці, як ехаў да Вісарыёна Гарбука ў Пяцігорск, напісаў радасны верш, каб віншаваць яго з 70-годдзем з дня нараджэння. Цяпер, калі атрымаў тэлеграму пра смерць пісьменніка, напісаліся балючыя радкі, прысвечаныя ўшанаванню яго памяці.

Над Дзвіною чайкі з крыкам кружаць

І спускаюцца над сіняю затокай.

Незабыўным быў і застаешся, дружа,

Думаў вечна аб радзіме блізкай і далёкай.

Я гартаў нядаўна твой старэнькі дзёнік.

Здымак разглядаў. Стаіш каля рэйхстага.

Бачу я цябе жывым і сёння, Перамогаю усхваляваным і да працы прагным.

Працаваў і жыў ты на зямлі каўказскай,

Многае стварыў і многае адлеў.

Ты для нас легендай быў і казкай,

Светлай зоркаю над пяцігорскім полем.

Станіслаў ШУШКЕВІЧ.

8 жніўня 1986 года.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смуткуе з прычыны смерці пісьменніка Вісарыёна ГАРБУКА, члена КПСС, удзельніка Вялікай Айчыннай вайны, заслужанага работніка культуры БССР. І выказвае спачуванне родным і бліжнім нябожчыка.

пстрыкнуць затворам майго «Зеніта». Спытаў, ці буду я здымаць у зале па ходу спектакля. Я адказаў, што, па-першае, фатаграфаванне ў гэтым памяшканні катэгорычна забараняецца, а, па-другое, на здымку ж не будзе бачна, на якой канкрэтна сцэне зроблены фотаздымак. «Але ж я буду пра гэта ведаць», — запярэчыў Андрэй. — І дазвол мы атрымаем». І сапраўды, у залітым сонцам кабінце дырэктара Крамлёўскага тэатра, за вялікім разным сталом на зіхоткім паркетце, дазвол быў атрыманы імгненна: абаяльнасць Андрэя аказалася пераможнай.

Пра «Лявоніху на арбіце» пісалі шмат. Дадамо толькі адно сведчанне відавочцы. Глядзельная зала Крамлёўскага тэатра была радыёфікавана: на кожным крэсле віселі навушнікі, праз якія трансліраваўся рускі пераклад тэксту п'есы. Да пачатку спектакля навушнікі бялелі амаль на ўсіх глядачах, а мінут праз пятнаццаць-дваццаць вярнуліся на свае месцы: каларытная макеёнкаўская мова даходзіла без перакладу. (Гэтак жа некалі, успамінаю, было і на купалаўскай «Паўлінцы» ў філіяле МХАТа). Спектакль прайшоў добра, нягледзячы на тое, што ранішні паказ быў без Дзядзюшкі і Малчанава. Выклікалі пасля заканчэння на сцэну і Макеёнка. Выйшаў ён ужо і не гэтак сарамліва і збытанна, як пасля «На досвітку»: адчуваўся, што яму гэта не ўпершыню.

Пасля спектакля я дачакаўся Макеёнка каля службовага ўваходу. Выйшаў ён зноў з Целічанам, вясёлы і ўзбуджаны. Крыху пастаялі, паразважалі пра рознае. Перад тым, як развітацца, Андрэй раптам рэзка сказаў Целічану: «Эх, Аляксандр Пятровіч! Падвялі вы мяне перад самім Канстанцінам Мікалаевічам!» — «Пра што гэта ты?» — не зразумеў Целічан. «Саннікаў жа хацеў, каб над «Выбачайце...» і Усевалад з ім працаваў. І я хацеў...» — «Ці мала чаго вы абодва хацелі...» — прабурчаў дырэктар. Наступная — і апошняя — сустрэча з Андрэем была зноў

жа праз 10 гадоў. У 1971 годзе я паспрабаваў ажиццявіць на Беларускай студыі тэлебачання новую версію сваёй мінулай работы — «Песня музыканта» (паходзе «Сымона-музыкі» Я. Коласа). Я дамагаўся, каб гэта быў двухсерыйны каляровы тэлефільм, зняты на пазычнай беларускай натуре, але — марна... Перад ад'ездам убачыў на плошчы Перамогі Андрэя. Ён ішоў паволі, задумаўшыся пра нешта, Паклікаў яго, і пайшлі разам. Андрэй быў змрочны, такім я яго яшчэ ніколі не бачыў. «Можа, я перашкаджаю? — спытаў асцярожна. — Адцягваю цябе ад нейкіх думак?» — «Ад такіх, ад якіх і трэба адцягваць», — адказаў Андрэй, нека прысаниўся і падаўся амаль такім, як і раней. — Ну, выкладвай, як твае справы...» Я сцісла растлумачыў. Андрэй замест спачування аблаяў мяне, сказаў, што пры першых жа цяжкасцях з «Сымонам» трэба было звярнуцца да яго: «Цябе ўсе пісьменнікі падтрымалі б — гэта ж такая справа!.. Ды я і сам, чаго тут хаваць, вагу такую-сякую маю, не тое, што ў часы «На досвітку»...»

Праходзячы каля павароткі да тэатра імя Янкі Купалы, успомнілі пра Канстанціна Мікалаевіча. Мы якраз знаходзіліся на тым маршруце, якім я ехаў з Саннікавым у яго аўтамашыне незадоўга да ад'езду з Мінска. Знамянальным падалося тое, што і прагулка з Андрэем ішла тым жа шляхам. І таксама познім вечарам...

Паспрачаліся пра пастаноўку купалаўцамі «Трыбунала» — тут нашы думкі палярна разшыліся (я пакінуў спектакль з другога дзеяння). Размова перайшла на планы. Андрэй сказаў, што ў яго іх — навалом, але вось штосьці зрэдку здароўе стала падводзіць (які і што, я не ўдакладняў). Я спытаўся, ці надрукуюць у «Немане» мой кіна-тэлесцэнарый паводле «Сымона-музыкі».

— У прынцыпе гэта магчыма, — падумаўшы, сказаў Андрэй, — але вось у нас у часопіснай справе сцэнарый наогул чамусьці не паважаюць. Ці шмат ты іх бачыў у цэнтральных тоўстых часопісах? Да таго ж твой сцэнарый не на арыгінальнай аснове, а інсцэніроўка... Праўда, па нашай класіцы... Але ў перакладзе на рускую. З другога боку, чаму б не папулярываваць нашу класіку сярод рускіх чытачоў?.. Бачыш, як усё няпроста... Я не кажу — «не». Давай да гэтай тэмы вернемся крыху пазней. Напішы мне праз пару месяцаў проста на «Неман», а я да гэтага часу праздзірюю глебу...

Я напісаў яму ліст, але ён ужо ў «Немане» не працаваў. Мабыць, многія творчыя і арганізацыйныя намеры і планы гэтага няўрымслівага мастака слова, чалавека тэатра, падзяржаўнаму і асабіста зацікаўленаму ў росквіце нацыянальнай сцэны і драматычнай літаратуры, засталіся нерэалізаванымі. Ён пайшоў ад нас заўчасна. І сумуеш аб ім, і прыгадваеш са светлым пачуццём: ты быў знаёмы і па-творчы супрацоўнічаў з сапраўдным Чалавекам!

Усевалад КУХТА.

Масква.

беларусаў», ставіў Канстанцін Мікалаевіч адзін («Выбачайце, калі ласка!», 1954 г.) — я на той час у тэатры ўжо не працаваў. А «пра заганіцу» Андрэй пазней усё-такі прадаўжаў пісаць. Аднак Саннікаў меў рацыю ў сваім пажаданні: лепшыя п'есы Макеёнка ўсё ж тыя, якія былі прасякнуты роднай і блізкай яму беларускай тэматыкай, лепшая з іх — «Трыбунал». Праца з п'есай «На досвітку» аказалася для мяне не толькі цікавым і важным вопытам творчай садружнасці з думаталенавітым таварышам у няпростай справе стварэння на сцэне тэатра новага драматычнага твора, — рэзананс гэтай нага твора, — рэзананс гэтай работы прымусіў, нарэшце, упартага дырэктара даць мне самастойны спектакль (і таксама на міжнародную тэму — «Прага застаецца маёй» Ю. Буракоўскага), які адыграў вельмі важную ролю ў маёй рэжысёрскай практыцы...

Праз 10 гадоў, будучы ўжо маскоўскім жыхаром, я убачыў на сталічных вуліцах традыцыйныя афішы Крамлёўскага тэатра (на яго сцэне паказвалі тады найбольш значныя спектаклі тэатраў краіны) са знаёмым іменем: Андрэй Макеёнка... Купалаўца 15-га, 16-га і двойчы 17-га верасня 1961 года ігралі яго камедыю «Лявоніха на арбіце». Семнаццаціга раницай, задоўга да пачатку спектакля, я ўвайшоў у Крамль праз Спаскую браму (будынак тэатра знаходзіўся амаль побач з ёю) і адразу ж убачыў Макеёнка, поруч з ім — Целічана. Яны любаваліся цудоўнай крамлёўскай панарамай, абодва — у выдатным настроі. Сустрэча з Андрэем была цёплай і радаснай, у тон сонечнаму восеньскаму дню. Знешне Андрэй відаць мала змяніўся, але пастава яго паддалася даволі імпазантнай, і трымаўся ён на гэтай праслаўленай тэрыторыі нека па-гаспадарску, не без годнасці.

Я зрабіў некалькі памятных здымкаў на фоне ўваходу ў Крамлёўскі тэатр, пасля Андрэй настойваў, каб я таксама ўвайшоў у кадр, і тут папрасіў кагосьці з наведвальнікаў

Здымак зроблены ў ўваходу ў Крамлёўскі тэатр (1961 г.). Фота аўтара.

скі дом» і В. Дрозд — «Такая яна ёсць, такая яна будзе, наша вёска».

Слова пра творчасць Г. Бураўкіна ў сувязі з 50-годдзем творчых гаворыць В. Зуёнак «На кроме плавчоты і гневу».

«Тэрміновая намандзіроўка» — новая рубрыка часопіса. Выступае В. Лапін — «Апаленыя хвалі».

С. Берасцену дзеліцца думкамі пра кнігу Л. Паўлючыка «Ад споведзі да эпасу. Лёс і фільмы Віктара Турава» — «Ад шчырага сэрца».

«НЕМАН»
У падборку «Край наш пале-скі» ўвайшлі вершы П. Панчан-

кі, Р. Барадуліна, Я. Янішчыц, А. Грачанінава, У. Паўлава, Н. Радзівончык, Б. Спрычана, перакладзеныя В. Тарасам, А. Дракахрустам, Ф. Яфімавым. Нізку вершаў У. Верамейчыка «Любоў мая — прыпаць» пераклаў В. Тарас.

Эсэ У. Караткевіча «Званы ў глыбінях азёраў» друкуецца ў аўтарызаваным перакладзе У. Кудзінава. Прадмову «Каб не распалася сувязь часоў» напісаў У. Жыжэнна.

У перакладзе са шведскай Л. Горлінай прапануецца раман С. Дэльбланка «Рака памяці» (прадмова А. Мацэвіча).

У раздзеле «Публіцыстыка і нарысы» змешчаны інтэрв'ю

начальніка Галоўпалесводбуда І. Цітова «Суразмерна часу», нарысы М. Матуноўскага «Бяда на Палессі» і Э. Мельнікава «Спасціжэнне зямлі».

У першы год вайны вяртаюць запіскі медыцынскай сястры Г. Бяляй «У тую далёкую вясень» (уступнае слова В. Быкава).

З Г. Бураўкіным гутарыць А. Сідарэвіч — «Я веру поўдню».

З рэцэнзіямі выступаюць П. Васючэнка, І. Віхрава, Г. Напраеў, В. Патароча, П. Стасевіч.

Завяршае нумар падборка матэрыялаў «Учора. Сёння. Заўтра».

Гутарка пойдзе не аб ар- хіўных знаходках, але такі сапраўды пра творы невя- домых. Бо калі б пра іх ве- далі даследчыкі, то, напрык- лад, верш Якуба Коласа «Куды дзецца?», напэўна, не мінуў бы чатырнаццацітом- нага збору спадчыны народ- нага паэта. Тым часам яго там няма. Не знайшоў я вельмі коласаўскіх па ха- рактару гумару, творчай ма- неры, стылістыцы твор і ў асобных прыжыццёвых вы- даннях іласіка. Не было ніякіх прычын ні ідэйнага, ні эстэтычнага парадку, каб Ігнараваць верш пры ўкла- данні збору твораў паэта.

влякая групоўка інтэліген- цыі, назвалі сваё дзіцяня органам незалежнай думкі і прапанавалі Уласны рэ- цэпт на грамадскія злыбе- ды. Нехта Апанас Праўда- рэз у перадавіцы «Сялян- ская гутарка» № 2 упэўнена пісаў: «Палажэнне нас, бе- ларусаў у межах Польскае дзяржавы неспасе і віна тут галоўным чынам нашая...» З гэтым сцвярдзеннем, вядо- ма, цяжка было пагадзіцца асноўнай масе насельніцтва Заходняй Беларусі — малаз- мельнаму сялянству, якое несла асноўны цяжар дзяр- жаўных падаткаў, пакутава- ла ад дарагавізы. З гэтым

тое, адкуль у архіве гэтага «дзечка» маглі ўзяцца тв- ры ненальніх беларускіх аўтараў. Яшчэ адна дэтал, якая вынікае са знаёмства з выдаванай у Гродне Мітк- вічам і яго аднадумцамі га- зетай. Яна ў пэўнай меры можа дапамагчы раслумач- чыць прычыну таго, чаму маглі трапіць у рукі гэтага чалавеча неапублікаваныя творы нашых вядомых пісьменнікаў. Высвятляецца, што былы паштовы служа- чы мог зазіраць у чужыя лі- сты не толькі з-за абыва- цельскай цікаўнасці ці быў на гэта некім упаўнаважаны. Аназваецца, Міткевіч меў

Куды дзецца? Не такі чорт страшны, Як яго малююць. Няхай хоць усе людзі На цябе сярдуюць. — Ад сабак паганіцца, Кол ёсць бараніцца. Ад шнуроў чырвоных Можна адкупіцца, Ад мудрадаў сінніх Можна даць і драла І твая свабода Не зусім прапала. І з людзьмі ліхімі Можна меркавацца, І ад крэдытараў Спосаб ёсць схавацца: Покуль служаць ногі, Можна бегчы ўсюды, Ад сябе самога Не ўцячэш нікуды.

Арсень ЛІС

Незвычайныя паэтычныя творы

калі б яны ні рыхтаваліся. Навуковым супрацоўнікам музея Якуба Коласа твор «Куды дзецца?» таксама не вядомы.

Натрапіў я на яго выпад- кова ў адной заходнебела- рускай газеце, выдадзенай у 1923 годзе ў Гродне. За- ходнебеларуская перыёды- ка 20—30-х гадоў — з'ява ад- метная, спецыфічная. Перш- наперш, гэта штосыці вельмі разнастайнае, рознагалосае і багатае колькасна. Толькі назваў больш двухсот. На- скокам такі пласт не адоле- еш. Трэба вывучаць гадамі. У нашых публікацыях, эн- цыклапедыях мы толькі ча- сткова ёе асвоілі. Крыніца для пазнання грамадскай думкі, народнага жыцця ў гістарычным аспекце, са- цыяльнай псіхалогіі мас, лі- таратуры, культуры — вліз- ная.

Перыядычны друк Заход- няй Беларусі ўзнік і разві- ваўся ў складаных умовах сацыяльнага і нацыянальна- га прыгнёчання працоўных з боку пануючых класаў, ад- міністрацыйнага апарату Польскай буржуазнай дзяр- жавы, у абставінах высокага напалу вываленчай ба- рацьбы як польскага прале- тарыята на чале з Кампар- тый, так і нацыянальных меншасцей.

У гэтай разналінай масе выданніў, якія душыліся буржуазнай цензурай, закрыв- аліся і ўзніклі зноў, тон задавала левая прэса, газе- ты і часопісы КПП і КПЗБ, перыёдыка БСР Грамады, «Змагання». Было няма- ла «пражэнкавай» радыкаль- най і агульнадэмакратычнай перыёдыкі. Былі правыя бе- ларускія выданні, з тых, што так або інакш знахо- дзіліся на ўслугаванні па- нуіючага рэжыму. Было іх, да гонару вызваленчага ру- ху, няшмат і былі яны не- даўгачыныя. І зацягасць іх, варожасць да новага была неаднолькавая. Але ж існа- валі.

Газета «Сялянская гутар- ка» (выйшла, здаецца, усяго п'яць нумароў) цікавая нам сваімі архіўнымі літаратур- нымі публікацыямі, аб'ектў- на канучы, стала бліжэй да праых. Выдаўцы яе, не-

ніяк нельга было згадзіцца рабочым ды рамеснікам, па- рабкам, што цяргелі ад жорст- кай эксплуатацыі з боку капіталістаў і памешчыкаў, ад беспрацоўя або доўгага рабочага дня.

Грамадска-палітычная па- зіцыя выдаўцоў «Сялянскай гутаркі» асабліва выразна выяўлялася ў іх негатывіных, варожых адносінах да працы беларускага парламенцкага прадстаўніцтва ў сейме. Яны паставілі сабе як а- сноўную задачу вайну з дэ- путатамі, абранымі заходне- беларускім насельніцтвам у вышэйшы орган Польскай рэспублікі. Радыкальнасць яго прадстаўнікі паддзеглі з бо- ну газеты нападкаў на духу рэакцыйнай буржуазнай прэ- сы. Тактыку беларускіх пас- лоў «сябры народа» з «Ся- лянскай гутаркі» называлі рэвалюцыйнай, а мэты — ка- муністычнымі.

Адным з вядучых, а можа, і галоўных ідэолагаў газеты «Сялянская гутарка» быў нехта Яўген Міткевіч. Не- калькі разоў ён мільгав на заходнебеларускім палітыч- ным грунце. Разы тры па- чынаў выдаваць уласны друкаваны орган. У 1928 го- дзе выстаўляў сваю канды- датуру на дэпутата ў час выбараў у сейм. З гэтай апошняй нагоды вядомы заходнебеларускі мастак- сатырык Язэп Горыд маля- ваў у «Маланці» карыкату- ру, змясціўшы нядошлага пасла сярод тых, хто з трэскам праваліўся на вы- барах і аплакваў свой пра- вал «на рэзка беларускіх». Адно з радыкальных выдан- няў ірыху падняло завесу над мінулым Міткевіча. Ся- род іншых звестак, праве- рыць якія, на жаль, нельга, упамінаецца такі факт. Пе- рад тым, як апынуцца ў Заходняй Беларусі, Міткевіч працаваў на цэнтральнай пошце ў Мінску. У Заход- нюю Беларусь былы пашто- вы работнік трапіў не вы- падкова: прывоіў дзяржаў- ныя грошы, ратаваўся ад крымінальнай адназначы. Звестка аб рабоце Міткевіча на пошце ў Мінску, магчы- ма, нявядомая. Ва ўсяля- кім разе, яна адна можа праціць ірыху святла на

слабасць да літаратуры, творчасці. Сведчанне таму — літаратурныя практыкаван- ні рэальнага выдаўца «Ся- лянскай гутаркі» на старон- ках газеты. Сярод іх нават аднаактоўна, падпісаная Е. Міжо (дарэчы, Міткевіч сваё імя, насуперак беларускай граматыцы, настойліва пісаў праз «Е»), а не «Я»: звычай- нія бога царскага чыноўніка. Супадзенне ініцыялаў наў- рад выпадковае, Кола супра- цоўнікаў газеты, яе дапісчы- каў было вельмі вузкае. І ўсе яны даволі проста пра- чытваюцца, хоць і аддавалі перавагу псеўданімам ды крыпанімам. Да ўкрывання прыбягалі не дзеля таго, каб засцерагчыся ад цензуры, а, відаць, трэба было абавязко- ва ствараць уражанне наў- насці большай колькасці прыхільнікаў выдання, яго ўдзельнікаў.

Разумею, даўгавата гавя- рылася, меркавалася пра тое, дзе, як упершыню былі апублікаваны, з чых рук трапілі ў заходнебелару- скую газету творы нашых пісьменнікаў. Перад тым, як іх прывесці, спажу яшчэ, што дасужы Міткевіч зрабіў з іх своеасабліваю аздобу ўласнаму перыядычнаму вы- данню. Прантычна ў кожным нумары «Сялянскай гутаркі» ў канцы рабіўся маленькі аңкэнт «З архіва Е. Міткеві- ча». І друкаваліся ў гэтай не- чаканай «рубрыцы» не абы- хто: невядомыя Янка Лучы- на, Якуб Колас, Змітрак Бя- дуля...

Наконт пэўнасці ў тым, што верш Янкі Лучыны, змешчаны Міткевічам, — аў- тэнтычны, укладальнік ад- натомніка паэта-дэмакрата (публікацыя яму вядомай) навуковы супрацоўнік Ін- стывута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР Уладзімір Марэль ірыху вагаецца. Зрэшты, скіллецца да думкі, што аўтарам яго ўсё ж быў Янка Лучына. Што да пачат- ку згаданага верша Якуба Коласа «Куды дзецца?», то мяркуюць, калі ласка, магла быць такая дасканалая пад- робка? Па-мойму, ніякай мі- стыфікацыі публікатар не дапусціў. Перад намі Дзядзь- ка Колас: яго паэтыка, яго голас з прыроды.

ДА НАШЫХ ЧЫТАЧОЎ

Дарагія чытачы, падпісчыкі «Лі- Ма»! Пачалася падпіска на часопісы і газеты на 1987 год. Нагадаем, шт падпіска на «Літаратуру і мастац- ва» праводзіцца без якіх-небудзь аб- межаванняў прадпрыемствамі «Са- юздруку», аддзяленнямі сувязі і гра- мадскімі распаўсюджвальнікамі дру- ку па месцах працы, вучобы і жы- харства.

Наш штотыднёвік — літаратурна- мастацкі. І гэта вызначае яго «про- філь», яго ідэйна-тэматычны і жан- равы накірунак.

Асвятленне, аналіз літаратурнага жыцця ва ўсіх яго аспектах — адзін з важных клопатаў газеты. Пра гэта сведчаць нашы рубрыкі: «Пісьмен- нік за рабочым сталом», «Пісьмен- нік, кніга, жыццё», «Чытацкі дзён- нік пісьменніка», «Крытыка, біблія- графія», «З паэтычнага шпытка».

Штотыднёвік рэгулярна публікуе апавяданні, вершы, раздзелы з но- вых раманаў і аповесцей, знаёміць чытача з жыццём пісьменніцкай ар- ганізацыі.

На старонках штотыднёвіка в. знойдзеце нямаля матэрыялаў, пры- свечаных тэатральнаму і музычнаму жыццю рэспублікі, выяўленчаму ма- стацтву, кіно. Тыя, хто цікавіцца рознымі жанрамі мастацтва, зной- дуць у газеце рубрыкі: «Тэатральныя далягляды», «У святле рампы», «Мастак і жыццё», «Музыка» і інш.

Газета імкнецца як мага паўней асвятляць пытанні культуры. Артыку- лы, замалёўкі, рэпартажы знаёмяць чытача з лепшымі самадзейнымі ка- лектывамі, клубамі, дамамі культу- ры, бібліятэкамі, аналізуюць стан і задачы культаветніцкай работы ў гарадах і сёлах рэспублікі.

«Этыка, мараль, права», «Прыро- да і мы», «Праблемы, меркаванні», «Палітыка, ідэалогія», «Шла вайна народная» — вось няпоўны пералік рубрык, пад якімі друкуюцца публі- цыстычныя артыкулы, нарысы і ін- тэрв'ю. Газета адгукаецца пісьмен- ніцкім публіцыстычным словам на са- мыя важныя падзеі, што адбываюць- ся ў краіне і рэспубліцы. Па апублі- каваных праблемных матэрыялах рэ- дакцыя нярэдка збірае «круглыя ста- лы», у якіх прымаюць удзел кіраў- нікі міністэрстваў і ведамстваў, ву- чоныя, буйныя спецыялісты.

Мы жывём у дні карэннай перабуд- овы ва ўсіх сферах нашага жыцця, у тым ліку, вядома, і духоўнай. Ва ўсім гэтым немалую ролю павінна адыграць і наша прэса, якая, як адзначалася на чэрвеніскім Пленуме ЦК КПСС, павінна чуйна рэагаваць на ўсё новае, перадавае, усё, што на- раджаецца перабудовай.

У 1987 годзе на старонках «Літа- ратуры і мастацтва» больш шырокае асвятленне знойдуць многія пытанні грамадскага, літаратурнага і маста- цага жыцця рэспублікі. Мы надаём вялікую ўвагу павышэнню эфектў- насці, дзейнасці нашых публікацый. Вы, дарагі чытач, мабыць, ужо заўва- жылі нашу новую рубрыку: «ЛіМ» вы- ступіў. Які вынік? Неўзабаве на ста- ронках штотыднёвіка з'явіцца такса- ма рубрыкі — «ЛіМ» звяртае ўва- гу», «Чытач працягвае размову», «Чытач ставіць пытанне», «Чытач прапануе», «Пісьменнік адназвае чы- тачу», «Роздум над фактам» і іншыя, што падкрэсліваюць увагу штоты- днёвіка да голасу чытача, яго мерка- ванняў і прапанов, наша імкненне ісці ў нагу з часам.

«Літаратура і искусство» — орган Министер- ства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск.

«ЛИТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць па пятніцах на шаснаццаці старонках.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 05823. М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Адрас рэдакцыі: 220600, ГСП, Мінск, вул. Заха- рава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намес- ніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адзнага са- крата — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі — 33-19-65, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела тэатра і выяўленчага мастацтва — 33-21-53, аддзела му- зыкі і кіно — 33-21-53, аддзела культуры — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і машынапіснага бюро — 33-44-04, фоталабараторыі — 33-24-62, выдавецтва — 23-52-85, бухгалтэрыі — 23-77-65, карэктарскай — 32-20-64.

Рэдакцыя прымае і разглядае апавяданні, на- рысы, артыкулы — да 12 старонак, рэцэнзіі, ін- тэрв'ю, карэспандэнцыі, нататкі — да 6 старонак, вершаваныя творы — не больш як 150 радкоў. Матэрыялы прымаюцца надрукаваныя на машы- нцы ў двух экзэмплярах. Рукпісаў рэдакцыя не вяртае.

Галоўны рэдактар Анато́ль ВЯРЦІНСКІ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алякс АСПЕНКА, Уладзімір ГІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (намеснік галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Кастусь ГУБАРЭВІЧ, Міхась ДРЫНЕУСКІ, Алякс ЖУК, Уладзімір НЯФЕД, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Язэп СЕМЯЖОН, Юрый СЕМЯНЯКА, Віктар ТУРАУ, Паўла УКРАЇНЕЦ, Леанід ШЧАМЯЛЁУ.

Адказны сакратар Пятро СУШКО.